



ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ

ΣΧΟΛΗ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

Η χρήση των όρων *desidero* και *desiderium* στον Κικέρωνα

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

Βλασία Παπαμγαήλ, Α.Ε.Μ. 60025

Επιβλέπων Καθηγητής: Ιωάννης Ντεληγιάννης, Αναπληρωτής Καθηγητής

ΚΟΜΟΤΗΝΗ, 2022



ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

Η χρήση των όρων *desidero* και *desiderium* στον Κικέρωνα

Βλασία Παπαμιχαήλ, Α.Ε.Μ. 60025

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Εργασία Ειδίκευσης υποβλήθηκε στο Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης για την απόκτηση του τίτλου μεταπτυχιακών σπουδών ειδίκευσης στην Κλασική Φιλολογία.

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Επιβλέπων καθηγητής: Ιωάννης Ντεληγιάννης, Αναπληρωτής Καθηγητής

2ο Μέλος: Άννα Μαστρογιάννη, Επίκουρη Καθηγήτρια

3ο Μέλος: Βασίλειος Παππάς, Επίκουρος Καθηγητής

ΚΟΜΟΤΗΝΗ, 2022



**DEMOCRITUS UNIVERSITY OF THRACE
SCHOOL OF CLASSICS AND HUMANITIES
DEPARTMENT OF GREEK PHILOLOGY**

POSTGRADUATE COURSE
"TEXTS AND CULTURE"

MASTER DISSERTATION

The use of terms *desidero* and *desiderium* in the writing works of Cicero

Vlasia Papamichail, Registration Number: 60025

A thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master in
Classical Philology, Department of Greek Philology, Democritus University of
Thrace.

COMMITTEE OF EXAMINERS

Supervisor: Ioannis Deligiannis, Associate Professor

Member 2: Anna Mastrogianni, Assistant Professor

Member 3: Vasileios Pappas, Assistant Professor

KOMOTINI, 2022

Η έγκριση της παρούσας Διπλωματικής Μεταπτυχιακής Εργασίας από το Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης δεν υποδηλώνει αποδοχή των γνώμων της συγγραφέως (παρ. 2 του άρθρου 202 του ν. 5343/1932).

Βεβαιώνω ότι είμαι συγγραφέας της παρούσας εργασίας και ότι έχω αναφέρει ή παραπέμψει σε αυτή, ρητά και συγκεκριμένα, όλες τις πηγές, από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών, προτάσεων ή λέξεων, είτε αυτές μεταφέρονται επακριβώς (στο πρωτότυπο ή μεταφρασμένες) είτε παραφρασμένες. Επίσης βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία προετοιμάστηκε από εμένα προσωπικά ειδικά για το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Κείμενα και Πολιτισμός» του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας της Σχολής Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	9
1: Οι όροι <i>desidero</i> & <i>desiderium</i> ως απαίτηση, επιτακτική ανάγκη.....	19
2: Οι όροι <i>desidero</i> & <i>desiderium</i> ως απλή επιθυμία, αναζήτηση.....	32
3: Οι όροι <i>desidero</i> & <i>desiderium</i> ως σφοδρή επιθυμία, λαχτάρα.....	47
4: Οι όροι <i>desidero</i> & <i>desiderium</i> ως λύπη, θλίψη, απώλεια, απουσία.....	53
5: Οι όροι <i>desidero</i> & <i>desiderium</i> με διαφορετικά νοήματα.....	74
Συμπεράσματα.....	77
Επίλογος.....	79
Βιβλιογραφία.....	80
Ευρετήριο ονομάτων.....	82
Ευρετήριο έργων.....	85

Περίληψη

Η παρούσα εργασία εξετάζει τους όρους *desidero* και *desiderium* στα έργα του Κικέρωνα. Μετά από την εισαγωγή, κατά την οποία διευκρινίζεται κατά πόσο ο φιλόσοφος είναι επηρεασμένος από τους Στωικούς, ποιες ιδέες ενστερνίζεται, πώς τις προωθεί και πώς αντιμετωπίζει τις άλλες φιλοσοφικές θεωρίες, καθώς επίσης και πώς χρησιμοποιούνται οι δύο όροι σε άλλους συγγραφείς και ποιητές, εισέρχεται το κύριο μέρος, κατά τη διάρκεια του οποίου γίνεται ο έλεγχος των αποσπασμάτων και η κατηγοριοποίησή τους. Συγκεκριμένα καταγράφονται οι όροι και η σημασιολογική τους ερμηνεία με βάση τη μετάφρασή τους στα ελληνικά, η οποία παρατίθεται στις υποσημειώσεις. Στη συνέχεια, έπονται τα συμπεράσματα της έρευνας με την ποσοτική απαρίθμηση των σημασιών από την καθεμία ενότητα.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ

1. Κικέρων
2. Επιθυμία
3. Απαίτηση
4. Πόθος

Summary

The following assignment examines the terms *desidero* and *desiderium* in the writing works of Cicero. After the introduction, in which is emphasised the level of extent the philosopher is influenced by Stoics, the ideas he embraces, how he illustrates and processes the philosophical theories, as well as how the two terms are used in other writers and poets, the main expert is being introduced, during which the extracts are checked and categorised. To be exact, the terms and their semantic interpretation are recorded based on their translation into Greek, which is provided in the footnotes section. Furthermore, the following are the conclusions of the research with the quantitative enumeration of the meanings of each unity.

KEYWORDS

1. Cicero
2. Desire
3. Demand
4. Lust

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τη βάση για την έρευνα αρχικά της σχέσης του Κικέρωνα με τους Στωικούς φιλοσόφους και την επίδραση των τελευταίων στα έργα του προσέφερε η αναζήτηση και η έρευνα διαφόρων πηγών, που αφορούν στις στωικές θέσεις του Κικέρωνα. Ιδιαίτερα βασικό ρόλο ως προς την εξαγωγή ολοκληρωμένων συμπερασμάτων έπαιξε ο έλεγχος και η μετάφραση – η οποία παρήχθη από εμένα - των αποσπασμάτων στα οποία απαντούν οι όροι αυτοί. Από αυτές τις πηγές αντλούνται πληροφορίες σχετικές με το πώς αντιμετώπιζε ο φιλόσοφος τα συναισθήματα, ποια ήταν η γνώμη του για αυτά και ποιες ήταν οι επιρροές του.

Ο Κικέρων αναγνωρίζεται ως ο πρώτος αξιόλογος μεταδότης και μεταφραστής της ελληνικής φιλοσοφικής πεζογραφίας στη λατινική γλώσσα. Μεταφράζει από τα ελληνικά φιλοσοφικούς διαλόγους, κυρίως του Πλάτωνα, χωρίς όμως να μεταφέρει απλώς τις θέσεις των συνομιλητών, αλλά τις γενικότερες απόψεις και τα επιχειρήματά τους. Αυτό το εγχείρημα απαιτούσε πολύ κόπο, τον οποίο ο φιλόσοφος κατέβαλε σε μεγάλο βαθμό. Ο στόχος του ήταν αφενός να γνωστοποιήσει στον ρωμαϊκό κόσμο την ελληνική φιλοσοφία και αφετέρου να μνήσει τους συμπολίτες του σε αυτή ωφελώντας τους με τις φιλοσοφικές έννοιες, τις οποίες προωθούσαν οι Έλληνες φιλόσοφοι. Ως εκ τούτου, στόχευε και να τους παροτρύνει να ενεργούν σύμφωνα με αυτές.¹ Στην προσπάθειά του να μεταφράσει τους ελληνικούς όρους στα λατινικά προέβη στην εφεύρεση δικών του φιλοσοφικών όρων, οι οποίοι εισχώρησαν και επικράτησαν σε μεταγενέστερες γλώσσες μέχρι και σήμερα. Κάποιοι από αυτούς είναι: *scientia* (επιστήμη), *sapientia* (σοφία) και *prudentia* (φρόνησις).²

Στους δικούς του διαλόγους εισάγει ως ομιλητές εξέχοντα πολιτικά πρόσωπα, προκειμένου να αποκτήσει απήχηση και επιτυχία, ενώ δεν παραλείπει να διαβεβαιώσει τους πολίτες ότι πάντα θα προηγούνται οι πολιτικές υποθέσεις και δεν θα επισκιάζονται από τη φιλοσοφική έρευνα. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο Κικέρων ενδιαφερόταν πραγματικά να προωθήσει την ελληνική φιλοσοφία στον ρωμαϊκό πολιτισμό και οι λέξεις που εφηύρε αποσκοπούσαν στη διευκόλυνση των πολιτών στο να συζητούν αλλά και να μπορούν να αποτυπώνουν σε χαρτί τις σκέψεις τους. Ο Κικέρων αποτελεί πάντα τον διαμεσολαβητή των διαφορετικών σχολών που προσεγγίζει και δεν φαίνεται να επιχειρεί να προωθήσει κάτι αποκλειστικά δικό του και πρωτότυπο. Μόνο τα έργα του, *De Republica* και *De Legibus*, δείχνουν ότι πιθανότατα ο συγγραφέας εργάζεται μόνος του και ανεπηρέαστος από τις διάφορες φιλοσοφικές ιδέες.³ Αξιοσημείωτο είναι και το θέμα των έργων *Tusculanae Disputationes*, *Cato Maior de Senectute*, *Laelius de Amicitia* και σε κάποιο βαθμό του *De Officiis*, στα οποία ο Κικέρων προσφέρει ηθικές συμβουλές για την καθημερινή ζωή των ανθρώπων, αλλά και τρόπους παρηγοριάς. Επομένως, τα έργα αυτά δεν

¹ Καραμανώλης - Μητούση (2021): 8-9.

² Καραμανώλης - Μητούση (2021): 3-4.

³ Striker (1995): 54, 56.

παραθέτουν τη διδασκαλία έτσι όπως συνηθίζεται στον Κικέρωνα, αλλά εδώ ο συγγραφέας προσφέρει περισσότερο τη φιλοσοφική καθοδήγηση.⁴

Η ποικιλομορφία των θεμάτων του αποδεικνύει και τις πολύπλευρες σκέψεις του αναφορικά με την πολιτική, τη φιλοσοφική και τη ρητορική δράση του. Κατέχει την αποκλειστικότητα ως προς τις πραγματείες του, καθώς είναι ο κυριότερος μεταδότης της ελληνικής σκέψης και όσοι ενδιαφέρονταν για εκείνη ανέτρεχαν στον Κικέρωνα.⁵ Για τους Ρωμαίους εκείνης της εποχής, η φιλοσοφία που γνώριζαν για πρώτη φορά μέσω εκείνου ήταν καθαρά ελληνική υπόθεση. Για αυτούς ήταν ένα αντικείμενο αφενός υψηλού κύρους, καθώς απαιτεί άσκηση του πνεύματος και αφετέρου ένα ύποπτο αντικείμενο, διότι πολλές φορές ανατρέπονται τα δεδομένα.⁶ Μέσα από όλα αυτά ο Κικέρων εξήγαγε και κατέγραψε στα έργα *De Republica*, *De Legibus*, *In Catilinam* και *Pro Sestio*, τις δικές του σκέψεις σχετικά με το πώς θα έπρεπε να κυβερνάται η ρωμαϊκή δημοκρατία. Χαρακτηριστικά αναφέρει πως το βασικότερο πολιτικό βήμα θα πρέπει να πηγάζει από τη γενική ομοφωνία των ευγενών ανδρών.⁷

Στα έργα του μεταβιβάζει φιλοσοφικές απόψεις και επιχειρήματα των Στωικών και των Επικούρειων φιλοσόφων, καθώς επίσης και των Πλατωνικών και Περιπατητικών με σχολαστικό τρόπο, καθώς, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, εκθέτει ακόμη και τους συλλογισμούς του καθενός από τους οποίους προκύπτουν οι ανάλογες θέσεις τους.⁸ Φυσικά, αυτή η πρακτική του Κικέρωνα θα μπορούσε να επιφέρει σύγχυση σε κάποιον αναγνώστη, ο οποίος επιθυμεί να διακρίνει τις διαφορές μεταξύ των Στωικών και των Ακαδημαϊκών. Πολλές φορές αποδεικνύεται ότι παραλείπει καίριες λεπτομέρειες για τη σωστή κατανόηση των επιχειρημάτων της κάθε σχολής. Ουσιαστικά, προσπάθησε να συγκροτήσει περιληπτικά την έρευνά του πάνω στις διάφορες φιλοσοφικές σχολές δίνοντας κάθε φορά προσοχή στα σημεία που ο ίδιος θεωρούσε άξια ανάλυσης. Αναμφίβολα, με τη δράση του έθεσε στους Ρωμαίους πολίτες πολλούς προβληματισμούς και τους ώθησε να αρχίσουν να σκέφτονται και να ερευνούν και οι ίδιοι, αφήνοντας πάντως στη δική τους κρίση το τελικό συμπέρασμα.⁹

Όσον αφορά στη σχέση του με τους Στωικούς, ο Κικέρων σε κάποια έργα του τους επικρίνει σφόδρα (πχ. στο έργο *De Finibus*), ενώ σε κάποια άλλα συμφωνεί μαζί τους (*Tusculanae Disputationes*).¹⁰ Τα τελευταία χρόνια δεσπόζει η αντίληψη ότι ο ιδιαίτερος τρόπος με τον οποίο ο Κικέρων προβάλλει τις απόψεις και τις θέσεις των Ελλήνων φιλοσόφων, τον εντάσσει κυρίως στον Ακαδημαϊκό Σκεπτικισμό, ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη ότι στα έργα του διαμορφώνεται κυρίως ο διάλογος, ενώ δεν ενδιαφέρεται εκ των πραγμάτων να παραγάγει δικές του φιλοσοφικές θέσεις. Αυτή η

⁴ Striker (1995): 57.

⁵ Stem (2006): 206-207.

⁶ Striker (1995): 53.

⁷ Stem (2006): 209.

⁸ Καραμανώλης – Μητούση (2021): 5.

⁹ Striker (1995): 58.

¹⁰ Καραμανώλης – Μητούση (2021): 6.

διαπίστωση ισχύει ως έναν βαθμό, αλλά σύμφωνα με μελέτες αποδέχεται ορισμένες από τις στωικές απόψεις, καθώς στο *Tusculanae Disputationes* και στο *De Officiis* υποστηρίζει ανοιχτά ότι στα πολιτικά θέματα είναι ωφέλιμο να αναζητηθούν οι στωικές απόψεις, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι συντάσσεται με τον Στωικισμό. Ως Ακαδημεικός Σκεπτικός θεωρεί πως έχει το δικαίωμα να γνωρίζει και να προσεγγίζει διάφορες φιλοσοφικές θέσεις, εάν ο ίδιος κρίνει ότι είναι βάσιμες και έγκυρες.¹¹ Το ίδιο υποστηρίζει και για τη ρητορική δραστηριότητα, κατά την εκπαίδευση της οποίας θα πρέπει να προσεγγίζονται αναλυτικά πολλές και διαφορετικές διατριβές τόσο στα νομικά όσο και στα φιλοσοφικά ζητήματα. Θεωρεί πως η ρητορική είναι η εφαρμογή της φιλοσοφίας κατά την πολιτική άσκηση.¹²

Η διαλεκτική των Ακαδημεικών ήταν ιδιαίτερα ελκυστική στον Κικέρωνα και λόγω των ρητορικών του δεξιοτήτων, αλλά και λόγω της πνευματικής ελευθερίας που προσφέρεται από αυτήν τη μέθοδο, καθώς κανείς δεν είναι υποχρεωμένος να υιοθετήσει κάποιο δόγμα, ενώ του επιτρέπεται μέσα από τον διάλογο να δεχτεί και να αναγνωρίσει την πιο ισχυρή και ορθολογική γνώμη.¹³ Αυτήν την πρακτική επεδίωκε να τη μεταλαμπαδεύσει στον ρωμαϊκό λαό, προκειμένου να ασκηθεί στη φιλοσοφία και να αρχίσει να σκέφτεται και να επιχειρηματολογεί με βάση τη δική του λογική κρίση. Ο ίδιος υποστήριζε πως δεν είναι ντροπή κάποιος να αποδειχθεί ότι έχει ανεπαρκή ή λανθασμένη κρίση, αλλά είναι ντροπή να πορεύεται με αυτήν και να την υποστηρίζει ακράδαντα παρόλο που δεν την έχει κατανοήσει πλήρως και ως εκ τούτου δεν μπορεί να την ενισχύσει. Η βασική πεποίθησή του είναι ότι επιδιώκεται η συμφωνία με τα λογικά στοιχεία και κριτήρια και όχι με τις προηγούμενες απόψεις που είχε κάποιος.¹⁴

Ορισμένες μελέτες διευκρινίζουν ότι ο ίδιος ο Κικέρων δήλωνε θερμός υποστηρικτής της στωικής φιλοσοφίας. Συμφωνούσε με πολλές απόψεις τους και μάλιστα τις υποστήριζε και τις προωθούσε. Έτσι έκρινε τις συναισθηματικές μεταπτώσεις ως ασθένεια (*morbus*) και αδυναμία (*aegrotatio*), που προκύπτει από την εξαχρείωση του νου (*vitiositas*) και την επιρρέπεια της ανθρώπινης φύσης (*proclivitas*). Με αυτόν τον τρόπο αντιμετώπιζαν και οι Στωικοί φιλόσοφοι τα συναισθήματα θεωρώντας πως είναι παρεκκλίσεις της λογικής σκέψης, που δεν εναρμονίζονται με το μέτρο και τη φύση του σοφού ανθρώπου. Οι ίδιοι απέβλεπαν στην *ἀπάθειαν*, δηλαδή στην ψυχική γαλήνη και την απελευθέρωση του νου και της ψυχής από τα δεσμά των συναισθημάτων, προκειμένου να ιδιοποιηθούν την ενάρετη ζωή που αρμόζει στους σοφούς. Άλλωστε, αυτή η άποψη αντανακλάται σαφέστατα και στο *Tusculanae Disputationes* του Κικέρωνα, όπου επισημαίνεται ότι όπως η καλή κατάσταση του σώματος συμβαίνει όταν τα όργανα που το διέπουν είναι υγιή, έτσι και η ψυχή γαληνεύει όταν οι κρίσεις και οι πεποιθήσεις της βρίσκονται σε ομοφωνία.¹⁵

¹¹ Καραμανώλης - Μητούση (2021): 10-11.

¹² Stem (2006): 209.

¹³ IEP: Cicero: Academic Scepticism.

¹⁴ IEP: Cicero: Academic Scepticism: 1.

¹⁵ Cic. *Tusc.* 4.30: <Ut> enim corporis temperatio, cum ea congruunt inter se e quibus constamus sanitas, sic animi dicitur, cum eius iudicia opinionisque concordant («Όπως η ισορροπία του σώματος επιτυγχάνεται όταν

Αντίστοιχα, ορίζει το συναίσθημα χρησιμοποιώντας τον όρο *perturbatio*, που σημαίνει τη διατάραξη της ψυχής, την αναστάτωση, τη σύγχυση του σώματος και του πνεύματος, αλλά και γενικότερα οποιαδήποτε έντονη επίδραση, που μεταβάλλει την υπάρχουσα αρμονία και θέτει την ψυχή υπό την κυριαρχία του πάθους.¹⁶

Ο Κικέρων εφαρμόζει τον διαχωρισμό των τεσσάρων βασικών συναισθημάτων που διέκριναν οι Στωικοί φιλόσοφοι συγκαταλέγοντας και τα δευτερεύοντα που αντιστοιχούν στο καθένα από αυτά. Τα βασικά συναισθήματα είναι τα εξής: *aegritudo* (λύπη, θλίψη), *laetitia* (χαρά, ευθυμία), *metus* (φόβος, δέος) και *libido* (επιθυμία, ηδονή). Οι όροι *desidero* και *desiderium*, οι οποίοι απασχολούν την παρούσα έρευνα, ανήκουν στην τελευταία κατηγορία. Αυτός ο κατάλογος ονομάτων των συναισθημάτων λειτούργησε, κατά κάποιον τρόπο, ως ένα είδος λεξικού εκείνης της εποχής, αφού από αυτό πηγάζει ένα ικανοποιητικό μέρος του πλούσιου λεξιλογίου της ρωμαϊκής γλώσσας και παρά το γεγονός ότι μένει πιστός στις διακρίσεις των Στωικών, ωστόσο προσθέτει και πολλούς όρους του ρωμαϊκού καθημερινού διαλόγου. Επιπλέον, στον κατάλόγο του κάθε συναίσθημα συνοδεύεται και από τις αντίστοιχες επιδράσεις του σώματος. Εντούτοις, αυτός ο ονοματολογικός πίνακας αποδεικνύεται δυσερμήνευτος κατά την ελληνική μετάφραση, καθώς το νόημα πολλών συνώνυμων λατινικών ουσιαστικών συγχέεται, με αποτέλεσμα να μη γίνεται διακριτή η διαφορά τους. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι λέξεις *terror* και *timor*. Στα ελληνικά θα αποδοθούν και οι δύο λέξεις ως φόβος, αλλά η λεπτομέρεια που τις κάνει να διαφέρουν και που τονίζει ο Κικέρων είναι ότι η πρώτη λέξη φανερώνει τον τρόμο που εμφανίζεται ξαφνικά και προκαλεί αναταραχές στο σώμα, π.χ. ωχρότητα του προσώπου, τρέμουλο κτλ., ενώ η δεύτερη λέξη δηλώνει τον φόβο για ένα δυσάρεστο γεγονός που ενδέχεται να συμβεί.¹⁷

Στην εισαγωγή αυτής της έρευνας συμβάλλει επίσης και η διδακτορική διατριβή της Χριστίνας Κούρφαλη, «Η άσκηση ως τέχνη του βίου στη στωική φιλοσοφία». Υπάρχουν κάποια ενδιαφέροντα σημεία ανάμεσα στα κεφάλαια, τα οποία εξηγούν την επιρροή του Κικέρωνα από τους Στωικούς φιλοσόφους. Μιλώντας οι τελευταίοι για την *ἀπάθειαν*, που σημαίνει τη γαλήνη, την ηρεμία και την αταραξία, παρατηρείται πως και ο Κικέρων συναινεί σε αυτήν την ιδέα, όπως δηλώθηκε παραπάνω, καθώς τονίζει στο *Tusculanae Disputationes* πως το να εφαρμόζει κάποιος σοφός την *ἀπάθειαν* στη ζωή του έχει ως αποτέλεσμα να είναι προνοητικός, σταθερός, ανεξάρτητος και σίγουρος για τον εαυτό του και τις απόψεις του, έτσι ώστε να μην προκύψει ποτέ κάτι που θα τον επηρεάσει, που δεν θα μπορεί να το διαχειριστεί ούτε να το εξηγήσει, που θα τον αιφνιδιάσει και θα τον καταβάλει.¹⁸ Συνεχίζει λέγοντας πως οι Στωικοί συμβουλεύουν να ζει κανείς σύμφωνα με τους κανόνες της φύσης με συνέπεια και φρόνηση έτσι ώστε να είναι πάντα

συμφωνούν τα στοιχεία μεταξύ τους, από τα οποία συνίσταται η υγεία, έτσι λέγεται και για την ψυχή όταν οι απόψεις και οι κρίσεις της ομοφωνούν»).

¹⁶ Αρχοντογεώργη (2020): 25-26.

¹⁷ Αρχοντογεώργη (2020): 26-29.

¹⁸ Κούρφαλη (2010): 108-109, 111.

ευτυχισμένος.¹⁹ Φυσικά, ο ευδαίμων άνθρωπος κατά τους Στωικούς δεν πρέπει να βασανίζεται από τα πάθη του και αυτό περιγράφει και ο Κικέρων σε κάποιο άλλο σημείο του παραπάνω έργου.²⁰

Ο συγγραφέας επισημαίνει και τα αρνητικά της ευτυχισμένης ζωής από την οποία προκύπτει η κακία και τα επακόλουθά της. Πρόκειται για ελαττώματα και διαταραχές ολόκληρου του σώματος, καθώς και για ασθένειες του νου, που δεν συνάδουν με τη λογική, την εγκράτεια και το μέτρο. Επίσης, είναι μια δυστυχία που τιμωρείται με τον φόβο για κάποιο επικείμενο κακό και με την αδιάλειπτη ανησυχία.²¹ Γενικότερα είναι παρεκκλίσεις της λογικής που πρέπει να αποφεύγονται αυστηρά.²² Όπως είναι ήδη γνωστό, ο Κικέρων υπέφερε από το πένθος και τον πόνο όταν έχασε την πολυαγαπημένη του κόρη Τυλλία. Τότε, ασχολήθηκε με τη συγγραφή, την οποία θεωρούσε θεραπευτική έχοντας πάντα στο μυαλό του και τα στωικά δόγματα.²³

Αναφορικά με τα πάθη και τη θεραπεία τους, ο Κικέρων στο *Tusculanae Disputationes* αναφέρει επίσης ότι η πάροδος του χρόνου λειτουργεί κατευναστικά στο μυαλό του ανθρώπου, με αποτέλεσμα πολλές φορές να εξαφανίζεται η θλίψη χωρίς να έχουν εξαλειφθεί απαραίτητα και οι συμφορές.²⁴ Ο συγγραφέας συνεχίζει τον συλλογισμό του και αιτιολογεί αυτήν την κατάσταση λέγοντας πως η συνήθεια του νου σε μια επαναλαμβανόμενη κατάσταση μετριάζει τα συναισθήματα και ωθεί τους ανθρώπους στη σκέψη ότι αυτό που τους συμβαίνει δεν είναι και κάτι τρομερό.²⁵ Έτσι λοιπόν, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι δεν είναι τελικά μόνο η πάροδος του χρόνου που θεραπεύει τη θλίψη, αλλά και το ίδιο το μυαλό.²⁶ Εάν το μυαλό δεν ξεπεράσει ποτέ τη θλίψη, σημαίνει ότι δεν θέλει να την ξεχάσει και πάντα θα τη διατηρεί μέσα του ως πρόσφατη και καινούρια, όσος χρόνος και αν περάσει.²⁷ Οι Στωικοί προωθούν σε κάθε περίπτωση τη συνειδητή αφύπνιση των αρετών, προκειμένου να λειτουργήσουν βοηθητικά και να καταπολεμήσουν τα πάθη. Το ίδιο πράγμα συμβουλεύει και ο Κικέρων κυρίως για το συναίσθημα της λύπης, την οποία πραγματεύεται στο τρίτο βιβλίο του *Tusculanae Disputationes*.²⁸

Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στην πρακτική άσκηση, η οποία κατέστη θεσμός των Στωικών, εφόσον επεδίωκε την απαλλαγή από τα διάφορα πάθη με τον διαλογισμό, αλλά και με τη φαντασία του νου. Συγκεκριμένα, οι άνθρωποι φαντάζονταν κάποιο επικείμενο κακό και ουσιαστικά προλάβαιναν να εξοικειωθούν και να αντιμετωπίσουν οποιαδήποτε συμφορά. Φυσικά, η άσκηση αυτή έβρισκε απόλυτα σύμφωνο τον Κικέρωνα, ο οποίος ήταν επηρεασμένος από τη δική του συμφορά με

¹⁹ Cic. *Tusc.* 5.81-82.

²⁰ Cic. *Tusc.* 5.40-41.

²¹ Κούρφαλη (2010): 119.

²² Cic. *Tusc.* 4.29 & 34-35.

²³ Κούρφαλη (2010): 135.

²⁴ Cic. *Tusc.* 3.53.

²⁵ Cic. *Tusc.* 3.54.

²⁶ Κούρφαλη (2010): 324-325.

²⁷ Cic. *Tusc.* 3.74-75.

²⁸ Κούρφαλη (2010): 329-330.

τον θάνατο της κόρης του και για αυτό υποστήριζε ότι η πρόβλεψη και η ψυχική προετοιμασία ενός κακού, το οποίο θα έρθει στο κοντινό μέλλον, λειτουργεί ευεργετικά, καθώς μειώνει σημαντικά τα επίπεδα του πόνου και της θλίψης που θα κυριεύσουν την ψυχή, σε αντίθεση με αυτά που θα προκαλούνταν εάν ενέσκηπτε κάποιο απροσδόκητο κακό.²⁹ Δεν απορρίπτει φυσικά το γεγονός πως εάν κάποια συμφορά χτυπήσει την ψυχή αιφνιδιαστικά και βίαια, τότε ο άνθρωπος δεν θα μπορέσει να τη δεχτεί με φρόνηση και ψυχραιμία και αυτό ακριβώς περιγράφει στο έργο του αντλώντας κάποιους στίχους του Επικούρου.³⁰ Όλες αυτές οι συναισθηματικές επιρροές, κατά τον συγγραφέα, εγείρονται μόνο από το μυαλό των ανθρώπων και όχι από τη φύση τους, καθώς αν όντως ήταν αληθινές, αυτή η άσκηση των Στωικών δεν θα ήταν κερδοφόρα.³¹

Επιπροσθέτως, στο τέταρτο βιβλίο του *Tusculanae Disputationes* τονίζει την άποψη του Ζήνωνα ως προς τα πάθη, σύμφωνα με την οποία «το πάθος είναι μια ταραχή αποκρουστική στη λογική και ενάντια στη φύση». Κάποιοι τα ορίζουν πιο συνοπτικά λέγοντας ότι είναι μια πολύ έντονη όρεξη, αλλά τόσο έντονη που τελικά εννοούν ότι απομακρύνεται όλο και περισσότερο από τη σταθερότητα της φύσης.³² Στο έργο *Paradoxa Stoicorum* περιγράφει τη διδασκαλία του Ζήνωνα σύμφωνα με την οποία μόνο οι σοφοί άνθρωποι χαίρουν ομορφιάς, ευπορίας και εξουσίας, ενώ όλοι οι υπόλοιποι καταλήγουν να είναι εξόριστοι και τρελοί. Επίσης, ο Στωικός σοφός είναι αδιάλλακτος και ανυποχώρητος, δεν συγκινείται και δεν συγχωρεί. Οι πεποιθήσεις του είναι ακλόνητες και δεν μετανιώνει για τίποτα. Φυσικά, δεν αλλάζει ποτέ γνώμη.³³ Εντούτοις, γοητεύεται και από τις θεωρίες των εκπροσώπων της Πλατωνικής σχολής, οι οποίοι ισχυρίζονται ότι ο σοφός άνθρωπος ενδεχεται και να παρασυρθεί και να καταβληθεί από τη λύπη. Επιτρέπεται να συγχωρεί, να θυμώνει και να αλλάζει γνώμη, καθώς δεν προβλέπεται να είναι τόσο αυστηρός με τον εαυτό του και τους γύρω του.³⁴ Ιδιαίτερα στο 3^ο βιβλίο του *De Finibus* παρουσιάζεται ο Κάτων να υποστηρίζει τον Στωικισμό, ενώ στο 4^ο βιβλίο ο Κικέρων ασκεί κριτική σε αυτή τη φιλοσοφία από την πλευρά του δασκάλου του του Αντιόχου και της σχολής του.³⁵

Σε μια πραγματεία της Μυρτώς Δραγώνα - Μονάχου με τίτλο: «Το δικαίωμα της αντίστασης (;) και οι στωικοί», αναφέρεται ότι το έργο των Στωικών φιλοσόφων μεταδόθηκε στη σύγχρονη εποχή αρκετά αποσπασματικά και από κάποιες πηγές που δεν ήταν αντικειμενικές και επαρκείς. Ωστόσο οι εκπρόσωποι της Μέσης Στοάς, Παναίτιος και Ποσειδώνιος κατάφεραν να κεντρίσουν το ενδιαφέρον του Κικέρωνα και πολλές θεωρίες τους αντικατοπτρίστηκαν στα έργα του. Συμφωνούσε με τις πεποιθήσεις των Στωικών ότι ο νόμος πρέπει να βρίσκεται σε τέλεια συνάφεια με τη

²⁹ Κούρφαλη (2010): 321-322.

³⁰ Cic. *Tusc.* 3.44.

³¹ Cic. *Tusc.* 3.31.

³² Καρλαύτη (2011): 50-51.

³³ Stem (2006): 218.

³⁴ Stem (2006): 219-220.

³⁵ Stem (2006): 228.

φύση του ανθρώπου και αυτά ακριβώς περιγράφει στα έργα του *De Legibus*, *De Officiis* και *De Republica*. Επιπλέον ο σοφός, κατά τους Στωικούς, πρέπει να σέβεται τους νόμους της πόλης,³⁶ αφού αυτοί πηγάζουν από την ίδια του τη φύση, όπως ακριβώς και στον Κικέρωνα ο σοφός οφείλει να θυμάται ότι το προσωπικό του συμφέρον αποτελεί παράλληλα και συμφέρον της πολιτείας και το αντίστροφο.³⁷ Η φύση παρέχει σε όλα τα έμβια όντα της την προδιάθεση να αναπτυχθούν στον τέλει βαθμό, αλλά αυτό δεν είναι πάντα εφικτό. Ο Κικέρων στο *De Finibus* περιγράφει ότι η φυσική μας παρόρμηση να φροντίσουμε τον εαυτό μας μας οδηγεί σε αξιόπιστες αντιλήψεις περί του τι είναι ωφέλιμο για εμάς. Συμφωνεί με αυτούς στο γεγονός ότι για να υποστηρίξει κανείς ότι μια πεποίθηση είναι αληθινή, πρέπει να είναι σίγουρος ότι είναι σωστή και ότι δεν θα κλονιστεί με κάποιο αντεπιχείρημα.³⁸ Ο Κικέρων αποτελεί τη βασική πηγή της φιλοσοφίας του Παναίτιου, καθώς ο ίδιος επισημαίνει ότι στο πρώτο και στο δεύτερο βιβλίο του *De Officiis* συμφωνεί με το *Περί του καθήκοντος* του Παναίτιου, ενώ στο τρίτο βιβλίο συμφωνεί με τον μαθητή του τελευταίου τον Ποσειδώνιο. Άλλα έργα του τα οποία επίσης ακολουθούν τον Παναίτιο είναι τα: *Tusculanae Disputationes*, *Laelius de Amicitia*, *De Natura Deorum*.³⁹

Από την άλλη μεριά, στο άρθρο της Fasce εξετάζεται το λατινικό, ψυχολογικό λεξικό και πιο συγκεκριμένα γίνεται η προσέγγιση των *desidero/desiderium* από την πλευρά της νοσταλγίας, ενός συναισθήματος το οποίο συνδυάζει τη μελαγχολία μαζί με την επιθυμία για κάποιο αγαπημένο πρόσωπο που βρίσκεται μακριά ή γενικότερα για μια παρελθοντική κατάσταση, η οποία έχει λήξει στο παρόν. Μάλιστα, αναφέρεται ότι ο Κικέρων στο έργο *Tusculanae Disputationes* υποβάλλει τα *desidero/desiderium* στην κατηγορία της επιθυμίας και ειδικότερα μετά τον όρο *indigentia*, που είναι η ένδεια, η φτώχεια, η επιθυμία που δεν εκπληρώνεται. Βρίσκει αναλογία με την ελληνική λέξη *ἵμερος*, που είναι ο πόθος, η επιθυμία για κάτι,⁴⁰ καθώς ο ορισμός «*ἵμερος δὲ ἐπιθυμία φίλου ἀπόντος ὀμιλίας*» («*ἵμερος*, επομένως, είναι η επιθυμία για επικοινωνία με κάποιον αγαπητό φίλο που απουσιάζει»), βρίσκει σύμφωνο τον φιλόσοφο, ενώ οι Στωικοί ορίζουν τον πόθο ως «*ἐπιθυμία κατὰ ἔρωτος ἀπόντος*», δηλαδή ως ερωτικό πάθος.⁴¹

Γενικά, οι όροι *desidero/desiderium* κυμαίνονται σε ένα ευρύ ψυχολογικό φάσμα με διάφορα, αλλά και διαφορετικά επίπεδα συναισθημάτων, τα οποία χαρακτηρίζουν την ελπίδα, τον φόβο, την αναστάτωση εξαιτίας του παθιασμένου έρωτα, οδυνηρές ψυχολογικές μεταπτώσεις ή, επίσης, τον πόνο για την απουσία αγαπημένων προσώπων, αντικειμένων ή τόπων. Επομένως, το άρθρο καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι δύο όροι δηλώνουν μια παθιασμένη και παροδική ψυχολογική κατάσταση, η οποία προκύπτει από την επιθυμία, την αναμονή και τη θλίψη όσων λείπουν ή είναι

³⁶ Τσιρμπινίδου (2018): 6.

³⁷ Cic. *Leg.* 3.52.

³⁸ IEP: Cicero: Academic Scepticism: 3.

³⁹ Δραγώνα - Μονάχου (2004): V.

⁴⁰ Επιτομή του Μεγάλου Λεξικού της Ελληνικής Γλώσσας (2007).

⁴¹ Fasce (1987-88): 67-68.

μακριά και έτσι η μελαγχολία, που αναφέρθηκε εξ αρχής, αντικαθίσταται από τον πόνο και το πένθος λόγω της ανάμνησης του παρελθόντος.⁴²

Στη συνέχεια, ερευνάται πώς χρησιμοποιούνται οι όροι αυτοί σε άλλους πεζογράφους και ποιητές. Στον Έννιο, για παράδειγμα, χρησιμοποιούνται σαφέστατα για να εκφράσουν τον θρήνο για τον χαμό του βασιλιά Ρωμύλου, ενώ στην ερωτική ποίηση του Κάτουλλου χρησιμοποιούνται, ενίοτε, για να δηλώσουν μελαγχολία και θλίψη, που προέρχεται από τον έρωτα, είτε λύπη για την απουσία ή την απόσταση από κάποιον αγαπημένο είτε πόθο και φιλοδοξία για την απελευθέρωση από τα δεινά του έρωτα είτε πόνο για έναν ανεκπλήρωτο έρωτα. Ο ποιητής Προπέρτιος αντιλαμβάνεται τους δύο όρους ως τον πόθο να ανακτήσουμε κάποιον αγαπημένο πρόσωπο, ο οποίος πόθος εξωτερικεύεται στο σώμα και στο πρόσωπο νοσταλγώντας τις παλιές συνήθειες και καταστάσεις. Ωστόσο, αντιμετωπίζει με μια ελαφριά ειρωνεία τον πόθο και τα συναισθήματα, αν και δεν αμφισβητεί την ισχύ τους στις ψυχές των ανθρώπων. Μιλά, λοιπόν, για τον αποστασιοποιημένο έρωτα, ο οποίος ξεκινά μελαγχολικός και καταλήγει νοσταλγικός με την πάροδο του χρόνου. Μέχρι τότε όμως ο ρωμαϊκός λαός δεν είχε συνηθίσει τέτοιες έννοιες στην ποίηση, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να τις συλλάβει ολοκληρωτικά, αν και, πιθανότατα, να ήταν πραγματικά βιώματα κάποιων.⁴³

Ο Οράτιος, επίσης, χρησιμοποιεί τους όρους αυτούς σε δύο Ωδές του. Συγκεκριμένα στην Ωδή XIV, στην οποία παραλληλίζει την πολιτεία με ένα πλοίο που κινδυνεύει από τη θαλασσοταραχή λόγω της αποδιοργάνωσής του, χρησιμοποιεί το *desiderium* για να εκφράσει τον πόθο του για τη σωτηρία της, σε αντίθεση με την πρότερη πικρία που του είχε προξενήσει η κατάσταση αυτή.⁴⁴ Αντίθετα, στην Ωδή XXIV το *desiderium* αποτελεί τη δεύτερη λέξη του ποιήματος και η ερμηνεία που του αποδίδεται είναι αυτή της θλίψης λόγω της απώλειας κάποιου ανθρώπου, μαζί με την επιθυμία να επανέλθει η προηγούμενη κατάσταση.⁴⁵

Από την άλλη, οι *Ηρωίδες* του Οβιδίου παρουσιάζουν, επίσης, την απόσταση των ερωτευμένων και τον πόθο να ξανασιμίζουν και συμφωνούν με τον Πλάτωνα, ο οποίος ορίζει το πάθος ως μια επιθυμία και ανάγκη για κάποιον που δεν βρίσκεται κοντά, δεν υπάρχει, η φυσική παρουσία του απουσιάζει. Οι *Ηρωίδες* εμφανίζονται απεγνωσμένες στη θύμηση των παλιών καταστάσεων κοντά στους αγαπημένους τους, ενώ τώρα βιώνουν πολύ σφοδρά και δυσάρεστα συναισθήματα. Η χαρακτηριστική τους απεικόνιση είναι το κλάμα και τα δάκρυα, στοιχεία που περικλείουν πολλά συναισθήματα, ενώ δεσπόζει κυρίως η μελαγχολία και ο πόνος των αναμνήσεων, παρά η νοσταλγία. Οι επιστολές τους δίνουν έμφαση στη χρονική αντίθεση του «τότε- *tunc*» και του «τώρα- *nunc*», προκειμένου να εκφράσουν με σαφήνεια και με ένταση όσα νιώθουν. Στα έργα του Οβιδίου κατά την εξορία του, τα οποία είναι επηρεασμένα από όλα αυτά που στερείται και έχει χάσει, χρησιμοποιούνται οι λέξεις

⁴² Fasce (1987-88): 69-70.

⁴³ Fasce (1987-88): 70-74.

⁴⁴ Γρόλλιος (2014): 165-167

⁴⁵ Γρόλλιος (2014): 238-240

desidero και *desiderium*, για να εκφραστούν με περισσότερη ένταση τα συναισθήματα της θλίψης και του πόθου, καθώς η αβεβαιότητα της αποκατάστασης των πραγμάτων καθιστά το παρόν πιο επώδυνο.⁴⁶

Από την οπτική της οδύνης και του πόνου χρησιμοποιεί ο Κικέρων τον όρο *desiderium* στο *De Republica* και συγκεκριμένα για να δηλώσει τα συναισθήματα των *boni cives*, των φιλικά διακεείμενων πολιτών προς τον φιλόσοφο, οι οποίοι θλίβονται για την απουσία του λόγω της εξορίας του και ζητούν επίμονα και έντονα την επιστροφή του στην πολιτική δράση. Ο όρος χρησιμοποιείται στο έργο άλλες τρεις φορές με σκοπό να φανερώσει τον θρήνο των Ρωμαίων για τον θάνατο του βασιλιά Ρωμούλου. Όπως γίνεται φανερό, ο Κικέρων συσχετίζει τη θλίψη που νιώθουν οι πολίτες της Ρώμης για τον Ρωμόλο με τη θλίψη που πηγάζει από τη δική του περίπτωση. Θεωρεί πως η συμβολή αμφοτέρων στην υπεράσπιση και την πρόοδο της πολιτείας είναι ισότιμη.⁴⁷

Επιπροσθέτως, ο Κικέρων προσαρμόστηκε με την ηθική καθηκοντολογία των Στωικών. Οι τελευταίοι θεωρούσαν πως τα καθήκοντα των ανθρώπων πρέπει να συμβαδίζουν με τη φυσική τους εξέλιξη. Η σχέση που έχει ο άνθρωπος με τη φύση του θα πρέπει να διατηρείται σε όλη του τη ζωή και το μόνο που θα διαφέρει θα είναι ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζει τη φυσική και ηθική εξέλιξή του. Παρόμοια θεωρία εφαρμόζει στο έργο *De Finibus* και ο Κικέρων, ο οποίος τονίζει τα στάδια των καθηκόντων που έχουν ως εξής: διατήρηση της φυσικής κατάστασης, απόκτηση όσων εναρμονίζονται με τη φύση και απόκρουση όσων εναντιώνονται σε αυτή, ενώ όταν ανακαλυφθεί η αρχή της επιλογής και της απόρριψης αυτών που καθορίζονται από την ανθρώπινη φύση, τότε εξαρτάται από την εφαρμογή τους εάν θα γίνουν μια αμετάβλητη συνήθεια και αν θα συμφωνήσουν σε τέλειο βαθμό με τη φύση τους.⁴⁸ Ειδικότερα, ο Κικέρων ενστερνίζεται τη θέση του Παναίτιου, ο οποίος υποστήριζε πως ο άνθρωπος εφόσον εδραιωθεί στη φύση του, τότε είναι εκ φύσεως ελεύθερος να αναπτύξει τη μοναδική του προσωπικότητα με βάση τη λογική που διαθέτει.⁴⁹

Ολοκληρώνοντας, προκαλεί ιδιαίτερο ενδιαφέρον η άποψη του Πλουτάρχου για τον Κικέρωνα, την οποία διατυπώνει στους *Βίους Παράλληλους* του. Αναφέρει μεταξύ άλλων ότι ήταν όνειρο του Κικέρωνα να γράψει «μια ολοκληρωμένη ιστορία της πατρίδας του, συνδυάζοντάς την με πολύ ελληνικό υλικό».⁵⁰ Όμως τονίζει πως είχε μια αμείωτη λαχτάρα για δόξα με αποτέλεσμα να προκαλεί τα αιχμηρά σχόλια του Πλουτάρχου περί ανεπαρκούς εκπαίδευσης και συναισθηματικής αστάθειας.⁵¹ Όλα αυτά έχουν ως αντίκτυπο την αποτυχία του και ως πολιτικού και ως φιλοσόφου.

⁴⁶ Fasce (1987-88): 75-78.

⁴⁷ Ντεληγιάννης (2015): 216-217.

⁴⁸ Σδράκας (1996), στο Καρλαύτη (2011): 45-46.

⁴⁹ Δραγώνα - Μονάχου (2004): XII.

⁵⁰ Swain (1990): 194.

⁵¹ Swain (1990): 195.

Υστερεί σε πραγματική παιδεία και αυτό τον κάνει να είναι μέτριος στη ρητορική του δραστηριότητα και ασταθής ως προς τον χαρακτήρα του.⁵²

Η συγκεκριμένη έρευνα στοχεύει στην κατηγοριοποίηση των όρων *desidero/desiderium* με βάση τη χρήση τους από τον Κικέρωνα και το νοηματικό επίπεδο που προσεγγίζουν σε κάθε περίπτωση οι λέξεις αυτές. Θα αποδειχθεί πως η στωική επίδραση κυριαρχεί περισσότερο στην ενότητα, η οποία εκφράζει ένα αυστηρό και απόλυτο περιεχόμενο, με καταστάσεις που χρήζουν είτε βελτίωσης είτε προσοχής και σε αυτήν την περίπτωση το *desidero* μεταφράζεται ως «απαιτώ». Το ίδιο ισχύει και για κάποια αποσπάσματα, των οποίων η μετάφραση αποδίδει την έννοια της παρατήρησης και της ανακάλυψης. Οι κατηγορίες είναι πέντε (επιθυμία, λαχτάρα, απαίτηση, λύπη για την απουσία κάποιου και απώλεια κάποιου προσώπου, αντικειμένου ή τόπου), ενώ υπάρχουν και κάποιες μεμονωμένες έννοιες, οι οποίες καταγράφονται στο πέμπτο κεφάλαιο. Σε ορισμένα από αυτά τα νοήματα φαίνεται ότι ο Κικέρων επηρεάζεται από τα συναισθήματα και τα πάθη του, ενώ σε άλλα αφομοιώνει τις αντιλήψεις των Στωικών φιλοσόφων και διατηρεί την *ἀταραξίαν/ἀπάθειαν*.

⁵² Swain (1990): 196.

1: Οι όροι *desidero* & *desiderium* ως απαίτηση, επιτακτική ανάγκη

Προχωρώντας στη λεπτομερή προσέγγιση και επεξεργασία των αποσπασμάτων στα οποία εμφανίζεται ο συγκεκριμένος όρος, άλλοτε ως ρηματικός τύπος (*desidero*) και άλλοτε ως ουσιαστικό (*desiderium*), θα μπορούσαν με ασφάλεια να διακριθούν πέντε βασικές ερμηνείες του *desidero*, οι δύο από τις οποίες ενδεχομένως θα συγχωνευθούν. Μέσα στα 420 περίπου αποσπάσματα του Κικέρωνα διατυπώνονται μεταξύ άλλων και κάποιες μεμονωμένες εκφράσεις με ένα κάπως διαφορετικό νόημα, με αποτέλεσμα να εξεταστούν μεμονωμένα, αφού δεν εντάσσονται σε κάποια από τις βασικές κατηγορίες.

Η καταγραφή θα ξεκινήσει συγκαταλέγοντας το *desidero* στα πλαίσια της απαίτησης, της επιτακτικής ανάγκης, της επιθυμίας, η οποία όμως πηγάζει από την υποχρέωση και προσδίδει ένα σοβαρό, αυστηρό περιεχόμενο, το οποίο έχει τόσο πολιτικές όσο και ρητορικές επιδράσεις. Έτσι λοιπόν, ο λόγος *Pro Quinctio* ερμηνεύει τον όρο *desidero* με έκδηλη την απαίτηση για την εξέταση των καθηκόντων και τη διαγωγή των ευγενών ανδρών κατά τη διάρκεια της ζωής τους.⁵³

Στον λόγο *Pro Roscio Amerino*, ο Κικέρων αναρωτιέται ποιο θέμα είναι το ιδανικό ώστε να απαιτεί την ικανότητα του συνηγόρου ή την ευγλωττία του ρήτορα στο δικαστήριο και το περιεχόμενο είναι εμφανώς ρητορικό,⁵⁴ ενώ στο έργο *Divinatio in Caecilium* αναφέρεται ότι οι κατηγοροί επιδιώκουν και κυρίως απαιτούν την αμεροληψία της δικαιοσύνης.⁵⁵ Σε ένα από τα αποσπάσματα του λόγου *In Verrem* χαρακτηρίζεται αναγκαία η ιδιαίτερη ποινή εις βάρος ενός σκληρού και επικίνδυνου ατόμου.⁵⁶ Επίσης, εντοπίζεται η επιθυμία-απαίτηση να εξασφαλιστούν σοβαρότερα και αυστηρότερα δικαστήρια⁵⁷ και κάπου αλλού επιδιώκεται η διακόσμηση του Καπιτωλίου, σύμφωνα με τους όρους που απαιτεί η μεγαλοπρέπειά του.⁵⁸ Παρακάτω, οι Ρωμαίοι απαιτούν να διωχθεί ο Βέρρης με νέες κατηγορίες, οι οποίες δεν έχουν προαναφερθεί,⁵⁹ ενώ τέλος, στον ίδιο λόγο, οι Ρωμαίοι πολίτες αξιώνουν να λαμβάνονται σωστές και δίκαιες αποφάσεις από τα δικαστήρια.⁶⁰

⁵³ Cic. *Quinct.* 55: *qui in vita sua rationem summi officii desideremus et instituta virorum bonorum requiramus* («οι οποίοι να απαιτούμε την εξέταση του ύψιστου καθήκοντος και να αναζητούμε την εκπαίδευση των ευγενών ανδρών στη ζωή τους»).

⁵⁴ Cic. *Rosc. Am.* 34: *qui locus ingenium patroni requirit aut oratoris eloquentiam magno opere desiderat?* («Ποιο θέμα απαιτεί την ευφύα του συνηγόρου ή την ευγλωττία του ρήτορα σε μεγάλο βαθμό;»).

⁵⁵ Cic. *Div. Caec.* 8: *qui accusare possunt, iudiciorum severitatem desiderant* («αυτοί που μπορούν να κάνουν τους κατηγορούς, επιθυμούν τη σοβαρότητα των δικαστηρίων»).

⁵⁶ Cic. *Verr.* 2.1.8: *singularem quandam poenam istius immanis atque importuna natura desiderat* («η τερατώδης και σκληρή φύση του απαιτεί κάποια μοναδική ποινή»).

⁵⁷ Cic. *Verr.* 2.2.174: *Nempe eorum quos ii qui severiora iudicia desiderant* («Δηλαδή, από εκείνους τους οποίους αυτοί οι ίδιοι είναι που επιθυμούν-απαιτούν πιο αυστηρές αποφάσεις»).

⁵⁸ Cic. *Verr.* 2.4.68: *sic ornare ut templi dignitas imperique nostri nomen desiderat* («έτσι να διακοσμηθεί, όπως απαιτεί η μεγαλοπρέπεια του ναού και η φήμη της αυτοκρατορίας μας»).

⁵⁹ Cic. *Verr.* 2.5.117: *Non vult populus Romanus obsoletes criminibus accusari Verrem, nova postulat, inaudita desiderat* («Ο ρωμαϊκός λαός δεν θέλει να διωχθεί ο Βέρρης με παλιές κατηγορίες, αλλά απαιτεί νέες και ανήκουστες»).

⁶⁰ Cic. *Verr.* 2.5.172: *Omnis hoc loco cives Romani, et qui adsunt et qui ubique sunt, vestram severitatem desiderant* («Όλοι οι Ρωμαίοι πολίτες σε αυτό το μέρος, και όσοι είναι παρόντες και όσοι είναι απανταχού, απαιτούν τη σοβαρότητά σας»).

Αλλάζοντας λόγο και πηγαίνοντας στον *Pro Fonteio*, παρατηρείται πως υπάρχει η περίπτωση να απαιτηθούν αξιόλογοι άνδρες, προκειμένου να αποτελέσουν μέλη της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας⁶¹ και επίσης στον λόγο *Pro Caecina*, ο Κικέρων αναφέρει ότι ανέλυσε περισσότερο κάποια στοιχεία της υπόθεσης, όχι επειδή ήταν αναγκαίο για την έκβαση της δίκης, αλλά για να γίνει αντιληπτό κάτι άλλο.⁶² Συνεχίζοντας στον λόγο *Pro Cluentio*, ο Κικέρων αγορεύει στο δικαστήριο υπερασπιζόμενος τον Κλουέντιο και αναφέρει πως θα αναφέρει στον λόγο του όλα όσα αναμένονται-απαιτούνται από τον ίδιο,⁶³ ενώ στην ομιλία *Pro Lege Agraria* υποστηρίζει πως θα επεξεργαστεί αυτά που χρειάζεται-έχει ανάγκη πολύ η δημοκρατία.⁶⁴ Στον λόγο *Pro Rabirio perduellionis reo*, ο συγγραφέας διαπιστώνει πως ο χρόνος που διαθέτει είναι αρκετός για την υπεράσπιση, η οποία απαιτείται από αυτόν, αναφορικά με τις κατηγορίες του Γάιου Ραβίριου,⁶⁵ ενώ στην ομιλία *Pro Murena* αναφέρεται ότι όταν κάποτε η δημοκρατία απαιτούσε σθένος και σοβαρότητα για την εύρυθμη λειτουργία της, ο φιλόσοφος ξεπέρασε τις δυνάμεις του και ανταποκρίθηκε στις απαιτήσεις.⁶⁶

Σε πολιτικό και, εν δυνάμει, φιλοσοφικό περιεχόμενο τοποθετεί ο Κικέρων τον όρο *desidero* στην ομιλία *Pro Sulla* και τονίζει ότι η φύση του αναζητά και απαιτεί την καλοκαρδία και την ευγένεια σε όλη του τη ζωή,⁶⁷ ενώ σε κάποιο άλλο σημείο επισημαίνεται, με εμφανώς ρητορικό πνεύμα, ότι η προσήλωση στη δημοκρατία δεν έχει ανάγκη τα κοσμήματα του λόγου.⁶⁸ Παρακάτω, στον λόγο *Pro Archia* ζητούνται μάταια οι δημόσιοι κατάλογοι και τα αρχεία, εφόσον είναι γνωστό ότι έχουν καταστραφεί,⁶⁹ ενώ στη συνέχεια στον λόγο *Pro Sestio*, η εξαχρείωση της δημοκρατίας παρομοιάζεται με αρρώστια, η οποία απαιτεί τη θεραπεία από τους επερχόμενους ηγέτες.⁷⁰ Ο Κικέρων στον λόγο *Pro Caelio* αναφέρει ότι «η κατηγορία

⁶¹ Cic. *Font.* 43: *utrum videtis nihil posse accidere ut tales viri desiderandi sint* («μήπως δεν βλέπετε ότι μπορεί να συμβεί κάτι ώστε να πρέπει να απαιτηθούν τέτοιου είδους άνδρες;»).

⁶² Cic. *Caecin.* 101: *Verum id feci, non quo vos hanc in hac causa defensionem desiderare arbitrarer* («Πράγματι το έκανα, όχι επειδή πίστευα ότι είχατε ανάγκη αυτή την υπεράσπιση σε αυτήν τη δίκη»).

⁶³ Cic. *Clu.* 149: *sed ea quae a me desiderari arbitror non relinquam* («αλλά δεν θα παραλείψω αυτά που πιστεύω ότι αναμένονται από εμένα»).

⁶⁴ Cic. *Leg. Agr.* 1.27: *perficiam profecto, id quod maxime res publica desiderat* («πράγματι θα επιχειρήσω αυτό που η δημοκρατία μας έχει αυτή τη στιγμή ανάγκη πάρα πολύ»).

⁶⁵ Cic. *Rab. Perd.* 9: *Ergo ad haec crimina quae patroni diligentiam desiderant intellegis mihi semihoram istam nimium longam fuisse* («Επομένως για αυτές τις κατηγορίες, οι οποίες απαιτούν την επιμέλεια ενός υπερασπιστή, καταλαβαίνεις ότι αυτό το ημίωρο ήταν για εμένα πολύ μεγάλο»).

⁶⁶ Cic. *Mur.* 6: *Quod si tum, cum res publica vim et severitatem desiderabat, vici naturam et tam vehemens fui quam cogebat* («Αλλά εάν τότε, όταν η δημοκρατία απαιτούσε σθένος και σοβαρότητα, νίκησα τη φύση μου και ήμουν τόσο ορμητικός όσο αναγκάζομαι (να είμαι)»).

⁶⁷ Cic. *Sull.* 8: *haec in omni vita misericordiam lenitatemque desiderat* («αυτή (η φύση μου) απαιτεί καλοκαρδία και ευγένεια σε όλη μου τη ζωή»).

⁶⁸ Cic. *Sull.* 82: *neque cuiusquam ornamenta orationis desiderat* («και δεν χρειάζεται τα στολίδια λόγου κανενός»).

⁶⁹ Cic. *Arch.* 8: *Hic tu tabulas desideras Heracliensium publicas...tabulas quas idem dicis solere corrumpi desiderare* («Εδώ εσύ ζητάς τους δημόσιους καταλόγους των Ηρακλέων... και να απαιτείς τα αρχεία, τα οποία μάλιστα λες ότι συνηθίζουν να διαφθείρονται»).

⁷⁰ Cic. *Sest.* 55: *sic enim facillime perspicietis quantam vim omnium remediorum a magistratibus proximis res publica desiderarit* («Διότι έτσι πολύ εύκολα κατανοείτε πόση δύναμη όλων των θεραπειών από τους επόμενους άρχοντες απαιτεί η δημοκρατία»).

⁷⁰ Cic. *Cael.* 6: *Accusatio crimen desiderat, rem ut definiat* («Η κατηγορία χρειάζεται έγκλημα, για να ορίσει την ουσία»).

χρειάζεται έγκλημα για να έχει ουσία» στην προσπάθειά του να υπερασπιστεί τον Καίλιο και να αποδείξει την ανεπάρκεια των κατηγοριών εναντίον του.⁷¹

Στους Φιλιππικούς λόγους του εναντίον του Μ. Αντωνίου, ο Κικέρων χρησιμοποιεί το *desidero* για να εκφράσει την ανάγκη των καθοδηγητών της πατρίδας,⁷² ενώ κάπου αλλού δεν απαιτεί να σιωπήσουν όλοι όσοι προσέφεραν πάντα την άποψή τους από το υπατικό έδρανο.⁷³ Σε άλλα αποσπάσματα αναφέρει ότι η αρετή αναζητά και αξιώνει τη δόξα και τον έπαινο,⁷⁴ ότι εάν οι πόλεις μεταξύ τους σύναπταν ειρήνη και συμφωνούσαν, δεν θα είχαν ανάγκη τη γερουσία,⁷⁵ ότι ο θάνατος ενός πρεσβευτή απαιτεί τη μέγιστη τιμή της ταφής⁷⁶ και ότι η δημοκρατία δεν χρειάζεται μια βλαβερή πρεσβεία.⁷⁷ Το *De Inventione*, όντας ένα ρητορικό εγχειρίδιο, χρησιμοποιεί τον όρο κυρίως για να επισημάνει τους σκοπούς που ζητούνται από τους ομιλητές,⁷⁸ τις πληροφορίες σχετικά με το τι επιθυμεί-αναζητά ο ακροατής⁷⁹ και την ανάγκη των ρητορικών λόγων να εκπέμπουν κομψότητα και σοβαρότητα.⁸⁰ Στην ίδια κλίμακα βρίσκεται και ο πλατωνικής μορφής διάλογος *De oratore*, στον οποίο κάποια αποσπάσματα χρησιμοποιούν το *desidero* για να αναφέρουν ότι δεν είναι παντού αναγκαία η εκτενής ομιλία,⁸¹ ότι η ευγλωττία του ρήτορα δεν καθιστά αναγκαίες τις διευκρινίσεις των φιλοσόφων,⁸² ότι τα διάφορα είδη του λόγου δεν έχουν ανάγκη από ανυπόστατα στολίδια για να είναι έγκυρα⁸³ και ότι η κάθε ηλικία απαιτεί και το ανάλογο είδος ομιλίας.⁸⁴ Επίσης, τονίζεται ότι όταν κάποια μέρη του λόγου προκύπτουν εξ ολοκλήρου από τον ομιλητή, ο ίδιος οφείλει να τα αναλύσει

⁷² Cic. Philip. 2.26: *Etenim si auctores ad liberandam patriam desiderarentur illis actoribus...me auctorem, credo, desideravit* («Πράγματι, εάν οι αρχηγοί χρειάζονταν εκείνους τους οδηγητές για την απελευθέρωση της πατρίδας...είχε ανάγκη, πιστεύω, εμένα ως καθοδηγητή»).

⁷³ Cic. Phil. 1.15: *neque ego hoc ab omnibus eis desidero qui sententiam consulari loco dicunt* («ούτε εγώ απαιτώ αυτό από όλους αυτούς που λένε την άποψή τους από το υπατικό έδρανο»).

⁷⁴ Cic. Phil. 5.35: *Neque enim ullam mercedem tanta virtus praeter hanc laudis gloriaeque desiderat* («Διότι τόσο μεγάλη αρετή δεν απαιτεί καμιά ανταμοιβή εκτός από αυτή της δόξας και του επαινού»).

⁷⁵ Cic. Phil. 7.23: *ut in singulis oppidis curiam populi Romani non desideretis?* («ώστε σε κάθε πόλη να μην επιθυμείτε/απαιτείτε τη γερουσία του ρωμαϊκού λαού;»).

⁷⁶ Cic. Phil. 9.14: *Nam si mors legati sine caede atque ferro nullum honorem desiderat, cur decernit honorem sepulturae, qui maximus haberi potest mortuo?* («Διότι εάν ο θάνατος ενός πρεσβευτή χωρίς αιματοχυσία και σκληρότητα δεν απαιτεί κάποια τιμή, γιατί ψηφίζει για την τιμή της ταφής, που είναι η μέγιστη (τιμή) που μπορεί να αποδοθεί στον νεκρό;»).

⁷⁷ Cic. Phil. 12.30: *etsi hanc legationem res publica, ut levissime dicam, non desiderat* («αν και η δημοκρατία δεν έχει ανάγκη αυτή την πρεσβεία, για να το πω πιο ήπια»).

⁷⁸ Cic. Inv. Rhet. 1.26: *cum benivolentiam causa desideret* («όταν ο σκοπός απαιτεί από αυτόν να έχει καλή διάθεση»).

⁷⁹ Cic. Inv. Rhet. 1.99: *alias ab auditore, quid desideret, quaerere* («άλλοτε να πληροφορηθούμε από τον ακροατή τι επιθυμεί/επιδιώκει/απαιτεί»).

⁸⁰ Cic. Inv. Rhet. 2.50: *tractari non poterunt ornate et graviter, quemadmodum natura ipsorum desiderat* («δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν με κομψότητα και σοβαρότητα, όπως απαιτεί η φύση τους»).

⁸¹ Cic. De or. 1.201: *Iam illa non longam orationem desiderant* («Ήδη εκείνα δεν χρειάζονται εκτενή λόγο»).

⁸² Cic. De or. 1.222: *ut non desideret philosophorum descriptiones* («ώστε να μην έχει ανάγκη τις περιγραφές των φιλοσόφων»).

⁸³ Cic. De or. 2.50: *quod non summa dicendi ornamenta desideret* («επειδή δεν απαιτεί πάρα πολλά στολίδια για να ειπωθεί»).

⁸⁴ Cic. De or. 2.74: *neque enim aetas id mea desiderat et aliud genus quoddam dicendi nos secuti sumus* («διότι η ηλικία μου δεν το χρειάζεται αυτό και ακολουθούμε κάποιο άλλο είδος ομιλίας»).

διεξοδικά.⁸⁵ Κατά τη διάρκεια του διαλόγου, διευκρινίζεται το τι απαιτεί κάθε μέρος της ομιλίας⁸⁶ και ποια από αυτά τα μέρη δεν απαιτούν την ευχέρεια της τέχνης,⁸⁷ ενώ αλλού οι συνδιαλεγόμενοι αποφαινόμενοι ότι η συγκέντρωση των ανθρώπων απαιτεί από όλους τη δύναμη του λόγου και τη σοβαρότητα.⁸⁸ Στη συνέχεια, αναφέρεται ότι κάθε είδος ομιλίας αναζητά και επιδιώκει διαφορετικά όπλα ανάλογα με τον σκοπό του⁸⁹ και ότι η πιο σημαντική και ασυναγώνιστη κατάσταση, την οποία πρέπει να αναζητά ο άνθρωπος είναι η εκπαίδευση.⁹⁰ Επιπροσθέτως, σε άλλο απόσπασμα διασαφηνίζονται τα λόγια του Μ. Αντωνίου, ο οποίος αναφέρει ότι είναι αναγκαίο να εφαρμόζονται τα κατάλληλα εργαλεία, προκειμένου να επιτευχθεί η αξιοπιστία μιας ομιλίας⁹¹ και τέλος σε άλλα δύο σημεία προωθείται η θεωρία για τη σωστή σύνταξη των λέξεων⁹² και για την κατηγοριοποίηση των διαφόρων ειδών ομιλίας.⁹³

Σε ρητορικό κλίμα κινείται και το έργο *Brutus*, στο οποίο τα εξεταζόμενα αποσπάσματα ερμηνεύουν τον όρο ως την απαίτηση που επικρατεί στα δικαστήρια να ακούγεται μια πιο διαπεραστική φωνή,⁹⁴ όπως επίσης στη θορυβώδη αγορά, ο ρήτορας θα πρέπει να είναι επιβλητικός και ταυτόχρονα καλλιεπής.⁹⁵ Πιο κάτω, ο Κικέρων τονίζει πως η συζήτησή τους δεν απαιτεί μόνο στοιχεία των ρητόρων, αλλά σίγουρα θα πρέπει να επιστήσουν την προσοχή τους σε κάποιους πιο σαφείς προσλαμβανόμενους κανόνες.⁹⁶ Το έργο *Orator* αποτελεί τη συνέχεια του προηγούμενου έργου και είναι το τελευταίο εγχειρίδιο ρητορικής του Κικέρωνα.

⁸⁵ Cic. *De or.* 2.120: *Itemque illa, quae sunt alterius generis, quae tota ab oratore pariuntur, explicationem magis inlustrem perpolitamque desiderant* («Και μάλιστα εκείνα, που είναι διαφορετικού είδους και παράγονται εξ ολοκλήρου από τον ρήτορα, απαιτούν περισσότερο ξεδίπλωμα και σχολαστική παρουσίαση»).

⁸⁶ Cic. *De or.* 2.129: *Harum trium partium prima lenitatem orationis, secunda acumen, tertia vim desiderat* («Το πρώτο από αυτά τα τρία μέρη απαιτεί πραότητα στον λόγο, το δεύτερο στόχο, το τρίτο δύναμη»).

⁸⁷ Cic. *De or.* 2.216: *naturae sunt propria certe neque ullam artem desiderant* («είναι σίγουρα οικεία της φύσης και δεν απαιτούν καμία τέχνη»), 2.219: *Sed cum illo in genere perpetuae festivitatis ars non desideretur* («Αλλά όπως σε εκείνο το είδος να μην απαιτείται η τέχνη της αδιάλειπτης κομπόχης»).

⁸⁸ Cic. *De or.* 2.334: *contio capit omnem vim orationis et gravitatem varietatemque desiderat* («η συνάθροιση καταλαμβάνει όλη τη δύναμη του λόγου και απαιτεί τη σοβαρότητα και την ποικιλομορφία»).

⁸⁹ Cic. *De or.* 2.84: *aliud enim pugna et acies, aliud ludus campusque noster desiderat* («διότι άλλο (είδος) χρειάζονται η μάχη και η παράταξη και άλλο το παιχνίδι και το στάδιο μας»).

⁹⁰ Cic. *De or.* 3.85: *neque enim apud homines res est ulla difficilior neque maior neque quae plura adiumenta doctrinae desideret* («Διότι ανάμεσα στους ανθρώπους δεν υπάρχει καμία κατάσταση πιο δύσκολη και πιο σημαντική και η οποία να μην χρειάζεται περισσότερες βοήθειες από την εκπαίδευση»).

⁹¹ Cic. *De or.* 3.104: *Id desideratur omnibus eis in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius* («Αυτό απαιτείται σε όλα αυτά τα σημεία, τα οποία είπε ο Αντώνιος ότι πρέπει να προσφέρονται για να κερδίσουμε την αξιοπιστία του λόγου μας»).

⁹² Cic. *De or.* 3.171: *Sequitur continuatio verborum, quae duas res maxime, conlocationem primum, deinde modum quandam formamque desiderat* («Ακολουθεί η συνέχεια των λέξεων, η οποία απαιτεί κυρίως δύο πράγματα: πρώτα τη συνάφεια (των λέξεων), έπειτα μέτρο και κάποια διαμόρφωση»).

⁹³ Cic. *De or.* 3.211: *et aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud obiurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat* («και άλλο είδος λόγου απαιτούν οι ρητορικές συζητήσεις, άλλο τα εγκώμια, άλλο τα δικαστήρια, άλλο οι συνομιλίες, άλλο η παρηγοριά, άλλο η μομφή, άλλο η πραγματεία, άλλο η ιστορία»).

⁹⁴ Cic. *Brut.* 290: *subsellia grandiore et plenior vocem desiderant* («τα εδώλια απαιτούν μια εκτενέστερη και πιο έντονη φωνή»).

⁹⁵ Cic. *Brut.* 317: *acrem enim oratorem, incensum et agentem et canorum concursus hominum forique strepitus desiderat* («Διότι το πλήθος των ανθρώπων και ο θόρυβος της αγοράς απαιτούν έναν διαπεραστικό ρήτορα, φωντωμένο, γεμάτο κίνηση και μουσικότητα»).

⁹⁶ Cic. *Brut.* 319: *Sed quoniam omnis hic sermo noster non solum enumerationem oratoriam verum etiam praeccepta quaedam desiderat* («Αλλά καθώς όλη η κουβέντα μας εδώ δεν απαιτεί μόνο ρητορική απαρίθμηση, αλλά επιπλέον κάποιους κανόνες»).

Απευθυνόμενος στον Βρούτο, τονίζει πως τα σημαντικά πράγματα απαιτούν διαρκή ενασχόληση⁹⁷ και γενικότερα χρειάζονται τη μέγιστη αφοσίωση.⁹⁸ Παρακάτω, θίγει την άποψη του Αριστοτέλη σχετικά με τον πεζό και τον ποιητικό λόγο,⁹⁹ ενώ σε άλλο σημείο επισημαίνει πως μια αφήγηση πρέπει να συγγράφεται με αξιοπρέπεια και όχι με πάθος.¹⁰⁰

Ένα απόσπασμα του έργου *Topica* προβάλλει ως απαιτούμενους τους νόμους, προκειμένου να επικρατήσει η σωφροσύνη.¹⁰¹ Η απαίτηση εκδηλώνεται σε δύο σημεία του έργου *De Republica*, όπου στο πρώτο διαπιστώνεται πόσο πιο εύπορος νιώθει κάποιος που κατέχει όσα απαιτεί η φύση του¹⁰² και στο δεύτερο ποια είναι η αρετή των συνετών ανδρών και τι απαιτεί ως αντάλλαγμα, με την αφορμή που δόθηκε από το όνειρο του Σκιπίωνα.¹⁰³ Το *De Legibus* προσεγγίζει τον όρο σε πολιτικό περιεχόμενο και συγκεκριμένα σε αυτό που κάποιος επιθυμεί να έχει, προκειμένου να εκτελέσει μια απαιτούμενη δουλειά¹⁰⁴ και στη λεπτομερειακή εξέταση κάποιων θεμάτων που απαιτούνται από την πρακτική και τα καθήκοντα των δικαστών.¹⁰⁵ Στο έργο *Academica* ο Κικέρων χρησιμοποιεί τον όρο *desidero* για να επαινέσει τον φίλο του τον Βρούτο, καθώς εκείνος ακολουθεί τέλεια τη φιλοσοφία των λατινικών γραμμάτων, έτσι ώστε κανείς να μην χρειάζεται να συμβουλευτεί τα ελληνικά γραπτά πάνω στα ίδια θέματα,¹⁰⁶ ενώ στον διάλογο *Lucullus*, ο συγγραφέας ζητά να αποκρυφθούν τα λόγια του Λούκουλλου.¹⁰⁷

⁹⁷ Cic. *Orat.* 73: *magnus est locus hic, Brute, quod te non fugit, et magnum volumen aliud desiderat* («μεγάλο είναι το σημείο εδώ, Βρούτε, το οποίο δεν σου ξεφεύγει και απαιτεί άλλη μια εκτεταμένη ενασχόληση»).

⁹⁸ Cic. *Orat.* 149: *Atque illud primum videamus quale sit, quod vel maxime desiderat diligentia* («Και εκείνο πρώτο βλέπουμε να είναι τέτοιας φύσης, το οποίο ωστόσο απαιτεί τη μέγιστη αφοσίωση»).

⁹⁹ Cic. *Orat.* 192: *qui iudicat heroum numerum grandiosem quam desideret soluta oratio* («ο οποίος θεωρεί τον ηρωικό στίχο πιο μεγαλοπρεπή, απ' ό,τι θα απαιτούσε ο απελευθερωμένος/πεζός λόγος»).

¹⁰⁰ Cic. *Orat.* 210: *aut exponenda narratio, quae plus dignitatis desiderat quam doloris* («είτε πρέπει να εκθεθεί μια αφήγηση, η οποία απαιτεί περισσότερη τιμή παρά πάθος»).

¹⁰¹ Cic. *Top.* 23: *Valeat aequitas, quae paribus in causis paria iura desiderat* («Τότε να υπερισχύσει η σωφροσύνη, η οποία απαιτεί ικανούς νόμους στις αρμόζουσες καταστάσεις»).

¹⁰² Cic. *Rep.* 1.28: *Quis vero divitiorem quemquam putet quam eum, cui nihil desit, quod quidem natura desideret, aut potentiosem quam illum, qui omnia, quae expetat* («Ποιος πράγματι θα θεωρούσε κάποιον πλουσιότερο από αυτόν, στον οποίο μάλιστα δεν λείπει τίποτα που να χρειάζοταν η φύση του ή πιο δυνατό από εκείνον που ακολουθεί όλα αυτά τα οποία επιθυμεί»).

¹⁰³ Cic. *Rep.* 6.8: *tamen illa divina virtus non statuas plumbo inhaerentes, nec triumphos arescentibus laureis, sed stabiliora quaedam et viridiora praemiorum genera desiderat* («αλλά όμως εκείνη η θαυμάσια αρετή δεν ζητά αγάλματα στερεωμένα σε μολύβδους, ούτε θριάμβους με δάφνες που αποξηραίνονται, αλλά κάποια σταθερότερα και πιο ακμαία είδη βραβείων»).

¹⁰⁴ Cic. *Leg.* 1.10: *Sic enim mihi liceret et isti rei quam desideras et multo uberius atque maioribus operae vellem dare* («Διότι έτσι θα μου επιτρεπόταν και να προσφέρω αυτό που θα ήθελα σε αυτό το πράγμα που ζητάς και σε πολύ πιο άφθονες και σημαντικές εργασίες»).

¹⁰⁵ Cic. *Leg.* 1.15: *quaeramus isdem de rebus aliquid uberius quam forensis usus desiderat?* («μήπως εμείς θα έπρεπε να αναζητήσουμε σε αυτά τα θέματα κάτι πιο πλούσιο από ό,τι απαιτεί η δικανική πρακτική;»), 3.47: *Sed satis [et]iam disputatum est de magistratibus, nisi forte quid desideratis* («Αλλά ήδη έχουμε πραγματευτεί επαρκώς για τα καθήκοντα των δικαστών, εκτός εάν ζητήσετε κάτι ισχυρό»).

¹⁰⁶ Cic. *Acad.* 1.12: *Brutus quidem noster excellens omni genere laudis sic philosophiam Latinis litteris persequitur nihil ut isdem de rebus Graeca desideres* («Ο Βρούτος μάλιστα, ο φίλος μας, που διαπρέπει σε όλα τα είδη επαίνου, τόσο (καλά) ακολουθεί τη φιλοσοφία των Λατινικών γραμμάτων ώστε κανείς να μην αισθανθεί την ανάγκη των Ελληνικών πάνω στα ίδια θέματα»).

¹⁰⁷ Cic. *Luc.* 10: *a me enim ea quae in promptu erant dicta sunt, a Lucullo autem reconditiora desidero* («διότι αυτά που έχουν ειπωθεί από εμένα βρίσκονται στην επιφάνεια, ενώ αυτά του Λούκουλλου απαιτώ να είναι πιο κρυμμένα»).

Προχωρώντας στο έργο *De Finibus Bonorum et Malorum*, παρατηρείται πως ο Κικέρων εξ αρχής απευθύνεται στον Βρούτο θέλοντας να του εξηγήσει πώς έχουν εκλάβει οι Ρωμαίοι πολίτες την ελληνική φιλοσοφία και έτσι χρησιμοποιεί τον όρο *desidero* για να περιγράψει εκείνους τους «παράλογους», οι οποίοι απαιτούν να τίθενται όρια στη μελέτη της και να διατηρείται σε αυτή το μέτρο.¹⁰⁸ Σε ένα άλλο απόσπασμα, ο Κικέρων αναφέρεται στο πολιτιστικό έργο που ανέλαβε από τον ρωμαϊκό λαό, σύμφωνα με το οποίο προωθούσε την πολιτιστική δραστηριότητα στους συμπολίτες του εξυπηρετώντας και όσους ήθελαν να διαβάζουν ελληνικά συγγράμματα, αλλά και όσους αναζητούσαν βιβλία της δικής τους γλώσσας χωρίς να έχουν ανάγκη τα ελληνικά.¹⁰⁹ Σε άλλο σημείο του έργου, απαντά ο όρος *desidero* μέσα σε ένα συγκεκριμένο, όπου γίνεται η διάκριση των επιθυμιών σύμφωνα με τον Επίκουρο. Συγκεκριμένα αναφέρονται οι δαπάνες που απαιτούνται, προκειμένου να εκπληρωθούν οι φυσικές ανάγκες των ανθρώπων.¹¹⁰ Σε μια σειρά αποσπασμάτων, ο Κικέρων επισημαίνει κάποιες καταστάσεις, οι οποίες ανακύπτουν επειδή το απαιτεί η φύση του ανθρώπου,¹¹¹ αλλά και γενικότερα η ορισμένη φύση και των υπόλοιπων ειδών του πλανήτη.¹¹² Στο επόμενο απόσπασμα ο συγγραφέας χρησιμοποιεί το *desidero* για να αποδώσει τις ανάγκες της φύσης, ενώ υποστηρίζει πως ο όρος *cupiditas* (επιθυμία) θα έπρεπε να χρησιμοποιηθεί πιο σωστά σε άλλη περίπτωση¹¹³ και στο τελευταίο απόσπασμα, ο Κικέρων προσφέρεται να αποδώσει τον ορισμό της ευχαρίστησης σε όποιον δεν τον έχει αντιληφθεί και τον χρειάζεται/τον απαιτεί.¹¹⁴

Η έρευνα συνεχίζεται με το φιλοσοφικού περιεχομένου έργο του Κικέρωνα, το *Tusculanae Disputationes*, το οποίο χωρίζεται σε πέντε βιβλία και το καθένα

¹⁰⁸ Cic. *Fin.* 1.2: *quam his, qui rebus infinitis modum constituent in reque eo meliore, quo maior sit, mediocritatem desiderant* («όσο αυτοί, οι οποίοι θα θέτουν κάποιο μέτρο σε απεριόριστα πράγματα και θα απαιτούσαν/ζητούσαν τη μετριότητα σε κάποιο πράγμα που γίνεται ολοένα και καλύτερο»).

¹⁰⁹ Cic. *Fin.* 1.10: *et iis servire, qui vel utrisque litteris uti velint vel, si suas habent, illas non magnopere desiderant* («και να εξυπηρετώ εκείνους, οι οποίοι είτε ήθελαν (να διαβάζουν) βιβλία και στις δύο γλώσσες, είτε, αν έχουν δικά τους, να μην ζητούν/έχουν ανάγκη τόσο πολύ εκείνα (ενν. τα ελληνικά)»).

¹¹⁰ Cic. *Fin.* 1.45: *ne naturales quidem multa desiderant, propterea quod ipsa natura divitias, quibus contenta sit, et parabilis et terminatas habet* («ούτε οι φυσικές (ενν. ανάγκες) μάλιστα απαιτούν πολλά, εξαιτίας του ότι τα πλούτη της ίδιας της φύσης, που είναι ικανοποιητικά για αυτές, και είναι εύκτητα και έχουν ένα όριο/τέλος»).

¹¹¹ Cic. *Fin.* 1.50: *quod tranquillat animos, tum spe nihil earum rerum defuturum, quas natura non depravata desiderat* («το οποίο ηρεμεί τις ψυχές, έπειτα λόγω της ελπίδας ότι τίποτα από αυτά τα πράγματα δεν λείπει, τα οποία η φύση απαιτεί/χρειάζεται χωρίς να διαφθαρεί»), 1.63: *denique etiam morati melius erimus, cum didicerimus quid natura desideret* («και τελικά θα γίνουμε καλύτεροι ηθικά, όταν μάθουμε τι θα απαιτούσε η φύση»), 4.57: *de ipsa beata vita, ad quam omnia referuntur, quae dicitis? Negatis eam esse, quae expleta sit omnibus iis rebus, quas natura desideret, totamque eam in una virtute ponitis* («για την ίδια ευτυχημένη ζωή, στην οποία όλα αναφέρονται, τι λέτε; Αρνείστε ότι αυτή είναι που είναι γεμάτη από όλα αυτά τα πράγματα που χρειάζεται η φύση και την τοποθετείτε ολόκληρη στη μοναδική αρετή;»).

¹¹² Cic. *Fin.* 5.25: *sed extrema illa et summa, quae quaerimus, inter animalium genera distincta et dispersita sint et sua cuique propria et ad id apta, quod cuiusque natura desideret* («αλλά εκείνα τα υπέρτατα είδη, τα οποία ερευνούμε, πρέπει να ποικίλουν και να διανέμονται μεταξύ των ειδών των ζώων και το δικό του (ενν. είδος) να είναι κοντά σε αυτό και συναρμοσμένο με αυτό, το οποίο απαιτεί η φύση του»), 5.35: *sed certe opus est ea valere et vigere et naturales motus ususque habere, ut nec absit quid eorum nec aegrum debilitatumve sit; Id enim natura desiderat* («αλλά σίγουρα αυτά (ενν. τα όργανα) πρέπει να υγιαίνουν και να ακμάζουν και να κατέχουν τις φυσικές τους κινήσεις και χρήσεις, ώστε να μην λείπει κάτι από αυτά ούτε να είναι ασθενή· διότι αυτό απαιτεί η φύση»).

¹¹³ Cic. *Fin.* 2.27: *appellet haec desideria naturae, cupiditatis nomen servet alio* («ας ονομάσει αυτά ανάγκες της φύσης κι ας φυλάξει τον όρο 'επιθυμία' για άλλη περίπτωση»).

¹¹⁴ Cic. *Fin.* 2.6: *Quis, quaeso, inquit, est, qui quid sit voluptas nesciat, aut qui, quo magis id intellegat, definitionem aliquam desideret?* («Παρακαλώ, είπε, ποιος είναι αυτός που δεν γνωρίζει τι είναι η ευχαρίστηση ή που ζητά/χρειάζεται κάποιον ορισμό, για να το καταλάβει περισσότερο;»).

πραγματεύεται ένα διαφορετικό θέμα. Συγκεκριμένα στο τρίτο βιβλίο, που ασχολείται με τη θλίψη που καταβάλλει τον νου του ανθρώπου, ο Κικέρων αναφέρει τη σκέψη του Καρνεάδη, σύμφωνα με την οποία προκύπτει το συμπέρασμα ότι η θλίψη έχει ανάγκη τη θεραπεία του φιλοσόφου όσο είναι ακόμα πρόσφατη, ενώ εάν περάσει ο καιρός και κλείσει η «πληγή», τότε το φιλοσοφικό φάρμακο δεν έχει κάποια ουσία.¹¹⁵ Κάπου αλλού διαφαίνεται πως όσα απαιτεί η φύση του ανθρώπου είναι μικρά και ασήμαντα πράγματα και αυτό συμπεραίνεται από τη φιλοσοφική συζήτηση γύρω από το θέμα της φτώχειας.¹¹⁶ Στο τέταρτο βιβλίο, του οποίου το θέμα περιλαμβάνει τις άλλες διαταραχές του μυαλού, φανερώνεται η έννοια της ανάγκης/απαίτησης σε ένα χωρίο, το οποίο επισημαίνει ότι η ανδρεία δεν έχει ανάγκη την οργή για να την παροξύνει και να την κατευθύνει¹¹⁷ και τέλος στο πέμπτο βιβλίο, όπου ο συγγραφέας διερευνά εάν η αρετή καθ' εαυτή αρκεί για μια ευτυχισμένη ζωή, ο όρος εκφράζει και πάλι την απαίτηση της φύσης.¹¹⁸

Στο έργο *De Natura Deorum* εντάσσονται επίσης κάποια αποσπάσματα, τα οποία συνάδουν με αυτήν την ενότητα. Συγκεκριμένα, ο Κικέρων εφόσον έχει αναφερθεί στις θεωρίες του Επίκουρου, τις χαρακτηρίζει τόσο ισχυρές και διαπεραστικές, που δεν θα μπορούσε οποιοσδήποτε να τις συλλάβει, εντούτοις θεωρεί ότι το ακροατήριο του διακρίνεται για την οξύνοιά του και για αυτό δεν απαιτείται να γίνει πιο επεξηγηματικός.¹¹⁹ Στη συνέχεια, ο φιλόσοφος αποφαινεται πως δεν θα χρειαζόταν καμία παρέμβαση και αρωγή από κάτι θεϊκό, εάν όλοι αντιλαμβάνονταν τη σπουδαιότητα και την απεραντοσύνη των σκέψεών τους,¹²⁰ ενώ κάπου αλλού μιλά για τα περιττά γνωρίσματα των ανθρώπων ή και των άλλων όντων γενικά, επιθυμώντας να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η φύση προσφέρει αυτά που είναι αναγκαία.¹²¹ Στα δύο αποσπάσματα που απομένουν, αναφέρεται πως ο ρηχός τρόπος σκέψης κάποιων ανθρώπων έχει απορριφθεί από τον Κόττα και άρα δεν απαιτείται η

¹¹⁵ Cic. *Tusc.* 3.54: *tanta igitur calamitatis praesentis adhibetur a philosopho medicina, quanta inveteratae ne desideratur quidem* («όσο λοιπόν προσφέρεται από τον φιλόσοφο το φάρμακο σε μια συμφορά που υπάρχει, τόσο μάλιστα δεν είναι απαραίτητο/δεν απαιτείται σε ένα παλιό»).

¹¹⁶ Cic. *Tusc.* 3.56: *ut de paupertate non numquam, cuius onus disputando levamus docentes, quam parva et quam pauca sint quae natura desideret* («όπως όσον αφορά τη φτώχεια πάντα, το βάρος της οποίας ελαφρύνουμε διδάσκοντας με τον διάλογο, (αποδεικνύουμε) πόσο μικρά και πόσο λίγα είναι αυτά που απαιτεί η φύση»).

¹¹⁷ Cic. *Tusc.* 4.52: *non igitur desiderat fortitudo advocatam iracundiam; satis est instructa parata armata per sese* («η ανδρεία λοιπόν δεν χρειάζεται την οργή για να την προκαλέσει: είναι αρκετά εκπαιδευμένη, έτοιμη και εξοπλισμένη αυτή καθ' εαυτή»).

¹¹⁸ Cic. *Tusc.* 5.99: *quamquam, si quaedam etiam suaviora natura desideret, quam multa ex terra arboribusque gignuntur cum copia facili, tum suavitate praestant!* («και μάλιστα, εάν ακόμα η φύση απαιτούσε κάτι πιο γλυκό, όπως πολλά πράγματα φυτρώνουν από τη γη και τα δέντρα και με ευκολία και αφθονία και με υπέροχη γλυκύτητα»).

¹¹⁹ Cic. *Nat. D.* 1.49: *Haec quamquam et inventa sunt acutius et dicta subtilius ab Epicuro quam ut quis ea possit agnoscere, tamen fretus intelligentia vestra dissero brevius quam causa desiderat* («Αυτά λοιπόν είναι και ακριβέστερα εφευρεμένα και λεπτομερέστερα ειπωμένα από τον Επίκουρο, ώστε να μην μπορεί οποιοσδήποτε να τα αναγνωρίσει, όμως επειδή πιστεύω στην οξυδερκεία σας μιλώ με περισσότερη συντομία από όσο απαιτεί η κατάσταση»).

¹²⁰ Cic. *Nat. D.* 1.54: *cuius operam profecto non desideraretis, si immensam et interminatam in omnis partis magnitudinem regionum videretis* («του οποίου πράγματι την υπηρεσία δεν θα απαιτούσατε/χρειαζόσασταν, εάν βλέπατε την αμέτρητη και απέραντη έκταση των ορίων σε όλα τα μέρη»).

¹²¹ Cic. *Nat. D.* 1.99: *quia nec speciem nec usum alium quinque desiderant* («διότι με πέντε (ενν. δάχτυλα) δεν απαιτείται/χρειάζεται και άλλο ούτε για εμφάνιση ούτε για χρήση»).

γνώμη του φιλοσόφου,¹²² ενώ το τελευταίο απόσπασμα παρουσιάζει τον Βάλβο και τον Κόττα να συζητούν και ο πρώτος να απευθύνει ερώτηση στον δεύτερο σχετικά με το ποια απόδειξη των λεγομένων του έχει ανάγκη/απαιτεί να οριστεί ξανά.¹²³ Ένα απόσπασμα του έργου *Laelius de Amicitia*, όπου γίνεται λόγος για τη φιλία και τα ηθικά κριτήρια που συνεπάγονται από αυτή, μιλά για τη διεφθαρμένη φιλία με τα ανήθικα κίνητρα της, για το πώς κάποιιο εκμεταλλεύονται τους υποτιθέμενους φίλους τους και απαιτούν από αυτούς πράγματα, τα οποία οι ίδιοι δεν προσφέρουν ποτέ.¹²⁴

Το κοινωνικό και φιλοσοφικό περιεχομένου έργο *De Officiis* περιέχει προτάσεις και ιδέες για την καθημερινή αλληλεπίδραση με τους άλλους ανθρώπους, καθώς και για την προβλεπόμενη ηθική δραστηριότητα του κάθε πολίτη. Έτσι λοιπόν σε ένα απόσπασμα ο Κικέρων χρησιμοποιεί μια παρομοίωση για να αποδείξει πως για την εκτέλεση οποιουδήποτε καθήκοντος/επαγγέλματος είναι αναγκαία η πρακτική και η εμπειρία, όπως ακριβώς συμβαίνει και στην περίπτωση των ιατρών, των στρατηγών και των ρητόρων,¹²⁵ ενώ σε άλλο σημείο αναφέρει πως δεν απαιτείται νοθεσία και σύσταση σε παραπτώματα των ανθρώπων, τα οποία είναι εμφανή και σίγουρα πρέπει να αποφεύγονται από όλους.¹²⁶ Στα επόμενα τρία αποσπάσματα επανέρχεται η συνήθης αναφορά του Κικέρωνα σε αυτά που απαιτούνται από τη φύση των ανθρώπων. Έτσι εντοπίζεται η αναφορά στους κοινωνικούς δεσμούς των ανθρώπων προκειμένου να παρέχονται σε όλους αυτά που απαιτεί η φύση τους,¹²⁷ η αναφορά στη συνεργασία μεταξύ των ανθρώπων με μέτρο και σύνεση, όπως απαιτεί η φύση¹²⁸ και τέλος είναι η ίδια που ζητά μεταξύ άλλων την αρμονία και τη σταθερότητα και αποφεύγει τα αντίθετά τους.¹²⁹ Στη συνέχεια, ο συγγραφέας τονίζει πως η συνεργασία

¹²² Cic. Nat. D. 2.45: *cuius opinionis levitas confutata a Cotta non desiderat orationem meam* («του οποίου η αστάθεια της γνώμης η οποία έχει διαψευστεί από τον Κόττα, δεν απαιτεί/χρειάζεται τον λόγο μου»).

¹²³ Cic. Nat. D. 3.6: *Tum Balbus 'Quam igitur a me rationem' inquit 'Cotta desideras?'* («Τότε ο Βάλβος είπε: "Λοιπόν, Κόττα, ποια απόδειξη χρειάζεσαι/απαιτείς από εμένα;"»).

¹²⁴ Cic. Amic. 82: *Sed plerique perverse, ne dicam impudenter, habere talem amicum volunt, quales ipsi esse non posunt, quaeque ipsi non tribuunt amicis, haec ab iis desiderant* («Αλλά οι πολλοί λανθασμένα, για να μην πω ξεδιάντροπα, θέλουν να έχουν έναν τέτοιο φίλο, (να είναι) τέτοιος έτσι όπως οι ίδιοι δεν μπορούν να γίνουν και απαιτούν από αυτούς αυτά, τα οποία οι ίδιοι δεν απονέμουν»).

¹²⁵ Cic. Off. 1.60: *Sed ut nec medici nec imperatores nec oratores quamvis artis praecepta perceperint, quicquam magna laude dignum sine usu et exercitatione consequi possunt, sic officii conservandi praecepta traduntur illa quidem, ut facimus ipsi, sed rei magnitudo usum quoque exercitationemque desiderat* («Αλλά όπως οι γιατροί, οι στρατηγοί και οι ρήτορες όσο κατανοούν τους κανόνες της επιστήμης τους, δεν μπορούν να πετύχουν κάτι πολύ αξιόπαινο χωρίς την εμπειρία και την εξάσκηση, έτσι εκείνα μάλιστα παραδίδονται στην υπηρεσία που πρέπει να τηρηθεί σύμφωνα με τους κανόνες, όπως κάνουμε οι ίδιοι, αλλά το μεγαλείο του πράγματος απαιτεί και την εμπειρία και την εξάσκηση»).

¹²⁶ Cic. Off. 1.145: *Sed ea, quae multum ab humanitate discrepant, ut si qui in foro cantet aut si qua est alia magna perversitas, facile apparet nec magnopere admonitionem et praecepta desiderat; quae autem parva videntur esse delicta neque a multis intellegi possunt, ab is est diligentius declinandum* («Αλλά αυτά, τα οποία διαφέρουν κατά πολύ από το ανθρώπινο γένος, όπως εάν κάποιος τραγουδά στην αγορά ή αν υπάρχει κάποια άλλη μεγάλη διαστροφή, εύκολα γίνεται εμφανές και δεν απαιτούν τόσο μεγάλη επίπληξη και συμβουλή· όμως αυτά που φαίνονται ότι είναι ασήμαντα αμαρτήματα και δεν μπορούν να γίνουν αντιληπτά από πολλούς, από αυτούς πρέπει να αποφεύγονται επιμελέστερα»).

¹²⁷ Cic. Off. 1.158: *Nec verum est quod dicitur a quibusdam propter necessitatem vitae, quod ea, quae natura desideraret, consequi sine aliis atque efficere non possemus* («Και δεν είναι αληθές αυτό που λέγεται από κάποιους για τις ανάγκες της ζωής, επειδή αυτά, τα οποία απαιτεί η φύση, δεν μπορούμε να τα ακολουθήσουμε χωρίς άλλους και ούτε να τα πραγματοποιήσουμε»).

¹²⁸ Cic. Off. 2.18: *uti moderate et scienter, quorum studiis ea, quae natura desiderat* («ώστε με μετριοπάθεια και ευσυνειδησία, μέσω των οποίων (να γίνονται) με προθυμία αυτά, τα οποία απαιτεί η φύση»).

¹²⁹ Cic. Off. 3.35: *recta enim et convenientia et constantia natura desiderat aspernaturque contraria* («διότι σωστά η φύση απαιτεί και αρμονία και σταθερότητα και περιφρονεί τα αντίθετά τους»).

μεταξύ των ανθρώπων είναι αναγκαία και βοηθά σε οποιαδήποτε κατάσταση της ζωής και σε κάθε ανάγκη, καθώς με τη φιλία συνάπτονται ισχυροί δεσμοί,¹³⁰ ενώ στο τελευταίο απόσπασμα, αναφέρει ότι η ευφράδεια και η ευγλωττία απαιτούνται σε κάθε αγόρευση, ωστόσο θεωρεί πως οι δικανικές ομιλίες είναι αυτές που αποσπών τον μέγιστο θαυμασμό.¹³¹

Οι επιστολές που περιλαμβάνονται στις *Epistulae ad Familiares* περιέχουν αποσπάσματα, στα οποία απαντά ο όρος *desidero* με τη σημασία που εξετάζεται σε αυτήν την ενότητα. Σε μία από αυτές τις επιστολές, ο Κικέρων αναφέρει στον Άππιο Πούλχερ πως θα αποτύπωνε περισσότερες λέξεις στο γράμμα του εάν τα πράγματα μεταξύ τους απαιτούσαν λόγια και δεν μιλούσαν από μόνα τους,¹³² και κάπου αλλού γράφει πως εάν απαιτούσε/ζητούσε από τον Γάιο Αντώνιο τη μέγιστη χάρη, αυτό δεν θα έπρεπε να φαίνεται περίεργο σε κανέναν, διότι ο Κικέρων κάποτε τον είχε ωφελήσει σε όλα όσα ταίριαζαν στην υπόληψή του.¹³³ Συνεχίζει η επιστολή αυτή και λίγο πιο κάτω παρουσιάζει τον όρο στα λεγόμενα του Κικέρωνα, τα οποία επισημαίνουν ότι το μέλλον του Γ. Αντωνίου έχει ανάγκη/απαιτεί τη μέγιστη επιμέλεια και τη σοβαρότητα του φιλοσόφου.¹³⁴ Σε άλλη επιστολή, ο Κικέρων απευθύνει μια ερώτηση στον Μάριο σχετικά με το τι θα μπορούσε να απαιτεί από τους αθλητές στους αγώνες και στις παραστάσεις, εφόσον είναι ήδη γνωστό ότι εκείνος περιφρονεί τους μονομάχους.¹³⁵ Αλλού, τονίζει στον Τρεβάτιο πως η επιστήμη της νομικής δεν μπορεί να αποκτηθεί μόνο από τη μελέτη των εγχειριδίων, αλλά απαιτεί κάποια πρακτική άσκηση. Ωστόσο επισημαίνει πως αν διαβάσει το βιβλίο που θα του στείλει, τότε θα κατανοήσει σίγουρα το θέμα του.¹³⁶ Προχωρώντας στην εξέταση των επιστολών, εντοπίζεται ο όρος *desidero* σε μια επιστολή προς τον Ρούφο, όπου λέγεται ότι όλα απαιτούνται από έναν επικεφαλής του δημοσίου ενόψει

¹³⁰ Cic. Off. 2.39: *Ac mea quidem sententia omnis ratio atque institutio vitae adiumenta hominum desiderat, in primisque, ut habeat quibuscum possit familiares conferre sermones* («Κατά τη γνώμη μου βέβαια κάθε μελέτη και κατάσταση της ζωής απαιτεί τη βοήθεια των ανθρώπων, εν πρώτοις για να έχει (φίλους) με τους οποίους να μπορεί να συνάπτει φιλικούς διαλόγους»).

¹³¹ Cic. Off. 2.49: *Sed cum sint plura causarum genera, quae eloquentiam desiderent, multique in nostra re publica adulescentes et apud iudices et apud populum et apud senatum dicendo laudem assecuti sint, maxima est admiratio in iudiciis* («Όμως ενώ υπάρχουν πολλά είδη υποθέσεων, τα οποία απαιτούν ευγλωττία και πολλοί νεαροί στην πολιτεία μας έτυχαν επαίνου για τις ομιλίες τους και ενώπιον των δικαστών και του λαού και της γερουσίας, ωστόσο ο μέγιστος θαυμασμός επικρατεί (στις ομιλίες) ενώπιον των δικαστηρίων»).

¹³² Cic. Fam. 3.2.2: *Pluribus verbis ad te scriberem si.....aut res verba desideraret ac non pro se ipsa loqueretur* («Θα σου έγραφα περισσότερες λέξεις εάν...είτε το πράγμα απαιτούσε λόγια και δεν μιλούσε από μόνο του»).

¹³³ Cic. Fam. 5.5.2: *Ego si abs te summa officia desiderem, mirum nemini videri debeat; omnia enim a me in te profecta sunt, quae ad tuum commodum, quae ad honorem, quae ad dignitatem pertinerent* («Εάν εγώ ζητούσα/απαιτούσα από εσένα τη μέγιστη υπηρεσία, δεν θα έπρεπε να φαίνεται περίεργο σε κανέναν· διότι όλα εξελίχθηκαν/έγιναν από εμένα για εσένα, όσα σχετίζονταν με την υπόληψη και την τιμή σου»).

¹³⁴ Cic. Fam. 5.5.3: *sed reliqua, mihi crede, multo maius meum studium maioremque gravitatem et laborem desiderant* («αλλά το μέλλον σου, πίστεψέ με, χρειάζεται πολύ περισσότερο την επιμέλειά μου και μεγαλύτερη σοβαρότητα και κόπο»).

¹³⁵ Cic. Fam. 7.1.3: *nam quid ego te athletas putem desiderare, qui gladiatores contempseris?* («διότι τι θα μπορούσα να υποθέσω ότι απαιτείς/ζητάς από τους αθλητές εσύ, που περιφρονούσες τους μονομάχους;»).

¹³⁶ Cic. Fam. 7.19.1: *num ius civile vestrum ex libris cognosci potest? qui quamquam plurimi sunt, doctorem tamen usumque desiderant: quamquam tu, si attente leges, si saepius, per te omnia consequere ut certe intelligas* («άραγε η πολιτική σας μπορεί να γίνει γνωστή από τα βιβλία; αν και αυτοί είναι πάρα πολλοί, ωστόσο ζητούν/χρειάζονται έναν δάσκαλο και μια πρακτική άσκηση· όμως εσύ, εάν διαβάσεις με προσοχή και πολλές φορές, από μόνος σου (θα μπορέσεις) να τα καταλάβεις όλα και σίγουρα να τα κατανοήσεις»).

ενός πολέμου¹³⁷ και αλλού ο φιλόσοφος γράφει πως δεν απαιτεί από τον Πλάγκο επίσημες ευχαριστίες και ομολογεί ότι είναι ιδιαίτερα ευχαριστημένος από εκείνον,¹³⁸ κάτι με το οποίο συμφωνεί ο Πλάγκος στην επιστολή με την οποία του απαντά, αναφέροντας πως η μεταξύ τους οικειότητα δεν απαιτεί πράξεις εύνοιας.¹³⁹ Στην επιστολή που απευθύνει ο φιλόσοφος στον Βρούτο λέει πως ο τελευταίος δεν χρειαζόταν κάποιον να τον προτρέψει σε εκείνη την κατάσταση που ήταν τόσο σημαντική ώστε να χαραχτεί στη μνήμη των ανθρώπων,¹⁴⁰ ενώ λίγο παρακάτω τον διαβεβαιώνει ότι θα ληφθούν μέτρα για να εισπράξει τα χρήματα που απαιτεί.¹⁴¹ Τέλος, τον συμβουλεύει να μη δειλιάσει μπροστά στους πρεσβύτερους και να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις τους.¹⁴² Στην επιστολή, που απευθύνει στον Κάσσιο, ο φιλόσοφος αναφέρει ότι η δημοκρατία δεν είναι ικανοποιημένη με όσα κατέχει και απαιτεί πολλά από τον πρώτο λόγω της σωφροσύνης του¹⁴³ και τέλος, σε ένα γράμμα προς τον Σέρβιο Σουλπίκιο, ο Κικέρων αναφέρει τον Λύσωνα, τον οποίο υποστήριξε και βοήθησε σε άλλη επιστολή, όταν αντιλήφθηκε ότι εκείνος κατηγορήθηκε ότι διαβάλλει και ότι μιλά με ασέβεια για τον Σέρβιο. Σε αυτή την επιστολή τον ευχαριστεί θερμά που τον εμπιστεύτηκε και συγκεκριμένα τονίζει πως τώρα η παρεξήγηση μεταξύ τους έχει λυθεί και πλέον δεν απαιτείται η παρέμβασή του.¹⁴⁴

Παραμένοντας στις επιστολές του Κικέρωνα, τώρα θα εξεταστούν οι επιστολές που γράφει ο Κικέρων στον Αττικό (*Epistulae ad Atticum*). Σε αυτή τη συλλογή υπάρχουν αρκετά αποσπάσματα, τα οποία ερμηνεύουν τον όρο *desidero* σύμφωνα με την ερμηνεία που δίνεται σε αυτήν την ενότητα. Αρχικά, ο Κικέρων θίγει το γεγονός ότι μόνο μια ψήφος στο δικαστήριο υποστήριξε ότι δεν υπάρχει ανάγκη για φρούρηση,¹⁴⁵ ενώ σε άλλο απόσπασμα ο Κικέρων αποσαφηνίζει τη θέση του εξαιτίας κάποιων

¹³⁷ Cic. *Fam.* 8.5.1: *hanc autem nemo ducit rationem, sed omnia desiderantur ab eo, qui publico negotio praepositus est* («όμως κανείς δεν λογαριάζει αυτήν την περίπτωση, αλλά όλα απαιτούνται από αυτόν, ο οποίος εγκαταστάθηκε στα δημόσια πράγματα»).

¹³⁸ Cic. *Fam.* 10.19.1: *Quamquam gratiarum actionem a te non desiderabam, cum te re ipsa atque animo scirem esse gratissimum, tamen (fatendum est enim) fuit ea mihi periucunda* («Αν και δεν απαιτούσα/επεδίωκα από εσένα πράξη εύνοιας, επειδή γνώριζα ότι είσαι πολύ ευγνώμων πράγματι και στην ψυχή σου, όμως (καθώς πρέπει να ομολογήσω) αυτά μου ήταν ιδιαίτερα ευχάριστα»).

¹³⁹ Cic. *Fam.* 10.24.1: *neque enim tanta necessitudo quantam tu mihi tecum esse voluisti desiderare videtur gratiarum actionem* («διότι καμία τόσο φιλία, όση ήθελες να έχω μαζί σου, φαίνεται να απαιτεί πράξη εύνοιας»).

¹⁴⁰ Cic. *Fam.* 11.5.2: *si ne in illa quidem re quae a te gesta est post hominum memoriam maxima hortatorem desiderasti* («χωρίς βέβαια να χρειάζεσαι/απαιτείς κάποιον παρακινητή σε εκείνη την κατάσταση, η οποία είναι η μέγιστη πράξη από εσένα όσο επεκτείνεται η μνήμη των ανθρώπων»).

¹⁴¹ Cic. *Fam.* 11.14.2: *pecuniae quam desideras ratio potest haberi eaque habebitur* («όσο για τα χρήματα που απαιτείς, μπορεί να γίνει η συναλλαγή και αυτά θα χρησιμοποιηθούν»).

¹⁴² Cic. *Fam.* 11.20.3: *illud vide, ne timendo magis timere cogare, et <tamen,> quibus rebus potest occurri veteranis, occurras: primum quod desiderant de decem viris facias* («πρόσεξε εκείνο, ώστε να μην αναγκαστείς να φοβηθείς περισσότερο με το να είσαι δειλός και όμως να μπορέσεις να ανταποκριθείς σε αυτά τα πράγματα που μπορεί να προκύψουν από τους πρεσβύτερους: πρώτα από όλα να κάνεις αυτό που απαιτούν σχετικά με τους δέκα άνδρες»).

¹⁴³ Cic. *Fam.* 12.1.2: *habet illa quidem tantum quantum numquam mihi in mentem venit optare; sed contenta non est et pro magnitudine et animi et benefici vestri a vobis magna desiderat* («εκείνη βέβαια έχει τόσα όσα ποτέ δεν σκέφτηκα να ευχηθώ· αλλά δεν είναι ικανοποιημένη και απαιτεί πολλά από εσάς ως προς τη σπουδαιότητα, την ψυχή και την ευεργεσία σας»).

¹⁴⁴ Cic. *Fam.* 13.24.3: *Quapropter, etsi a te ita tractatur ut iam non desideret commendationem meam unisque se litteris meis omnia consecutum putet* («Επομένως, αν και αντιμετωπίζεται έτσι από εσένα, ώστε να μην απαιτεί πια τη σύστασή μου και ο ίδιος (ο Λύσων) να μην πιστεύει ότι όλα γίνονται με ένα μου γράμμα...»).

¹⁴⁵ Cic. *Att.* 1.16.5: *una sola sententia praesidium non desideravit* («μία μόνο ψήφος δεν απαιτούσε φρούρα»).

ψευδών ειδήσεων που δημιούργησαν ορισμένοι φαύλοι άνθρωποι, αναφέροντας πως τα πράγματα είναι ξεκάθαρα και δεν απαιτούν περαιτέρω στοιχεία.¹⁴⁶ Παρακάτω, αναφέρει πως ίσως απαιτείται πιο μακροσκελής συζήτηση επί του θέματος, ωστόσο είναι τόσο πολύ ενωμένος πνευματικά με τον Αττικό, ώστε το πράγμα να μιλά από μόνο του,¹⁴⁷ ενώ στην επόμενη επιστολή του ο φιλόσοφος γράφει όντας καθ'οδόν από την πόλη Σύννασα προς το Φιλομήλιον της Φρυγίας, εξηγώντας πως θα συντάξει μια περίληψη των θεμάτων, αν και αυτά απαιτούν περισσότερη ανάλυση.¹⁴⁸ Στη συνέχεια εντοπίζεται ένα απόσπασμα, στο οποίο ο Κικέρων ζητά την άποψη του Αττικού αναφορικά με το αν χρειάζεται στο κράτος ένας ειρηνικός ηγέτης ή αν είναι αρκετός ένας πολεμιστής,¹⁴⁹ ενώ αλλού τονίζει πως δεν απαιτείται κάτι αξιόπαινο από ανθρώπους, οι οποίοι επέδειξαν αδιαφορία σε σημαντικά ζητήματα.¹⁵⁰ Σε κάποια άλλη συλλογή γραμμάτων, γράφει πως δεν έχει παραλείψει να τονίσει σε σημειωμάτια όλα όσα του ζήτησε ο Αττικός, αλλά μάλιστα έχει γράψει και περισσότερα¹⁵¹ και κάπου αλλού ο όρος απαντά σε μια ερώτηση του Κικέρωνα προς τον φίλο του σχετικά με το πώς είχε καταλάβει ότι ο Βάρρων απαιτήσε από τον φιλόσοφο να του αφιερώσει μια πραγματεία και ότι τρόπον τινά τον ανταγωνίζοταν.¹⁵² Σε πολεμικό κλίμα κυμαίνεται το τελευταίο απόσπασμα αυτού του έργου, σύμφωνα με το οποίο οι στρατιώτες κατάφεραν να εκτελέσουν επιτυχώς οτιδήποτε μπορούσαν από μόνοι τους, ωστόσο υπάρχουν πράγματα που απαιτούν χρήματα και στρατεύματα και αυτά είναι που δημιουργούν το πρόβλημα, διότι δεν βρίσκονται στην ευχέρειά τους.¹⁵³

¹⁴⁶ Cic. Att. 1.19.7: *quod non tam interfuit mea (neque enim illae res aut ita sunt obscurae ut testimonium aut ita dubiae ut laudationem desiderent) quam rei publicae, quod erant quidam improbi qui contentionem fore aliquam mihi cum Pompeio ex rerum illarum dissensione arbitrarentur* («αυτό δεν με ένοιαζε τόσο (διότι εκείνα τα πράγματα δεν είναι ούτε τόσο σκοτεινά ώστε να απαιτούν στοιχεία, ούτε τόσο αμφίβολα ώστε να απαιτούν επαίνους) όσο (ένοιαζε) τη δημοκρατία, διότι υπήρχαν κάποιοι μοχθηροί, οι οποίοι πίστευαν ότι θα υπάρχει κάποια έριδα με εμένα και τον Πομπήιο από τη διαφωνία εκείνων των πραγμάτων»).

¹⁴⁷ Cic. Att. 2.23.3: *magnitudo rei longam orationem fortasse desiderat, coniunctio vero nostrorum animorum brevitate contenta est* («το μεγαλείο του πράγματος απαιτεί ίσως μακροσκελή λόγο, αλλά όμως η σύνδεση των ψυχών μας αρκείται στη βραχυλογία»).

¹⁴⁸ Cic. Att. 5.16.1: *itaque subsedi in ipsa via, dum haec, quae longiorem desiderant orationem, summam tibi perscriberem* («κι έτσι κάθισα σε αυτόν τον δρόμο, καθώς σου έγραφα συνοπτικά αυτά, τα οποία απαιτούν πιο εκτενή λόγο»).

¹⁴⁹ Cic. Att. 8.12.4: *ecquae pacifica persona desideretur an in bellatore sint omnia* («εάν απαιτείται κάποιο ειρηνικό πρόσωπο ή εάν όλα εξαρτώνται από τον πολεμιστή»).

¹⁵⁰ Cic. Att. 8.14.2: *aut quis ab iis ullam rem laude dignam desiderat?* («ή ποιος απαιτεί κάποια πράξη αξιόπαινη από αυτούς;»).

¹⁵¹ Cic. Att. 12.7.1: *Quae desideras omnia scripsi in codicillis eosque Eroti dedi, breviter, sed etiam plura quam quaeis* («Όλα όσα ζητάς/απαιτείς τα έγραψα σε σημειωμάτια και τα έδωσα στον Απελεύθερο, πολύ συνοπτικά, αλλά ακόμη περισσότερα από όσα ζήτησες»).

¹⁵² Cic. Att. 13.18.1: *ego interea admonitu tuo perfeci sane argutulos libros ad Varronem, sed tamen exspecto quid ad ea quae scripsi ad te: primum qui intellexeris eum desiderare a me, cum ipse homo πολυγραφώτατος nunquam me lacessisset; deinde quem ζηλοτυπεῖν intellexeris* («εν τω μεταξύ εγώ περάτωσα την παραίνεσή σου κι έγραψα αρκετά λεπτομερή βιβλία για τον Βάρρωνα, αλλά όμως περιμένω από εσένα απαντήσεις σε αυτά που σου έγραψα: πρώτον πώς είχες καταλάβει ότι εκείνος ζητά/απαιτεί από εμένα, καθώς ποτέ δεν με προκάλεσε αυτός ο πολυγραφώτατος άνθρωπος; και επίσης πώς κατάλαβες ότι ζηλεύει»).

¹⁵³ Cic. Att. 14.4.2: *nostrum autem ήρωες quod per ipsos confici potuit gloriosissime et magnificentissime confecerunt; reliquae res opes et copias desiderant, quas nullas habemus* («οι ήρωές μας όμως κατάφεραν από μόνοι τους οτιδήποτε μπορούσε να ολοκληρωθεί όσο πιο ένδοξα και μεγαλοπρεπώς: τα υπόλοιπα πράγματα απαιτούν δυνάμεις και στρατεύματα, από τα οποία τίποτα δεν κατέχουμε»).

Παρακάτω, εξετάζονται οι επιστολές που έγραψε ο Κικέρων στον αδελφό του, Κόιντο (*Epistulae ad Quintum fratrem*). Μέσα σε αυτές εντοπίζεται το περιεχόμενο του όρου *desidero* που ανταποκρίνεται σε αυτήν την ενότητα. Έτσι λοιπόν σε κάποιο απόσπασμα, ο συγγραφέας επισημαίνει ότι χρειάζεται στη διοίκηση της Ρώμης ένας δίκαιος άνθρωπος, του οποίου η δικαιοσύνη να μην πηγάζει μόνο από τη φυσική του παρόρμηση, αλλά και από την εκπαίδευσή του, με αποτέλεσμα να διαχειρίζεται τη δύναμή του με τέτοιο τρόπο, ώστε κανείς να μην απαιτεί κάτι παραπάνω από αυτόν.¹⁵⁴ Παρακάτω, σε άλλη επιστολή ο Κικέρων καταγράφει τις αρετές του Κόιντου τονίζοντας ότι δεν έχει σκοπό να του διδάξει ή να του υποδείξει κάτι, καθώς η σοφία του αδελφού του δεν απαιτεί διαταγές και κανόνες από κανέναν,¹⁵⁵ ενώ πιο κάτω, μιλά για τον Πομπήιο και τα παραπτώματα, στα οποία υποπίπτει, καθώς συνάπτει σχέσεις με τον Μίλωνα και δεν ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις των αριστοκρατών.¹⁵⁶ Όπως φαίνεται στο επόμενο και τελευταίο απόσπασμα, ο Κόιντος έχει ζητήσει από τον Κικέρωνα να του γράψει κάποιους στίχους και εκείνος του απαντά πως δεν είναι σε θέση να προχωρήσει στη σύνθεση κάποιου έργου, καθώς υστερεί από εργαλεία και από ενθουσιασμό, ο οποίος απαιτείται για αυτού του είδους τις δημιουργίες.¹⁵⁷

Ο Μάρκος Ιούνιος Βρούτος ήταν ένας από αυτούς που δέχτηκαν γράμματα από τον Κικέρωνα. Πρόκειται για έναν πολύ καλό φίλο, συνάδελφο και συνωμότη ενάντια στον Ιούλιο Καίσαρα. Η συλλογή των επιστολών αυτών φέρει τον τίτλο *Epistulae ad Brutum* και σε πολλά σημεία του εντοπίζεται ο όρος *desidero* με τη σημασία αυτής της ενότητας. Στο πρώτο από αυτά τα αποσπάσματα, ο φιλόσοφος μιλά για τους υπάτους εκείνης της περιόδου εκφράζοντας την εμπιστοσύνη του προς αυτούς, σε αντίθεση με την πλειονότητα του λαού, ο οποίος τους αμφισβητεί εκδηλώνοντας τις υποψίες του. Ο συγγραφέας διατείνεται πως το μόνο πράγμα που αξιώνει/αναζητά από αυτούς είναι, σε ορισμένες περιπτώσεις, η σύνεση και οι γρήγορες κινήσεις,¹⁵⁸ ενώ επίσης πιο κάτω ο Κικέρων αναμένει επιστολή από τον Βρούτο προκειμένου να

¹⁵⁴ Cic. *QFr.* 1.1.22: *qua re permagni hominis est et cum ipsa natura moderati tum vero etiam doctrina atque optimarum artium studii eruditi sic se adhibere in tanta potestate ut nulla alia potestas ab iis quibus is praesit desideretur* («γι' αυτό είναι γνώρισμα του υπέρτατου ανθρώπου και το να είναι σώφρων από την ίδια τη φύση του και επιπλέον να είναι εκπαιδευμένος από την καλύτερη επιστήμη, έτσι να προσφέρει τον εαυτό του σε τόση δύναμη ώστε καμία άλλη να μην απαιτείται από αυτούς, τους οποίους διοικεί»).

¹⁵⁵ Cic. *QFr.* 1.1.36: *At ea quidem quae supra scripta sunt non ut te instituerem scripsi (neque enim prudentia tua cuiusquam praecepta desiderat), sed me in scribendo commemoratio tuae virtutis delectavit* («και φυσικά αυτά που γράφτηκαν παραπάνω, δεν τα έγραφα για να σε εκπαιδεύσω (διότι η σύνεσή σου δεν απαιτεί τα παραγγέλματα κάποιου), αλλά καθώς έγραφα, ευχαριστήθηκα με την υπόμνηση της αρετής σου»).

¹⁵⁶ Cic. *QFr.* 2.5.3: *et hercule non est idem; nam apud perditissimam illam atque infimam faecem populi propter Milonem suboffendit et boni multa ab eo desiderant, multa reprehendunt* («και μα τον Δία δεν είναι ο ίδιος· διότι κοντά στον Μίλωνα προσκρούει σε εκείνο το πιο διεφθαρμένο και κατώτερο μέρος του λαού και οι αριστοκράτες απαιτούν πολλά από αυτόν και τον ψέγουν»).

¹⁵⁷ Cic. *QFr.* 3.4.4: *De versibus quos tibi a me scribi vis, deest mihi quidem opera sed abest etiam ενθουσιασμός, qui non modo tempus sed etiam animum vacuum ab omni cura desiderat* («Σχετικά με τους στίχους που θέλεις να γραφτούν από εμένα προς εσένα, λείπουν βέβαια από εμένα τα εργαλεία, αλλά επίσης λείπει και ο ενθουσιασμός, ο οποίος απαιτεί/χρειάζεται όχι μόνο χρόνο, αλλά και ψυχή απαλλαγμένη από κάθε πρόβλημα»).

¹⁵⁸ Cic. *Ad Brut.* 2.1.1: *his enim exercitibus ducibusque quos habemus nullo modo poteram diffidere, neque adsentiar maiori parti hominum; fidem enim consulum non condemnabam, quae suspecta vehementer erat, desiderabam non nullis in rebus prudentiam et celeritatem* («διότι γι' αυτούς τους στρατούς και τους αρχηγούς που έχουμε, καθόλου δεν θα μπορούσα να δυσπιστώ και δεν συναίνω με την πλειονότητα των ανθρώπων· διότι δεν κατέκρινα την πίστη των υπάτων, η οποία ήταν έντονα ύποπτη, σε κάποιες καταστάσεις αξίωνα/αναζητούσα διορατικότητα και σβελτοσύνη»).

διευκρινιστεί εάν ο ίδιος γνωρίζει τη γνώμη της συγκλήτου και την κατάσταση του στρατού. Ο φιλόσοφος επισημαίνει ότι η δημοκρατία στην παρούσα φάση απαιτεί ωριμότητα και ταχύτητα.¹⁵⁹ Το τελευταίο απόσπασμα αποδίδει τον όρο στα πλαίσια ενός συλλογισμού του φιλοσόφου σε περίπτωση επικράτησης του στρατού τους, καθώς υποθέτει πως αν συμβεί αυτό, τότε σίγουρα θα απαιτηθεί η επέμβαση του Βρούτου για να ρυθμιστεί σωστά η κατάσταση.¹⁶⁰

Φτάνοντας στο τέλος αυτής της κατηγορίας, στην οποία οι όροι *desidero/desiderium* διατυπώνονται ως απαίτηση, επιτακτική ανάγκη με ιδιαίτερα αυστηρό ύφος, εντοπίζεται ένα ακόμη απόσπασμα στο έργο *Timaeus*, κατά το οποίο διαφαίνεται πως σε μία συγκεκριμένη συνθήκη δεν ήταν απαραίτητη ούτε η όραση ούτε και η ακοή ούτε η αναπνοή και ως εκ τούτου δεν ήταν αναγκαία η τροφή για το σώμα ούτε έκκριση και κατανάλωση τροφής.¹⁶¹ Συμπεραίνεται λοιπόν πως εδώ ο όρος τίθεται μέσα σε ένα σοβαρό και αυστηρό συγκείμενο, όπου διακρίνεται η απαίτηση, η υποχρεωτική επέμβαση και η αδήριτη ανάγκη και κάποιες καταστάσεις απαιτούνται, κάποιοι άνθρωποι χρειάζεται να αναλαμβάνουν ηγετικές θέσεις, τα διάφορα είδη μιας ομιλίας έχουν ανάγκη τα κατάλληλα εργαλεία τους, η δημοκρατία απαιτεί καίριες δράσεις για την ευημερία της και πολλά άλλα.

¹⁵⁹ Cic. *Ad Brut.* 1.10.1: *Nullas adhuc a te litteras habebamus, ne famam quidem quae declararet te cognita senatus auctoritate in Italiam adducere exercitum; quod ut faceres idque maturares magno opere desiderabat res publica* («Μέχρι τώρα κανένα γράμμα δεν είχαμε από εσένα, ούτε μάλιστα φήμη, η οποία να δείχνει ότι είναι γνωστή σε εσένα η γνώμη της συγκλήτου και ότι θα προσαγάγεις στρατό στην Ιταλία: αυτό απαιτούσε η δημοκρατία ώστε να το κάνεις και να το επισπεύσεις»).

¹⁶⁰ Cic. *Ad Brut.* 1.14.2: *quin etiam si, ut spero, vicerimus, tamen magnam gubernationem tui consili tuaeque auctoritatis res desiderabit* («αλλά μάλιστα ακόμα κι αν νικήσουμε, όπως ελπίζω, ωστόσο η κατάσταση θα απαιτήσει τη μεγάλη διοίκηση της αποφασιστικότητάς σου και της εξουσίας σου»).

¹⁶¹ Cic. *Tim.* 18: *Nec enim oculis egebat, quia nihil extra, quod cerni posset, relictum erat, nec auribus, quia ne quod audiretur quidem, neque erant anima circumfusa extrema mundi, ut respirationem requireret, nec vero desiderabat aut alimenta corporis aut detractationem confecti et consumpti cibi* («Διότι δεν χρειαζόταν τα μάτια, καθώς εγκαταλείφθηκε οτιδήποτε εξωτερικό, το οποίο να μπορεί να διακρίνει, ούτε τα αφτιά, διότι μάλιστα δεν υπήρχε τίποτα για να ακουστεί, ούτε τελικά υπήρχαν κοσμήματα για να περικυκλωθεί η ψυχή, ώστε να απαιτεί αναπνοή, ούτε βέβαια απαιτούσε είτε τροφή για το σώμα, είτε έκκριση τροφής που επεξεργάζεται και καταναλώνεται»).

2: Οι όροι *desidero* & *desiderium* ως απλή επιθυμία, αναζήτηση

Η επόμενη ενότητα που διακρίθηκε και η οποία εμφανίζει σε περισσότερα αποσπάσματα τον εξεταζόμενο όρο, αφορά την απλή επιθυμία, την επιδίωξη, τη θέληση, την αναζήτηση, που όμως δεν υπερβαίνει τα όρια και απλώς αναμένει κάποιον ή κάτι. Το πρώτο έργο που παρουσιάζεται είναι ο λόγος *Pro Sexto Roscio Amerino*, το οποίο αναφέρθηκε και παραπάνω. Εδώ λοιπόν, ο Ρώσκιος υπερασπίζεται τον εαυτό του και απευθύνεται στους κατηγορούς του αναρωτώμενος τι επιδιώκει κανείς να ακούσει από αυτούς, καθώς πλέον είναι πασιφανής η δολοπλοκία τους και η σκοπιμότητα των πράξεών τους.¹⁶² Στην υπεράσπιση του Ρώσκιου Κωμωδού, μιλώντας για τους ευσεβείς γερουσιαστές, επισημαίνει πως η νιότη του έχει ανάγκη περισσότερο την καλή γνώμη τους, παρά η χάρη των γηρατειών τους επιθυμεί τον έπαινό του προς αυτούς.¹⁶³

Στους λόγους *In Verrem*, ο Κικέρων αναφέρεται στην ικανότητα του Βέρρη θυμίζοντας στο ακροατήριό του πως ο Γάιος Νέρων έπρεπε να επιδείξει δυναμισμό και σιγουριά, όπως όλοι ανέμεναν/επιθυμούσαν από αυτόν, χωρίς να χρειαστεί να επέμβει ο Βέρρης και ο Δολαβέλλας για να βοηθήσουν,¹⁶⁴ ενώ στο επόμενο απόσπασμα το αίσθημα της επιθυμίας συμβαδίζει με τη νοσταλγία του παρόντος για τα γεγονότα του παρελθόντος, τα οποία φυσικά είναι επιθυμητό να επιστρέψουν. Πρόκειται για μια προσωποποίηση του αγρού, καθώς αναφέρει πως αυτός είναι που νοσταλγεί και επιθυμεί την πρότερη κατάσταση. Η αντίθεση ανάμεσα στο παρόν και στο παρελθόν δεσπόζει στο απόσπασμα με τα χρονικά επιρρήματα *antea-nunc* (τότε-τώρα).¹⁶⁵ Σε άλλα δύο σημεία, ο Κικέρων τονίζει πως σε μια κατάσταση τόσο θλιβερή όσο εκείνη που διανύουν, δεν είναι δυνατό να λάβει μόνο ένας την οριστική απόφαση και ότι αυτό είναι το πιο απλό και λογικό που θα μπορούσε κανείς να προτιμά/επιθυμεί.¹⁶⁶ Παρακάτω φαίνεται πως μια αδικία που διαπράχθηκε, εξέγειρε τον λαό, ώστε να επιθυμούν να έχουν εποπτεία όλων των δραστηριοτήτων και μάλιστα να το ζητούν αυστηρά.¹⁶⁷ Τέλος, τονίζεται η επιθυμία του λαού να δει τον

¹⁶² Cic. *Rosc. Am.* 104: *Nunc quid est quod quisquam ex vobis audire desideret, cum quae facitis eius modi sint ut ea dedita opera a nobis contra vosmet ipsos facere videamini?* («Τώρα τι είναι αυτό που κάποιος από εσάς θα επιθυμούσε να ακούσει, όταν αυτά που κάνετε να είναι τέτοια ώστε να φανείτε ότι αυτά τα έργα δόθηκαν από εμάς ενάντια σε εσάς τους ίδιους;»).

¹⁶³ Cic. *QRosc.* 44: *Magis mea adulescentia indiget illorum bona existimatione quam illorum severissima senectus desiderat meam laudem* («Περισσότερο η νιότη μου χρειάζεται την καλή γνώμη εκείνων, παρά τα αυστηρότατα γηρατειά τους επιθυμούν τον έπαινό μου»).

¹⁶⁴ Cic. *Verr.* 2.1.75: *qui in illa re quid facere <oporteret> non habebat, nisi forte, id quod omnes tum desiderabant, ut ageret eam rem sine Verre et sine Dolabella* («ο οποίος σε εκείνη την κατάσταση δεν είχε ιδέα τι να κάνει (θα έπρεπε) εκτός εάν τυχαία, αυτό που όλοι τότε επιθυμούσαν, για να αναλάβει αυτήν την κατάσταση χωρίς τον Βέρρη και τον Δολαβέλλα»).

¹⁶⁵ Cic. *Verr.* 2.3.47: *Quos ego campos antea collisque nitidissimos viridissimosque vidissem, hos ita vastatos nunc ac desertos videbam ut ager ipse cultorem desiderare ac lugere dominum videretur* («Τότε έβλεπα αυτές τις πεδιάδες ψηλές και ανθισμένες και καταπράσινες και τώρα τις έβλεπα ερημωμένες και εγκαταλελειμμένες ώστε ο ίδιος ο αγρός να φαίνεται ότι επιθυμεί τον καλλιεργητή του και να θρηνεί για τον αφέντη του»).

¹⁶⁶ Cic. *Verr.* 2.3.144: *Attuli sponsiones ipso praesente factas de decumarum societate ab ipso prohibitas iudicari; quid est quod possit quisquam manifestius hoc desiderare?* («Έχω φέρει εγγυήσεις όταν ήταν παρών ο ίδιος οι οποίες έγιναν για τη συμμαχία των δέκα και τον εμπόδισαν από το να αποφασίσει: υπάρχει κάτι πιο προφανές από αυτό, το οποίο να μπορεί κάποιος να επιθυμεί;»).

¹⁶⁷ Cic. *Verr.* 2.5.71: *et reliquos non desideraret solum sed etiam posceret et flagitaret* («και δεν ήθελαν μόνο τους υπόλοιπους, αλλά επιπλέον το διεκδίκησαν και το απαιτήσαν ανοιχτά»).

πειρατή στις Συρακούσες, προκειμένου να επιβεβαιωθεί η φήμη ότι απελευθερώθηκε έναντι χρηματικού ποσού.¹⁶⁸

Στον λόγο *Pro Fonteio* αναφέρεται ότι είναι επιθυμητή η βοήθεια του Φοντήιου αναφορικά με κάποιους καταλόγους που δημιούργησε ο Ιρτουλήιος,¹⁶⁹ ενώ στον λόγο *Pro Cluentio* επιδιώκεται ο εγγυητής και ο ασφαλιστής των χρημάτων σε μια αμφιλεγόμενη κατάσταση.¹⁷⁰ Σε ένα απόσπασμα του λόγου *In Catilinam*, ο Κικέρων προτρέπει ειρωνικά τον Κατλίνα να συνεχίσει τη στρατιωτική του δράση με θάρρος και πείσμα, διότι το στρατόπεδο τον επιζητά για στρατηγό του,¹⁷¹ ενώ στον λόγο *Pro Archia* κυριαρχεί το φιλοσοφικό περιεχόμενο, αφού γίνεται λόγος για την αρετή της ανδρείας και για ποια ανταμοιβή προσμένει.¹⁷² Ο λόγος *De haruspicum responso* χρησιμοποιεί τον όρο προκειμένου να αναφέρει τους τόπους που θα επιθυμούσαν/αναζητούσαν οι αθάνατοι θεοί ώστε να λατρεύονται από τους θνητούς, με αφορμή το ζήτημα που προέκυψε με τον Πίσωνα, ο οποίος προσέφερε έναν ναίσκο στον Καίλιο λόφο.¹⁷³ Στον λόγο *Pro Caelio*, ο Κικέρων υποστηρίζει πως οι άνθρωποι με ακατάσχετο το αίσθημα της φιληδονίας δεν μπορούν να νιώσουν τρυφερά συναισθήματα μεταξύ αυτών και την απλή επιθυμία και μάλιστα είναι καταδικασμένοι στην απόλυτη ένδεια.¹⁷⁴ Στον λόγο *De provinciis consularibus* αναφέρεται η απουσία του Καίσαρα και ο συγγραφέας εκφράζει μια ερώτηση προς το ακροατήριό του σχετικά με το αν οι μέρες της απουσίας του εντείνουν την επιθυμία ή τη λήθη για αυτόν,¹⁷⁵ ενώ στον λόγο *Pro Plancio*, ο Κικέρων αγορεύει υπέρ του Πλάγκιου και βρίσκει την αφορμή να συμβουλευσει τον ίδιο και, εν γένει, όλο το ακροατήριο να μην επιδιώκει κανείς αυτό που έχει δευτερεύουσα σημασία, ενώ

¹⁶⁸ Cic. Verr. 2.5.78: *Cum constaret istum Syracusis a nullo visum esse archipiratam, ab omnibus desideratum, cum dubitaret nemo quin abs te pecunia liberatus esset* («Όταν ήταν βέβαιο ότι αυτός ο αρχιπειρατής δεν είχε ειπωθεί από κανέναν στις Συρακούσες, από όλους ήταν επιθυμητό, όταν κανείς δεν αμφισβητούσε ότι απελευθερώθηκε από εσένα με χρήματα»).

¹⁶⁹ Cic. Font. 2: *Nam quod in tabulis dodrantariis et quadrantariis, quas ait ab Hirtuleio institutas, Fonteio officium desiderat, non possum existimare utrum ipse erret an vos in errorem inducere velit* («Διότι σε αυτά τα λογιστικά βιβλία, τα οποία λέει ότι δημιουργήθηκαν από τον Ιρτουλήιο, επιθυμεί τη βοήθειά του Φοντήιου, δεν μπορώ να εκτιμήσω εάν ο ίδιος κάνει λάθος ή θέλει να σας εξαπατήσει»).

¹⁷⁰ Cic. Clu. 72: *Unus et alter dies intercesserat cum res parum certa videbatur; sequester et confirmator pecuniae desiderabatur* («Διήλθαν μία και περισσότερες μέρες όταν το θέμα φαινόταν σίγουρα ανεπαρκές. Ήθελε τον διαμεσολαβητή και τον ασφαλιστή για τα χρήματα»).

¹⁷¹ Cic. Cat. 1.10: *Quae cum ita sint, Catilina, perge, quo coepisti, egredere aliquando ex urbe; patent portae; proficiscere; Nimium diu te imperatorem tua illa Manliana castra desiderant* («Καθώς τα πράγματα είναι έτσι, Κατλίνα, πορεύσου όπως ξεκίνησες, βγες επιτέλους από την πόλη· οι πύλες είναι ανοιχτές· όρμα· εκείνο το στρατόπεδο του Μανλίου σε επιθυμεί τόσο καιρό ως στρατηγό του»).

¹⁷² Cic. Arch. 28: *Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorumque desiderat praeter hanc laudis et gloriae* («Διότι η ανδρεία δεν επιθυμεί καμιά άλλη ανταμοιβή για τους κόπους και τους κινδύνους της εκτός από αυτή του επαίνου και του κύρους»).

¹⁷³ Cic. Har. resp. 32: *L. Pisonem quis nescit his temporibus ipsis maximum sanctissimum Dianae sacellum in Caeliculo sustulisse?...Et quaerimus di immortales quae loca desiderant, quid significant, de quo loquantur?* («Ποιος δεν γνωρίζει ότι ο Λ. Πίσων αυτήν τη στιγμή προσφέρει το μέγιστο και ιερότατο τέμενος της Αρτέμιδος στον Καίλιο λόφο;... Και αναζητούμε ποιους τόπους θα επιθυμούσαν οι αθάνατοι θεοί, τι θα συμβόλιζαν, για ποιο πράγμα θα μίλούσαν;»).

¹⁷⁴ Cic. Cael. 45: *Fieri enim non potest ut animus libidini deditus, amore desiderio, cupiditate, saepe nimio copia, inopia etiam non numquam impeditus hoc* («Διότι δεν μπορεί να συμβεί ώστε μια ψυχή παραδομένη στη λαγνεία να πλαισιωθεί από αγάπη, επιθυμία, ενθουσιασμό, συχνά από υπερβολική αφθονία, επιπλέον πάντα να εμποδίζεται από την ένδεια»).

¹⁷⁵ Cic. Prov. cons. 29: *An dies auget eius desiderium, an magis oblivionem, ac laurea illa magnis periculis parta amittit longo intervallo viriditatem?* («Είτε οι μέρες αυξάνουν την επιθυμία του ή περισσότερο τη λήθη και εκείνες οι δάφνες που αποκτήθηκαν σε μεγάλους κινδύνους έχασαν τη χλωρότητά τους σε αυτό το διαρκές διάλειμμα;»).

κατέχει ήδη αυτό που προτιμά, μετατρέποντας έτσι το περιεχόμενο από πολιτικό σε φιλοσοφικό.¹⁷⁶

Στον λόγο *Pro Milone* απαντούν δύο αποσπάσματα, που εντάσσονται σε αυτήν την ενότητα. Στο πρώτο, ο Κικέρων προσφέρει και πάλι τις συμβουλές του και τονίζει πως θα έπρεπε ο καθένας να αναζητά γύρω του ανθρώπους με καλοσύνη, γενναιοδωρία, μεγαλείο του πνεύματος και παρόμοιες αρετές,¹⁷⁷ και στο δεύτερο αναφέρει ότι ο Μίλων ανέμενε την ανακήρυξη του αξιώματος του υπάτου.¹⁷⁸ Ο λόγος *Pro Rege Deiotaro* περιέχει ένα απόσπασμα, στο οποίο δηλώνεται η επιθυμία έτσι όπως εξετάζεται εδώ. Ο Κικέρων απευθύνεται στον Γν. Καίσαρα και επισημαίνει πως ποτέ ο έπαινος των ανθρώπων που εκπλήσσονται από τα κατορθώματά του δεν επιδιώκεται από εκείνον και ότι όλος αυτός ο ενθουσιασμός περιορίζεται.¹⁷⁹ Στη συνέχεια, στους Φιλιππικούς λόγους του (*Philippicae*) μιλά για τη φιλία του με τον Πομπήιο και την επιθυμία τους να είναι αγαπημένοι μεταξύ τους,¹⁸⁰ αλλά και για τις αρετές που επιδιώκει/αναζητά η γερουσία.¹⁸¹ Στο *De Inventione* εντοπίζεται ένα απόσπασμα ρητορικού περιεχομένου, σύμφωνα με το οποίο ο ακροατής πρέπει να ανασύρει στη μνήμη του αυτά που έχουν αποδειχθεί από τις ομιλίες και να κατανοήσει ότι πρέπει να αναζητά μόνο αυτά που έχουν σημασία.¹⁸²

Ο Κικέρων στο *De Oratore* μεταφέρει τα λόγια του Κράσσου ότι ο ίδιος δεν εφαρμόζει τα γνωρίσματα που επιθυμεί να έχει ένας ρήτορας και ενεργεί με περισσότερο αυθορμητισμό¹⁸³ και παρακάτω μεταφέρει τα λόγια του Σουλπίκιου, ο

¹⁷⁶ Cic. *Planc.* 50: *Sed si tibi gravitas tua et magnitudo animi pluris fuit, sicuti esse debuit, quam aedilitas, noli, cum habeas id quod malueris, desiderare id quod minoris putaris* («Αλλά εάν η σοβαρότητα και η μεγαλοψυχία σου ήταν μεγαλύτερη σε εμένα, όπως θα έπρεπε να είναι, απ' ό,τι η αστυνομία, όταν έχεις αυτό που προτιμάς, να μην θέλεις να αναζητάς αυτό που νομίζεις (ότι είναι) λιγότερης σημασίας»).

¹⁷⁷ Cic. *Mil.* 69: *et amicissimi benevolentiam et gravissimi hominis fidem et unius post homines natos fortissimi viri magnitudinem animi desideres* («και να επιθυμείς την καλοσύνη ενός φιλικότατου και την πίστη ενός γενναϊόδωρου ανθρώπου και το μεγαλείο της ψυχής του μόνου πιο ανδρείου ανθρώπου που γεννήθηκε ποτέ στον κόσμο»).

¹⁷⁸ Cic. *Mil.* 96: *Meminit etiam vocem sibi praeconis modo defuisse, quam minime desiderarit, populi vero cunctis suffragiis, quod unum cupierit, se consullem declaratum* («Θυμάται επίσης ότι του έλειπε μόνο η φωνή του κήρυκα, την οποία επιθυμούσε ελάχιστα, στην πραγματικότητα το να ανακηρυχθεί ο ίδιος ύπατος από όλες τις ψήφους του λαού ήταν το μόνο που φιλοδοξούσε»).

¹⁷⁹ Cic. *Deiot.* 34: *De plausu autem quid respondeam? qui nec desideratus umquam in te est et non numquam obstupefactis hominibus ipsa admiratione compressus est* («Όσον αφορά όμως τον έπαινο τι θα απαντούσα; Ποτέ αυτός δεν ήταν επιθυμητός από εμένα και πάντα περιοριζόταν στον απλό θαυμασμό από τους έκθαμβους άνδρες»).

¹⁸⁰ Cic. *Phil.* 2.39: *Numquam ab eo mentio de me nisi honorifica, nisi plena amicissimi desiderii, cum me vidisse plus fateretur, se speravisse meliora* («Ποτέ δεν έγινε αναφορά για εμένα από αυτόν που να μην ήταν η πιο τιμητική, που να μην ήταν γεμάτη από την πιο φιλική επιθυμία, ενώ ομολόγησε ότι εγώ μπορούσα να προβλέψω περισσότερο, αλλά ότι ο ίδιος μπορούσε καλύτερα να ελπίζει»).

¹⁸¹ Cic. *Phil.* 7.14: *Retinenda est igitur nobis constantia, gravitas, perseverantia; repetenda vetus illa severitas, si quidem auctoritas senatus decus, honestatem, laudem dignitatemque desiderat, quibus rebus hic ordo caruit nimium diu* («Επομένως πρέπει να διατηρηθεί από εμάς η σταθερότητα, η σοβαρότητα, η επιμονή· πρέπει να επιστρέψουμε σε εκείνη την παλιά αυστηρότητα, εάν βέβαια η αρχή της γερουσίας επιθυμεί την αξιοπρέπεια, το κύρος, τον έπαινο και την αρετή, τα οποία αυτή η τάξη στερείται πολύ καιρό»).

¹⁸² Cic. *Inv. rhet.* 1.98: *ita simul et in memoriam redibit auditor et putabit nihil esse praeterea, quod debeat desiderare* («έτσι ταυτόχρονα και θα επιστρέψει ο ακροατής στην ανάμνηση και θα καταλάβει ότι δεν υπάρχει τίποτα πέρα από αυτά που θα έπρεπε να επιθυμεί»).

¹⁸³ Cic. *De or.* 1.130: *Hanc ego absolutionem perfectionemque in oratore desiderans, a qua ipse longe absum, facio impudenter* («Εγώ, αν και επιθυμώ αυτήν την τελειότητα σε έναν ρήτορα, από αυτά ο ίδιος απουσιάζω αρκετά, ενεργώ τολμηρά»).

οποίος καλεί τον Κράσσο να μιλήσει αναλυτικότερα για τη ρητορική τέχνη, τονίζοντας πως αυτό είναι κάτι που επιθυμεί πολύν καιρό.¹⁸⁴ Σε άλλο σημείο ο Σουλπίκιος λέει στον Αντώνιο πως, όταν αφηγούνταν ο τελευταίος κάποια γεγονότα, ο ίδιος δεν επιθυμούσε/αναζητούσε καμία διδασχή για αυτά¹⁸⁵ και αμέσως μετά ο Αντώνιος εκφράζει την άποψη ότι δεν πρέπει οι ομιλητές να ξεκινούν αμέσως με το φλέγον θέμα της ομιλίας τους, καθώς το ακροατήριο επιθυμεί αρχικά να ακούσει αυτά που συνάδουν με την κρίση του.¹⁸⁶ Στη συνέχεια, ο Κράσσος μιλά για τη συνοχή μιας ομιλίας και τα διαδοχικά μέρη της, τα οποία πρέπει να είναι τέτοια, ώστε να μην δημιουργείται σύγχυση στα λεγόμενα του ομιλητή. Έτσι λοιπόν λέει πως όσοι φέρνουν μια υπόθεση στους ειδικούς, θα πρέπει να δίνουν όλες τις λεπτομέρειες, ώστε να μην επιθυμεί το ακροατήριο να γίνουν επεξηγήσεις με πιο σαφή τρόπο,¹⁸⁷ ενώ στο τελευταίο απόσπασμα ο Σουλπίκιος λέει στον Κράσσο ότι δεν επιδιώκει καμία επαφή με τους φιλοσόφους.¹⁸⁸ Το έργο *De Partitione Oratoria* αποτελεί μια ρητορική διδασκαλία του Κικέρωνα στον γιο του Μάρκο και παραδίδεται σε διαλογική μορφή μεταξύ αυτών των δύο. Σε κάποιο σημείο του διαλόγου τους, ο συγγραφέας διαπιστώνει ότι ο γιος του περιφέρει τη συζήτηση γύρω από την τέχνη της επιχειρηματολογίας και αμέσως μετά επιβεβαιώνεται, καθώς ο Μάρκος τον ενημερώνει πως πράγματι αυτό επιθυμεί να μάθει.¹⁸⁹

Εν συνεχεία, στο έργο *Brutus* εντοπίζονται κάποια αποσπάσματα, τα οποία χρησιμοποιούν τους όρους *desidero/desiderium* με σημασία όπως αυτή που μελετάται στην παρούσα ενότητα. Σε ένα από αυτά, ο Κικέρων τονίζει πως υπάρχουν κάποιοι ρήτορες που δεν επιδιώκουν την υστεροφημία τους,¹⁹⁰ ενώ σε άλλο σημείο ο Βρούτος αναφέρει τους Στωικούς φιλοσόφους εξαιρώντας τον Κάτωνα, ο οποίος διαφέρει από αυτούς, και τονίζει πως δεν αναμένει από εκείνον την ύψιστη ευγλωττία.¹⁹¹ Τρία σημεία του έργου *Orator* αποδίδουν το *desidero* έτσι όπως αναλύεται σε αυτήν την ενότητα: στο πρώτο ο Κικέρων απευθύνεται στον Βρούτο και τον παροτρύνει να επιθυμεί να αποκτήσει τη σύνεση του φιλοσόφου, παρά τη φιλία και την εύνοιά

¹⁸⁴ Cic. *De or.* 1.205: *ea si paulo latius dixeris, expleris omnem expectationem diuturni desiderii nostri* («εάν μιλήσεις γι' αυτά λίγο πιο διεξοδικά, θα εκπληρώσεις κάθε προσδοκία της μακροχρόνιας επιθυμίας μας»).

¹⁸⁵ Cic. *De or.* 2.204: *quae cum abs te modo commemorarentur, equidem nulla praecepta desiderabam* («όταν τώρα θα διηγούνταν αυτά από εμένα, πράγματι δεν επιθυμούσα κανέναν κανόνα»).

¹⁸⁶ Cic. *De Or.* 2.213: *Nam neque adsiliendum statim est ad genus illud orationis; abest enim totum a causa et homines prius ipsum illud, quod proprium sui iudici est, audire desiderant* («Διότι ούτε πρέπει να πηδάτε απότομα σε εκείνο το είδος ομιλίας· καθώς λείπει ολόκληρο από την υπόθεση και οι άνθρωποι πρώτα εκείνο επιθυμούν να ακούσουν, το οποίο βρίσκεται κοντά στην κρίση τους»).

¹⁸⁷ Cic. *De Or.* 3.50: *Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerumque ipsi docent, ut non desideres planius dici* («Διότι αυτοί, οι οποίοι φέρνουν σε εμάς υποθέσεις, έτσι και οι ίδιοι μας δείχνουν τα περισσότερα, ώστε να μην επιθυμείς να ειπωθεί κάτι με πιο σαφή τρόπο»).

¹⁸⁸ Cic. *De Or.* 3.147: *Hic Sulpicius 'ego vero,' inquit 'Crasse, neque Aristotelem istum neque Carneadem nec philosophorum quemquam desidero* («Έτσι ο Σουλπίκιος είπε "Πράγματι εγώ, Κράσσε, δεν επιθυμώ (καμία επαφή) με αυτόν τον Αριστοτέλη ούτε με τον Καρνεάδη ούτε με κάποιον από τους φιλοσόφους"»).

¹⁸⁹ Cic. *Part. or.* 45: *C.P.: Argumentationem quaerere videris, quae est argumenti explicatio. C.F.: Plane istuc ipsum desidero* (Κικέρων: «Φαίνεται ότι ρωτάς για την τεκμηρίωση, η οποία είναι η ανάπτυξη ενός επιχειρήματος.» Μάρκος: «Σαφώς, αυτό ακριβώς επιθυμώ»).

¹⁹⁰ Cic. *Brut.* 92: *memoriam autem in posterum ingeni sui non desiderant* («όμως δεν επιδιώκουν την ανάμνησή τους από τους απογόνους τους»).

¹⁹¹ Cic. *Brut.* 118: *unum excipio Catonem, in quo perfectissimo Stoico summam eloquentiam non desiderem* («μόνο τον Κάτωνα εξαιρώ, από τον οποίο, αν και είναι διαπρεπέστατος Στωικός, δεν θα ανέμενα/επιθυμούσα την ύψιστη ευγλωττία»).

του,¹⁹² στο δεύτερο διακρίνει τον Δημοσθένη για την ευγλωττία και τη ρητορική του δεινότητα και συνεχίζει λέγοντας πως θα πρέπει να προειδοποιήσουν όλους αυτούς που επιθυμούν να χρησιμοποιούν την αττική διάλεκτο αυθαίρετα και χωρίς μέτρο¹⁹³ και στο τρίτο απόσπασμα αναφέρει πως ερευνά αυτό που αναζητά/επιδιώκει να ανακαλύψει και όχι αυτό που είναι ήδη γνωστό, παραπέμποντας τον συνομιλητή του στις *Ιδέες* του Πλάτωνα.¹⁹⁴

Το φιλοσοφικού περιεχομένου έργο *Topica* περιγράφει σε δύο αποσπάσματα την επιθυμία έτσι όπως εξετάζεται εδώ. Στο ένα γίνεται λόγος για τα πράγματα που πρέπει να προτιμώνται σε κάποιες καταστάσεις, ειδικά όταν αυτές φαίνονται ευμενείς και μπορούν να αποφέρουν καλά αποτελέσματα¹⁹⁵ και στο άλλο, ο Κικέρων αναφέρει πως έχει καλύψει μεγάλο φάσμα συζήτησης για τα επιχειρήματα, όπως ήταν επιθυμητό από τον συνομιλητή του, καθώς δεν θα ήθελε να παραλείψει κάτι από αυτά.¹⁹⁶ Στο *De Republica* υπάρχουν επίσης δύο σημεία που δηλώνουν την απλή επιδίωξη και αυτά έχουν ως εξής: Στο πρώτο μιλά ο Τυβέρων και απευθύνεται στον Σκιπίωνα τον Αφρικανό ρωτώντας τον εάν έχει αντίρρηση να ακούσει τι επιθυμεί ο ίδιος από εκείνον,¹⁹⁷ ενώ στο δεύτερο μιλά ο Φίλος και τονίζει πως δεν αναμένει τίποτα σπουδαίο από τον Χρύσιππο, διότι εκείνος δεν στηρίζεται στα γεγονότα, αλλά στις σημασίες των λέξεων.¹⁹⁸ Το έργο *De Legibus* περιλαμβάνει το *desidero* ως επιθυμία στα λόγια του Κόιντου, ο οποίος αναφέρεται σε έναν νόμο που ο λαός δεν επεδίωξε ποτέ όσο είχε την ελευθερία του, ωστόσο τον απαίτησε όταν βρισκόταν σε δεινή κατάσταση υπό την καταπίεση των αρχηγών του κράτους.¹⁹⁹ Στον διάλογο

¹⁹² Cic. *Orat.* 2: *malo enim, cum studio tuo sim obsecutus, desiderari a te prudentiam meam quam, si id non fecerim, benivolentiam* («διότι προτιμώ, αφού βοήθησα στην επιμέλειά σου, να επιδιωχθεί από εσένα η φρόνησή μου, παρά, εάν δεν το έκανα αυτό, η εύνοιά μου»).

¹⁹³ Cic. *Orat.* 23: *itaque nobis monendi sunt ii quorum sermo imperitus increbruit, qui aut dici se desiderant Atticos aut ipsi Attice volunt dicere* («και έτσι πρέπει να συμβουλευόμαστε εκείνους των οποίων ο λόγος αυξάνεται τόσο άπειρος, οι οποίοι επιθυμούν είτε να ονομαστούν Αττικοί ομιλητές είτε οι ίδιοι θέλουν να μιλήσουν Αττικά»).

¹⁹⁴ Cic. *Orat.* 101: *ego enim quid desiderem, non quid viderim disputo redeoque ad illam Platonis de qua dixeram rei formam et speciem, quam etsi non cernimus tamen animo tenere possumus* («διότι εγώ εξετάζω αυτό που θα επιθυμούσα (να δω) και όχι αυτό που έχω δει και επανέρχομαι σε εκείνη τη μορφή του πράγματος και το είδος του Πλάτωνα για τα οποία είχα μιλήσει που, αν και δεν τα διακρίνουμε, ωστόσο μπορούμε να τα συλλάβουμε στην ψυχή»).

¹⁹⁵ Cic. *Top.* 69: *honesta ipsis etiam utilibus, proclivibus laboriosis, necessaria non necessariis, sua alienis, rara vulgaribus, desiderabilia eis quibus facile carere possis* («κι ακόμα (ενν. να αναζητούμε) έντιμα πράγματα σε αυτά που είναι απλώς χρήσιμα, εύκολα σε περίπλοκα, απαραίτητα σε περιττά πράγματα, στα δικά μας πράγματα (να αναζητούμε) ξένα, σπάνια σε συνηθισμένα, επιθυμητά σε αυτά που μπορείς εύκολα να στερείσαι»).

¹⁹⁶ Cic. *Top.* 100: *Nam ne praeterirem aliquid quod ad argumentum in omni ratione reperiendum pertinere, plura quam a te desiderata errant sum complexus* («Διότι για να μην παραλείψω κάτι που ταιριάζει με την εξεύρεση επιχειρημάτων σε όλα τα επίπεδα, έχω περικυκλώσει περισσότερα θέματα από αυτά που επιθυμούσες»).

¹⁹⁷ Cic. *Rep.* 2.64: *tum Tubero: Quoniam nihil ex te, Africane, hi maiores natu requirunt, ex me audies, quid in oratione tua desiderem* («τότε ο Τυβέρων: Επειδή αυτοί οι πρεσβύτεροι, Αφρικανέ, δεν απαιτούν τίποτα από εσένα, θα ακούσεις από εμένα τι θα επιθυμούσα στον λόγο σου»).

¹⁹⁸ Cic. *Rep.* 3.12: *Nam ab Chrysippo nihil magnum nec magnificum desideravi, qui suo quodam more loquitur, ut omnia verborum momentis, non rerum ponderibus examinet* («Διότι δεν επεδίωξα τίποτα σπουδαίο και μεγαλοπρεπές από τον Χρύσιππο, ο οποίος διαλέγεται με κάποιον δικό του τρόπο, ώστε να εξετάζει τα πάντα με βάση τις έννοιες των λέξεων και όχι με το βάρος των γεγονότων»).

¹⁹⁹ Cic. *Leg.* 3.34: *(Legem) Quam populus liber numquam desideravit, idem oppressus dominatu ac potentia principum flagitavit* («(Εναν νόμο) τον οποίο ο ελεύθερος λαός δεν επεδίωξε ποτέ, αλλά τον διεκδίκησε όταν καταπιεζόταν από την κυριαρχία και την εξουσία των αρχηγών του κράτους»).

Lucullus διατυπώνεται η επιθυμία σε τρεις ερωτήσεις,²⁰⁰ ενώ στο έργο *Paradoxa Stoicorum* ο συγγραφέας παρατηρεί πως όσοι είναι πλούσιοι και δεν στερούνται τίποτα, είναι αυτοί που αναζητούν ακόμη περισσότερα.²⁰¹

Το *De Finibus* είναι ένα μακροσκελές έργο, το οποίο περιέχει αρκετά αποσπάσματα, όπου ο εξεταζόμενος όρος χρησιμοποιείται με την παρούσα σημασία. Αρχικά, ο Κικέρων αναφέρει το άγαλμα του Χρύσιππου στην Αθήνα τονίζοντας ότι ο πατέρας του ανέσυρε στη μνήμη του πολλάκις την εικόνα του και τη σχολίαζε σκωπτικά. Η στάση του χεριού του αγάλματος δίνει την εντύπωση ότι προσπαθεί να αναπτύξει έναν διάλογο.²⁰² Έπειτα, σχολιάζεται η έννοια της ευχαρίστησης ως το αποτέλεσμα που εξάγεται από τη στάση του αγάλματος αυτού.²⁰³ Στη συνέχεια, συναντάται ένα απόσπασμα, στο οποίο εξηγείται ότι η αδικία καθ' εαυτή είναι επιζήμια ακόμη και αν χρησιμοποιείται προς όφελος κάποιου,²⁰⁴ και αλλού γίνεται ένας παραλληλισμός της ψυχικής ευχαρίστησης με την ευχαρίστηση του δειπνου και πώς επέρχεται ο κορεσμός της ψυχής σύμφωνα με τις επιθυμίες της φύσης.²⁰⁵ Παρακάτω, μιλά για τις επιθυμίες-διαστροφές του ανθρώπου, οι οποίες δεν μπορούν να μετριάστούν και ως εκ τούτου είναι επιβεβλημένο να επέμβει η φιλοσοφία για να τις εξαλείψει. Ο ίδιος ο Κικέρων υποστηρίζει πως προτιμά/επιθυμεί την ευπρέπεια.²⁰⁶ Προχωρώντας στην εξέταση, εντοπίζεται ένα απόσπασμα σε διαλογική μορφή ανάμεσα στον Κικέρωνα και τον Κάτωνα, με τον τελευταίο να διατείνεται πως τα επιχειρήματα που εξέθεσε ο Κικέρων είναι κοινά και συνηθισμένα, ενώ εκείνος ανέμενε/επιθυμούσε πιο εκλεπτυσμένα.²⁰⁷ Πιο κάτω αναφέρονται οι απαραίτητες ενέργειες, οι οποίες πρέπει να εκτελούνται, προκειμένου κάποιος να αποκτήσει την αρετή και να μην αναζητά

²⁰⁰ Cic. *Luc.* 80: *Si "inquis" deus te interroget 'sanis modo et integris sensibus num amplius quid desideras', quid respondeas?* («Εάν, λες, ο θεός σε ρωτούσε "τι άραγε επιθυμείς περισσότερο ανάμεσα σε σώφρονες και ακέραιες έννοιες", τι θα απαντούσες;»), 81: *At amplius non desideramus* («Και δεν αναζητούμε τίποτα περισσότερο»), *Quid talpam num desiderare lumen putas?* («Πιστεύεις άραγε ότι ο τυφλοπόντικας επιθυμεί το φως;»).

²⁰¹ Cic. *Par. Stoic.* 1.6: *quippe cum viderem rebus his circumfluentis ea tamen desiderare maxime, quibus abundarent* («μάλιστα επειδή παρατηρούσα ότι αν και αφθονούν σε αυτούς τα πράγματα ωστόσο επιθυμούν αυτά ακόμα περισσότερο, με τα οποία ευπορούν»).

²⁰² Cic. *Fin.* 1.39: *'Numquidnam manus tua sic affecta, quem ad modum affecta nunc est, desiderat? -Nihil sane.- At, si voluptas esset bonum, desideraret* («Άραγε επιθυμεί κάτι το χέρι σου, το οποίο βρίσκεται τώρα σε αυτήν την κατάσταση; -Όχι τίποτα. -Αλλά εάν η ευχαρίστηση θα ήταν καλή, αυτό θα επιθυμούσε»).

²⁰³ Cic. *Fin.* 1.39: *sin autem summa voluptas est, ut Epicuro placet, nihil dolere, primum tibi recte, Chrysippe, concessum est nihil desiderare manum, cum ita esset affecta, secundum non recte, si voluptas esset bonum, fuisse desideraturam. Idcirco enim non desideraret, quia, quod dolore caret, id in voluptate est* («ενώ εάν η μέγιστη ευχαρίστηση, όπως υποστηρίζει ο Επίκουρος, είναι να μην πονάς καθόλου, πρώτα ορθώς παραδέχτηκε σε εσένα, Χρύσιππε, ότι δεν επιθυμεί τίποτα το χέρι, όταν βρισκόταν σε αυτήν την κατάσταση και δεύτερον λανθασμένα (παραδέχτηκε) ότι ήταν επιθυμητό, εάν η ευχαρίστηση ήταν καλή. Διότι εξαιτίας αυτού δεν θα επιθυμούσε κάτι, επειδή αυτό που είναι απαλλαγμένο από τον πόνο, βρίσκεται (ενν. ήδη) σε ευχαρίστηση»).

²⁰⁴ Cic. *Fin.* 1.53: *nihil enim desiderabile concupiscunt, plusque in ipsa iniuria detrimenti est quam in iis rebus emolumentum, quae pariuntur iniuria* («καθώς τίποτα επιθυμητό δεν ορέγονται και περισσότερο στην ίδια την αδικία είναι βλαβερά, παρά επικερδή σε αυτές τις περιστάσεις, αυτά που παράγονται από την αδικία»).

²⁰⁵ Cic. *Fin.* 2.25: *veniebat enim ad cenam, ut animo quieto satiaret desideria naturae* («διότι ερχόταν στο δείπνο, για να χορταίνει με την ήρεμη ψυχή τις επιθυμίες της φύσης»).

²⁰⁶ Cic. *Fin.* 2.27: *quamquam in hac divisione rem ipsam prorsus probo, elegantiam desidero* («αν και συμφωνώ πολύ με αυτήν τη διαίρεση του πράγματος, προτιμώ την ευπρέπεια»).

²⁰⁷ Cic. *Fin.* 4.24: *quae enim adhuc protulisti, popularia sunt, ego autem a te elegantiora desidero* («διότι αυτά (ενν. τα επιχειρήματα) που μέχρι τώρα παρήγαγες είναι λαϊκά, όμως εγώ επιθυμώ/αναμένω από εσένα πιο κομψά»).

κάτι παραπάνω για τον εαυτό του και τους γύρω του.²⁰⁸ Τέλος, σε ένα σημείο του έργου, γίνεται λόγος για τους διαδόχους των φιλοσόφων και συγκεκριμένα για τον Αρίστωνα, ο οποίος αν και αποδεικνύεται ικανός, ωστόσο παρατηρείται πως λείπει η σοβαρότητα στα γραπτά του και αυτό ακριβώς είναι επιθυμητό από εκείνον.²⁰⁹

Στη συνέχεια, εντοπίζεται το *desidero* με τη σημασία της απλής επιθυμίας στο σημαντικότερο έργο του Κικέρωνα *Tusculanae Disputationes*. Το πρώτο απόσπασμα περιέχει έναν διάλογο, στον οποίο προτρέπεται να εξεταστεί το βιβλίο που μιλά για την ψυχή και δίνει διευκρινίσεις σε πολλά ερωτήματα που αναζητούν απάντηση,²¹⁰ ενώ σε άλλο σημείο διαπιστώνεται ότι το ταξίδι της ζωής είναι αβέβαιο και προκαλεί άγχος, ενόσω επιθυμούμε και αναμένουμε να συμβεί κάτι, αλλά ο τελικός απολογισμός είναι γλυκός, διότι τελειώνει με ασφάλεια και ευμάθεια.²¹¹ Σε πλαίσιο διαλόγου τίθεται και το επόμενο απόσπασμα, όπου εκφράζεται η ερώτηση για το εάν ο συνομιλητής επιθυμεί έναν ρητορικό επίλογο²¹² και σε άλλο διαλογικό σημείο αναφέρεται πως αν και κάτι φαίνεται καθαρά, ωστόσο είναι περισσότερο επιθυμητό να αποκτηθεί.²¹³ Στη συνέχεια, γίνεται αποδεκτό από τον Κικέρωνα ότι ο πόνος ενυπάρχει στις ψυχές των ανθρώπων και αυτό μάλιστα αποδεικνύεται από το γεγονός ότι είναι επιθυμητό το αίσθημα του θάρρους, το οποίο ωστόσο προτείνεται να διακατέχεται από την υπομονή.²¹⁴ Στο τρίτο βιβλίο, ο συγγραφέας απευθύνεται με ερώτηση στον Βρούτο και ισχυρίζεται πως η θεραπεία της ψυχής θα έπρεπε να είναι ένα επιθυμητό αντικείμενο έρευνας και να μην αντιμετωπίζεται με δυσπιστία και επιφύλαξη όπως στις αρχές της εφεύρεσής της.²¹⁵ Σε κάποιο σημείο του τέταρτου βιβλίου μιλά για την επιθυμία οποιουδήποτε πράγματος κατέχει την όψη του καλού, ενώ αποφεύγεται το κακό. Αναφέρει πως οι Στωικοί ονομάζουν την ισχυρή επιθυμία «βούλησιν» και αυτή είναι γνώρισμα των σοφών, ενώ στα λατινικά η λέξη αποδίδεται

²⁰⁸ Cic. *Fin.* 4.46: *nam omnia, quae sumenda quaeque legenda aut optanda sunt, inesse debent in summa bonorum, ut is, qui eam adeptus sit, nihil praeter ea desideret* («καθώς όλα όσα πρέπει να αναλαμβάνονται και όσα πρέπει να συλλέγονται ή να επιλέγονται, θα έπρεπε να υπάρχουν στα μέγιστα από τα αγαθά, ώστε αυτός που την έχει επιτύχει (ενν. την αρετή), να μην επιθυμεί/αναζητά κάτι παραπάνω»).

²⁰⁹ Cic. *Fin.* 5.13: *concinus deinde et elegans huius, Aristo, sed ea, quae desideratur a magno philosopho, gravitas, in eo non fuit* («έπειτα ο Αρίστων, ο μαθητής του (ενν. του Λύκωνα) είναι άνογος και κομψός, αλλά δεν υπάρχει σε αυτόν αυτή η σοβαρότητα που επιθυμείται/αναζητείται από έναν σπουδαίο φιλόσοφο»).

²¹⁰ Cic. *Tusc.* 1.24: *evolve diligenter eius eum librum, qui est de animo: amplius quod desideres nihil erit* («ανάγνωσε προσεκτικά αυτό το βιβλίο του, το οποίο σχετίζεται με την ψυχή· δεν θα υπάρξει κάτι πιο ξεκάθαρο από αυτό που θα αναζητούσες»).

²¹¹ Cic. *Tusc.* 1.96: *quodsi expectando et desiderando pendemus animis, cruciamur, angimur, pro di immortales, quam illud iter iucundum esse debet, quo confecto nulla reliqua cura, nulla sollicitudo futura sit!* («αλλά εάν είμαστε μετέωροι στην ψυχή με το να περιμένουμε και να επιθυμούμε, βασανίζομαστε, αγχωνόμαστε, ω αθάνατοι θεοί, πόσο ευχάριστη θα έπρεπε να είναι εκείνη η πορεία, που επρόκειτο να ολοκληρωθεί με την όλη φροντίδα και ασφάλεια»).

²¹² Cic. *Tusc.* 1.112: *Num igitur etiam rhetorum epilogum desideramus?* («Άραγε λοιπόν ακόμα περιμένεις έναν ρητορικό επίλογο;»).

²¹³ Cic. *Tusc.* 2.15: *Video plane, sed plus desidero* («Βλέπω καθαρά, όμως περισσότερο επιθυμώ»)

²¹⁴ Cic. *Tusc.* 2.33: *non ego dolorem dolorem esse nego – cur enim fortitudo desideraretur? – sed eum opprimi dico patientia, si modo est aliqua patientia* («εγώ δεν αρνούμαι ότι ο πόνος είναι πόνος – γιατί άλλωστε να επιθυμείται το θάρρος; - αλλά λέω ότι αυτός κατέχεται από την υπομονή, αν όντως υπάρχει κάποια υπομονή»).

²¹⁵ Cic. *Tusc.* 3.1: *animi autem medicina nec tam desiderata sit, ante quam inventa, nec tam culta, posteaquam cognita est, nec tam multis grata et probata, pluribus etiam suspecta et invisita?* («όμως δεν θα έπρεπε να είναι η θεραπεία της ψυχής τόσο επιθυμητή, καθώς πριν δεν είχε εφευρεθεί και ούτε καλλιεργήθηκε τόσο, και έπειτα όταν έγινε γνωστή, δεν ήταν τόσο αποδεκτή και ευχάριστη από πολλούς και μάλιστα από τους περισσότερους αντιμετωπίστηκε με δυσπιστία και αποδοκιμασία;»).

ως *voluntas*, που στην ουσία είναι η επιθυμία που πηγάζει από τη λογική.²¹⁶ Λίγο παρακάτω ο Κικέρων απαριθμεί τα βασικά συναισθήματα εντάσσοντας και τα δευτερεύοντα, που υπάγονται στο καθένα από αυτά. Ο όρος *desidero* υπόκειται στο συναίσθημα της όρεξης, επιθυμίας, ηδονής (*libido*).²¹⁷ Φανερά επηρεασμένο από τους Στωικούς είναι το επόμενο χωρίο, όπου γίνεται λόγος για τον άνθρωπο που είναι απαλλαγμένος από κάθε συναίσθημα και χαρακτηρίζεται με βεβαιότητα υγής, ακέραιος και σώφρων.²¹⁸ Σε άλλο σημείο, ο συνομιλητής του Κικέρωνα τον συμβουλεύει να επιδιώκει πάντα τη σταθερότητα και την ακεραιότητα.²¹⁹ Στα αποσπάσματα του πέμπτου βιβλίου εντοπίζεται ο όρος στα εξής σημεία: σε μια ερώτηση για το τι μπορεί να επιθυμεί/αναζητά η ζωή πέρα από το να είναι ακόμα πιο ευτυχισμένη,²²⁰ σε ένα σημείο, όπου αναφέρεται ο Σωκράτης, ο οποίος, όταν κάποτε παρακολούθησε μια πομπή πλούσια σε χρυσό και ασήμι, αναφώνησε πόσα πράγματα βρίσκονται εκεί τα οποία δεν επιθυμεί καθόλου και μάλιστα αποφεύγει²²¹ εκεί όπου ο Διογένης, υποστηρίζει ότι ο ίδιος υπερτερεί του Πέρση βασιλιά σε τρόπο και ποιότητα ζωής, καθώς αρκείται με τα λίγα και δεν επιδιώκει τις ηδονές.²²² Στο τελευταίο απόσπασμα γίνεται μελέτη για τις απολαύσεις της ζωής, οι οποίες εναρμονίζονται με τις τρεις διαστάσεις του χρόνου: απολαμβάνουμε το παρόν αναλογιζόμενοι το ευχάριστο μέλλον και θυμούμενοι όσα γευτήκαμε στο παρελθόν. Όλα αυτά προσφέρουν μια απολαυστική γεύση στις επιθυμίες μας.²²³

Το έργο *De Natura Deorum* εντοπίζεται και σε αυτήν την ενότητα. Έτσι λοιπόν σε ένα σημείο επισημαίνεται ότι τα δόγματα των σπουδαίων ανδρών δεν εξαλείφονται μετά τον θάνατό τους, αλλά ενδεχομένως να είναι επιθυμητή κάποια εξήγηση από

²¹⁶ Cic. *Tusc.* 4.12: *id cum constanter prudenterque fit, eius modi adpetitionem Stoici βούλησιν appellant, nos appellemus voluntatem. Eam illi putant in solo esse sapiente; quam sic definiunt: voluntas est, quae quid cum ratione desiderat* («αυτό γίνεται με σταθερότητα και σύνεση, αυτού του είδους την όρεξη οι Στωικοί την ονομάζουν βούλησιν, εμείς την καλούμε voluntas. Εκείνοι θεωρούν ότι αυτή (βούλησιν) ενυπάρχει μόνο στον σοφό· την οποία ορίζουν έτσι· η θέληση (voluntas) είναι αυτή που επιθυμεί κάτι με τη λογική»).

²¹⁷ Cic. *Tusc.* 4.16: *voluptati malivolentia laetans malo alieno, delectatio, iactatio et similia, libidini ira, excandescencia, odium, inimicitia, discordia, indigentia, desiderium et cetera eius modi* («στην ευχαρίστηση (ενν. υποτάσσονται) η κακία η οποία ευχαριστείται με κάποιο ξένο κακό, η ηδονή, η αλαζονεία και τα συναφή, στην ηδονή (υπάγονται) η οργή, ο θυμός, το μίσος, η έχθρα, η διχόνοια, η φτώχεια, η επιθυμία και άλλα τέτοιου είδους»).

²¹⁸ Cic. *Tusc.* 4.72: *qui si quis est in rerum natura sine sollicitudine, sine desiderio, sine cura, sine suspirio, sit sane; vacat enim omni libidine* («αν υπάρχει κάποιος στη φύση των πραγμάτων χωρίς ανησυχία, χωρίς επιθυμία, χωρίς συνέπεια, χωρίς αναστεναγμό, αυτός μπορεί να είναι σώφρων· γιατί είναι κενός από κάθε ηδονή»).

²¹⁹ Cic. *Tusc.* 5.32: *sed tua quoque vide ne desideretur constantia* («αλλά φρόντισε ώστε να είναι επιθυμητή/ να αναζητείται από εσένα η σταθερότητα»).

²²⁰ Cic. *Tusc.* 5.72: *Quid haec tandem vita desiderat, quo sit beatior?* («Τελικά τι επιθυμεί αυτή η ζωή από το να είναι περισσότερο χαρούμενη;»).

²²¹ Cic. *Tusc.* 5.91: *Socrates, in pompa cum magna vis auri argentique ferretur, 'quam multa non desidero!* («Ο Σωκράτης, όταν σε μια πομπή μεταφερόταν μεγάλη ποσότητα χρυσού και αργύρου, είπε: «πόσο πολλά (πράγματα) δεν επιθυμώ!»).

²²² Cic. *Tusc.* 5.92: *et hic quidem disputare solebat, quanto regem Persarum vita fortunaque superaret; sibi nihil deesse, illi nihil satis umquam fore; se eius voluptates non desiderare, quibus numquam satiari ille posset* («και πράγματι αυτός συνήθιζε να εξετάζει πόσο υπερτερεί του βασιλιά των Περσών ως προς την ποιότητα ζωής και την τύχη· ότι δεν του λείπει τίποτα, ενώ για εκείνον τίποτα δεν θα είναι κάποτε αρκετό· ότι δεν επιδιώκει τις ηδονές για τον εαυτό του, τις οποίες εκείνος ποτέ δεν μπορεί να τις χορτάσει»).

²²³ Cic. *Tusc.* 5.97: *etenim quis hoc non videt, desiderii omnia ista condiri?* («διότι ποιος δεν το βλέπει, ότι όλα εκείνα γλυκαίνουν τις επιθυμίες;»).

αυτούς.²²⁴ Λίγο παρακάτω συναντάται ο όρος *desidero* στα λόγια του Κόττα, ο οποίος τονίζει πως εάν το βιβλίο του Αντίοχου ανταποκρίνεται στην αλήθεια, τότε δεν υπάρχει κάτι που να είναι επιθυμητό περαιτέρω ως εξήγηση από τον Πίσωνα. Συγκεκριμένα, ο Αντίοχος θεωρεί πως οι απόψεις των Στωικών συνάδουν με αυτές των Περιπατητικών και ότι απλώς εκφέρονται διαφορετικά από την κάθε σχολή.²²⁵ Στη συνέχεια, ομολογείται μέσω του διαλόγου η ύπαρξη των θεών, ωστόσο επιδιώκεται να αναλυθούν οι λεπτομέρειες γύρω από αυτούς.²²⁶ Στο τελευταίο απόσπασμα του δεύτερου βιβλίου γίνεται αναφορά στην άριστη συνάφεια των λέξεων, έτσι ώστε να μην μπορεί κανείς να ανακαλύψει κάτι καλύτερο και αν τύχει και το επιχειρήσει, τότε σίγουρα θα αλλοιώσει αυτή τη συνάφεια ή, εν πάση περιπτώσει, δεν θα πετύχει αυτό που επιθυμεί.²²⁷ Το έργο *Cato Maior de Senectute* είναι ένα δοκίμιο για τα γηρατεία και τον θάνατο και ο Κικέρων μεταδίδει τις σκέψεις του από το στόμα του Κάτωνα κατά τη διάρκεια μιας διάλεξης. Σε ένα απόσπασμα, το οποίο προσεγγίζει τον όρο *desidero* με βάση την εξεταζόμενη ερμηνεία, αναφέρεται ότι οι ηλικιωμένοι δεν επιδιώκουν τις απολαύσεις.²²⁸ Σε άλλο σημείο, εξυμνεί την αγροτική ζωή και την ευχαρίστηση που προσφέρει τόσο στη διατροφή των ανθρώπων όσο και στη λατρεία των θεών γεγονός που την κάνει επιθυμητή από πολλούς.²²⁹ Στο τελευταίο απόσπασμα, τονίζει τις επιθυμίες της κάθε ηλικίας, θέτοντας το ερώτημα εάν αυτές μπορούν να συμβαδίσουν και με άλλα ηλικιακά επίπεδα.²³⁰

Δύο σημεία στο έργο *Laelius de Amicitia* διαγράφουν την επιθυμία με τους όρους που ερευνώνται σε αυτήν την ενότητα: το πρώτο θέτει ως ζήτημα την περίπτωση του να είναι επιθυμητή η φιλία εξαιτίας της ανεπάρκειας και της αδυναμίας, έτσι ώστε να ικανοποιούνται οι ανάγκες μεταξύ των φίλων,²³¹ ενώ το δεύτερο εκφράζει τον ίδιο

²²⁴ Cic. Nat. D. 1.11: *non enim hominum interitu sententiae quoque occidunt, sed lucem auctoris fortasse desiderant* («καθώς δεν καταστρέφονται οι απόψεις των ανδρών μαζί με τον θάνατό τους, αλλά ίσως επιθυμούν/αναζητούν την εξήγηση του εισηγητή»).

²²⁵ Cic. Nat. D. 1.16: *Tum Cotta 'Si' inquit 'liber Antiochi nostri, qui ab eo nuper ad hunc Balbum missus est, vera loquitur, nihil est quod Pisonem familiarem tuum desideres; Antiocho enim Stoici cum Peripateticis re concinere videntur, verbis discrepare* («Τότε ο Κόττας λέει: "Εάν το βιβλίο του Αντίοχου μας, το οποίο στάλθηκε πρόσφατα από αυτόν στον Βάλβο εδώ, λέει την αλήθεια, δεν υπάρχει τίποτα το οποίο να αναζητήσεις/επιθυμήσεις από τον φίλο σου τον Πίσωνα: διότι στον Αντίοχο οι Στωικοί φαίνονται να συμφωνούν στην πράξη με τους Περιπατητικούς, ενώ διαφωνούν στα λόγια»).

²²⁶ Cic. Nat. D. 1.65: *Concedo esse deos; doce me igitur unde sint ubi sint quales sint corpore animo vita; haec enim scire desidero* («Συμφωνώ ότι υπάρχουν θεοί: δίδαξέ μου λοιπόν από πού είναι, πού βρίσκονται, τι είδους είναι η ζωή τους ως προς την ψυχή και τα σώματά τους: διότι αυτά επιθυμώ να γνωρίζω»).

²²⁷ Cic. Nat. D. 2.87: *doceat ergo aliquis potuisse melius; sed nemo umquam docebit, et si quis corrigere aliquid volet aut deterius faciet aut id quod fieri <non> potuerit desiderabit* («ας αποδείξει λοιπόν κάποιος ότι θα μπορούσε (να γίνει) καλύτερο: αλλά κανείς δεν θα το αποδείξει ποτέ και εάν κάποιος θα ήθελε να βελτιώσει κάτι είτε θα το κάνει υποδεέστερο είτε θα επιθυμεί αυτό που δεν θα μπορεί να πραγματοποιηθεί»).

²²⁸ Cic. Sen. 47: *At non est voluptatum tanta quasi titillatio in senibus. Credo sed ne desideratur quidem; nihil autem est molestum quod non desideres* («Αλλά δεν είναι τόσο μεγάλες στους ηλικιωμένους οι ηδονές, (είναι) σαν ένας ερεθισμός. Πιστεύω (ότι είναι αλήθεια), αλλά μάλιστα ούτε επιδιώκεται (από αυτούς): όμως τίποτα δεν είναι ενοχλητικό, το οποίο δεν θα επιθυμούσες»).

²²⁹ Cic. Sen. 56: *et saturitate copiaque rerum omnium, quae ad victum hominum, ad cultum etiam deorum pertinent ut, quoniam haec quidam desiderant, in gratiam iam cum voluptate redeamus* («και ως προς την αφθονία και τον πλούτο όλων των πραγμάτων, τα οποία αρμόζουν στη διατροφή των ανθρώπων, επιπλέον στη λατρεία των θεών, ώστε, επειδή κάποιοι τα επιθυμούν/αναζητούν αυτά, να συμφιλιωθούμε τώρα με την ηδονή»).

²³⁰ Cic. Sen. 76: *sunt pueritiae studia certa; num igitur ea desiderant adulescentes?* («υπάρχουν σίγουρες εκπαιδευσεις στην παιδική ηλικία: άραγε λοιπόν αυτά οι έφηβοι τα αναζητούν/επιδιώκουν?»).

²³¹ Cic. Amic. 26: *Saeppissime igitur mihi de amicitia cogitanti maxime illud considerandum videri solet, utrum propter inbecillitatem atque inopiam desiderata sit amicitia* («Πάρα πολλές φορές λοιπόν ειθισται να μου φαίνεται

προβληματισμό και τονίζει ότι με αυτόν τον τρόπο κάποιοι ευτελίζουν τον σκοπό της φιλίας.²³² Σε ένα και μοναδικό απόσπασμα του έργου *De Divinatione*, το οποίο πραγματεύεται τη μαντική και τα μέσα της, ο Κικέρων αναφέρει ότι δεν επιθυμεί να απαντήσει κάτι στις τοποθετήσεις των συνομιλητών του επειδή τον βρίσκουν απόλυτα σύμφωνο.²³³ Στο έργο *De Officiis* εντοπίζεται η διαπίστωση ότι δεν υπάρχει κάποιος άνθρωπος ο οποίος, ενώ έχει κοπιάσει και καταπονηθεί μέσα σε κινδύνους, να μην αναμένει τη δόξα ως αντάλλαγμα αυτών των ενεργειών του, παρά το γεγονός ότι αυτό θεωρείται ματαιόδοξο.²³⁴ Στο δεύτερο βιβλίο υπάρχουν δύο αποσπάσματα εκ των οποίων το ένα αναφέρεται στο μέτρο που θα έπρεπε να υπάρχει ανάμεσα στην υπερβολή της γενναιοδωρίας και της φιλαργυρίας και εκφράζει ένα ερώτημα για το πώς θα επιτευχθεί αυτό²³⁵ και το άλλο προεξοφλεί ότι όταν ο λαός ζητήσει κάποια χορηγία, τότε οι ευγενείς άνδρες οφείλουν να την προσφέρουν, ακόμα και αν δεν το επιθυμούν.²³⁶

Συνεχίζοντας με τις επιστολές του Κικέρωνα σε οικεία και προσφιλή του πρόσωπα (*Epistulae ad Familiares*), υπάρχουν αρκετά σημεία που ενδιαφέρουν τη συγκεκριμένη ενότητα. Στην επιστολή προς τον Πούλχερ αναφέρει πως θα πρέπει να εκπληρωθούν οι υποσχέσεις που δόθηκαν και από τους δύο, καθώς αυτό είναι το επιθυμητό²³⁷ και στην επιστολή προς τον Σήστιο μιλά για τον Μ. Αντώνιο εξηγώντας πως τον υπερασπίστηκε στη σύγκλητο, παρόλο που όλοι ανέμεναν τη δική του συνδρομή προς τον Κικέρωνα.²³⁸ Στο επόμενο απόσπασμα ο φιλόσοφος γράφει στον Δολαβέλλα πως επιθυμεί να συγχαρούν ο ένας τον άλλο, παρά ο τελευταίος να του

ότι εξετάζω τη φιλία και πολύ περισσότερο ότι πρέπει να ερευνάται εκείνο, εάν δηλαδή η φιλία είναι επιθυμητή εξαιτίας της αδυναμίας και της έλλειψης»).

²³² Cic. *Amic.* 29: *Quam si qui putant ab inbecillitate proficisci, ut sit, per quem adsequatur, quod quisque desideret, humilem sane relinquunt et minime generosum, ut ita dicam, ortum amicitiae, quam ex inopia atque indigentia natam volunt* («Εάν κάποιος πιστεύουν ότι (η φιλία) πηγάζει από την αδυναμία, ώστε μέσω αυτής κάποιος να καταλαμβάνει αυτό που επιθυμεί, εγκαταλείπουν μάλιστα την ταπεινή και την ελάχιστα γενναία, για να το πω έτσι, καταγωγή της φιλίας, την οποία θέλουν να έχει γεννηθεί από τη φτώχεια και την έλλειψη»).

²³³ Cic. *Div.* 1.9: *Eius rationi non sane desidero quid respondeam; satis enim defensa religio est in secundo libro a Lucilio, cuius disputatio tibi ipsi, ut in extreme tertio scribis, ad veritatem est visa propensior* («Σε αυτόν τον συλλογισμό μάλιστα δεν επιθυμώ να απαντήσω κάτι διότι υποστηρίχθηκε αρκετά η θρησκεία από τον Λουκίλιο στο δεύτερο βιβλίο, του οποίου η πραγματεία και σε εμένα τον ίδιο, όπως το γράφεις στο τέλος του τρίτου βιβλίου, φάνηκε ότι είναι πιο κοντά στην αλήθεια»).

²³⁴ Cic. *Off.* 1.65: *qui locus est sane lubricus, quod vix invenitur, qui laboribus susceptis periculisque aditis non quasi mercedem rerum gestarum desideret gloriam* («υπάρχει μάλιστα ένα επισφαλές σημείο, καθώς μόλις και μετά βίας βρίσκεται κάποιος, ο οποίος ενώ έχει μοχθήσει και έχει κινδυνεύσει, να μην επιθυμεί τη δόξα ως αντίτιμο των επιτευγμάτων του»).

²³⁵ Cic. *Off.* 2.55: *Etenim quis potest modus esse, cum et idem, qui consueverunt et idem illud alii desiderant* («Διότι ποιο μέτρο μπορεί να υπάρχει, όταν και αυτοί, οι οποίοι έχουν συνηθίσει (ενν. να λαμβάνουν δώρα) να επιθυμούν τα ίδια και άλλοι να μην επιθυμούν την ίδια τη γενναιοδωρία;»).

²³⁶ Cic. *Off.* 2.58: *Quare et si postulatur a populo, bonis viris si non desiderantibus, ad tamen approbantibus faciendum est* («Γιατί και εάν απαιτείται από τον λαό, ακόμα και αν οι ευγενείς άνδρες δεν το επιθυμούν, ωστόσο πρέπει να γίνει αφού (εκείνοι πρέπει να) συγκατανεύσουν»).

²³⁷ Cic. *Fam.* 3.9.3: *quod autem a me tale quiddam desideras, sane mihi considerandum est quonam te remunerer potissimum genere* («όμως επειδή επιθυμείς αυτό το είδος από εμένα, κυρίως θα πρέπει να εξετάσω πώς θα μπορούσα να σου ανταποδώσω το δώρο»).

²³⁸ Cic. *Fam.* 5.6.3: *Antonium, etsi eius in me officia omnes desiderant, tamen in senatu gravissime ac diligentissime defendi senatumque vehementer oratione mea atque auctoritate commovi* («Τον Αντώνιο, αν και όλοι επιθυμούν (να προσφέρει) την υπηρεσία του σε εμένα, ωστόσο τον υπερασπίστηκα στη σύγκλητο σοβαρότατα και επιμελέστατα και έχω ταράξει σφόδρα τη σύγκλητο με την ομιλία μου και την αξία μου»).

αποδώσει τιμές και ευχαριστίες,²³⁹ ενώ στην επιστολή που απευθύνει στον Μάριο τονίζει πως ο τελευταίος δεν επιθυμεί να παρακολουθεί τους ελληνικούς και τους οσκανικούς αγώνες στο δικαστήριο.²⁴⁰ Παρακάτω, απαντά ο όρος *desidero* σε μια ερώτηση, η οποία εκφράζει απορία σχετικά με το ποιος επιθυμεί να έχει συνήγορο σε μια περίοδο που υπάρχουν τόσο πολλοί μεσοβασιλείς.²⁴¹ Στη συνέχεια ο Κικέρων συμβουλεύει τον Τρεβάτιο να εκπληρώσει την επιθυμία του και να βελτιώσει τις ικανότητές του²⁴² και λίγο πιο κάτω αναφέρει πως ορισμένες φορές στο παρελθόν, ο Τρεβάτιος επέδειξε μια σχετική αδιαφορία για την πόλη σαν να μην επιθυμούσε το καλό της.²⁴³ Στην επιστολή προς τον Γάλλο γίνεται λόγος για μια εμπορική συναλλαγή και ο Κικέρων γράφει πως η διαδικασία θα ήταν πιο εύκολη εάν ο Γάλλος αγόραζε αυτά που ο συγγραφέας επιθυμούσε,²⁴⁴ ενώ στο ίδιο γράμμα δηλώνει, επίσης, ότι δεν τον ενδιαφέρει καμία τέτοια αγορά, η οποία ξεπερνάει την αξία της.²⁴⁵ Προχωρώντας και σε άλλα αποσπάσματα των επιστολών, εντοπίζονται οι εξής περιπτώσεις: ο Κικέρων εξηγεί πως όσο εκείνος υπέφερε από την ασθένεια που τον ταλάνιζε, επιθυμούσε περισσότερο τη βοήθεια του Γάλλου, παρά σκεφτόταν τη βοήθεια που ζητούσε ο Γάλλος από τον ίδιο,²⁴⁶ ενώ στον Κούριο λέει πως επειδή ο ίδιος τον έψεγε για την απελπισία και την απόγνωση που εξέπεμπαν τα βιβλία του και αναζητούσε από αυτά το παλιό τους πνεύμα, τώρα ο συγγραφέας τον προτρέπει να διαβάσει τα καινούρια του έργα, τα οποία ελπίζει ότι θα του αρέσουν.²⁴⁷ Τέλος, στην επιστολή που απευθύνει στον Πλάγκο, τον συμβουλεύει, πως, εάν επιθυμεί και αποβλέπει σε κάτι, τότε να πείσει τον εαυτό του ότι η αποδοχή του από τους ευγενείς

²³⁹ Cic. Fam. 6.11.1: *qua in re tibi gratulor ita vehementer ut te quoque mihi gratulari quam gratias agere malim; alterum omnino non desidero, alterum vere facere poteris* («σε αυτό το σημείο σε συγχαίρω θερμά έτσι ώστε θα προτιμούσα να με συγχαρείς και εσύ παρά να με ευχαριστήσεις· το ένα δεν το επιθυμώ καθόλου και το άλλο μπορείς να το κάνεις στην πραγματικότητα»).

²⁴⁰ Cic. Fam. 7.1.3: *non enim te puto Graecos aut Oscos ludos desiderasse, praesertim cum Oscos vel in senatu vestro spectare possis* («διότι δεν πιστεύω ότι επιθυμείς τους Ελληνικούς ή τους Οσκανούς αγώνες, ειδικά όταν θα μπορούσες να τα δεις στους Όσκους ή στη δική σου σύγκλητο»).

²⁴¹ Cic. Fam. 7.11.1: *quis enim tot interregnis iureconsultum desiderat* («διότι ποιος επιθυμεί έναν δικηγόρο ανάμεσα σε τόσο πολλούς μεσοβασιλείς;»).

²⁴² Cic. Fam. 7.11.3: *tibi hoc amicissimo animo praecipio, ut, si istic mea commendatione tuam dignitatem obtinebis, perferas nostri desiderium, honestatem et facultates tuas augeas* («σε συμβουλεύω με αυτό το πιο φιλικό πνεύμα, ώστε, εάν θα διαφυλάξεις την αξία σου σε αυτόν εδώ τον έπαινό μου, να πρέπει να εκπληρώσεις την επιθυμία μας και να αυξήσεις την υπόληψη και τις ικανότητές σου»).

²⁴³ Cic. Fam. 7.17.1: *nam primorum mensum litteris tuis vehementer commovebar, quod mihi interdum -pace tua dixeris- levis in urbis urbanitatisque desiderio* («διότι με αναστάτωναν σφόδρα τα γράμματά σου τους πρώτους μήνες, καθώς ενίοτε σε έμένα (φάνηκες) -συγγνώμη για την έκφραση- αδιάφορος ως προς την επιθυμία σου για την πόλη και τη ζωή της»).

²⁴⁴ Cic. Fam. 7.23.1: *sed essent, mi Galle, omnia facilia si et ea mercatus esses quae ego desiderabam et ad eam summam quam volueram* («αλλά όλα θα ήταν εύκολα, αγαπητέ μου Γάλλε, εάν αγόραζες και αυτά που εγώ επιθυμούσα και στη μέγιστη τιμή που ήθελα»).

²⁴⁵ Cic. Fam. 7.23.2: *prorsus enim ex istis emptionibus nullam desidero* («διότι δεν επιθυμώ καθόλου κάποια από αυτές τις αγορές»).

²⁴⁶ Cic. Fam. 7.26.1: *itaque confectus languore et fame magis tuum officium desideravi quam a te requiri putavi meum* («συνεπώς αφού είχα καταβληθεί από την αδυναμία και την πείνα επιθυμούσα/αναζητούσα περισσότερο τη βοήθειά σου από αυτή παρά τη δική μου (βοήθεια) που νόμιζα ότι απαιτήθηκε από εσένα (προς εμένα)»).

²⁴⁷ Cic. Fam. 7.28.2: *itaque opera efficio tanta quanta fortasse tu senties; intellexi enim ex tuo sermone quodam, cum meam maestitiam et desperationem accusares domi tuae, dicere te ex meis libris animum meum desiderare* («έτσι λοιπόν επεξεργάζομαι τα έργα έτσι ώστε ίσως να σου αρέσουν· διότι κατάλαβα από αυτά τα λόγια σου, όταν στο σπίτι σου έψεγες τη λύπη και την απελπισία μου, ότι έλεγες ότι επιθυμείς από τα βιβλία μου το πνεύμα μου»).

πολίτες είναι τόσο μεγάλη, ώστε να μην υπάρξει ποτέ κάποιο είδος μεγαλοπρέπειας, που να μην μπορεί να το μεταχειριστεί.²⁴⁸

Οι επιστολές στον Αττικό (*Epistulae ad Atticum*) περιλαμβάνουν μερικά αποσπάσματα που αποδίδουν τον όρο *desidero*, έτσι όπως εξετάζεται εδώ. Στο πρώτο από αυτά, ο Κικέρων γράφει στον φίλο του πως αρκετά συχνά τον αναζητά και τον επιθυμεί, ιδιαίτερα ως συμπαραστάτη της πολιτικής του και ως αναντικατάστατο οπαδό του,²⁴⁹ ενώ σε άλλο σημείο, ζητά από τον Αττικό να τον ενημερώσει για τη νέα πολιτική και τους νέους υπάτους, δηλώνοντας ότι δεν τον ενδιαφέρει τόσο αυτό, αφού ο ίδιος αναζητά περισσότερο τα δάση της Τερεντίας, ενόψει μιας εξόρμησης που επιχειρεί.²⁵⁰ Στα επόμενα αποσπάσματα, ο όρος εντοπίζεται στα εξής νοήματα: ο Κικέρων μιλώντας για τη διχόνοια και τον φθόνο μεταξύ των πολιτικών, επισημαίνει στον Αττικό ότι εάν δεν επιδιώκονται στο άμεσο μέλλον οι παλιοί καιροί, τότε ο ίδιος θα αποδειχθεί ότι δεν απέκτησε καμία εμπειρία και γνώση όλα αυτά τα χρόνια,²⁵¹ ενώ αλλού ο Κικέρων απαντά με δυσθυμία στον Αττικό ρωτώντας τον σε ποιο βαθμό νομίζει ότι ο ίδιος επιθυμεί/αναζητά την ακεραιότητα και την ισχύ του.²⁵² Στη συνέχεια, ο συγγραφέας αναφέρεται σε έναν λόγο που εκφώνησε στο δικαστήριο ενώπιον των Ποντίφικων υποστηρίζοντας τον εαυτό του και το σπίτι του (*De domo sua*). Πιστεύει ακράδαντα ότι αυτός ο λόγος δεν θα έπρεπε να λείπει από τη νέα γενιά ακόμα και αν ο Αττικός δεν το επιθυμεί,²⁵³ ενώ παρακάτω αναρωτιέται εάν η στρατιωτική και πολιτική εξουσία συνεισέφεραν ποτέ στην πολιτεία και αν αναμένει/ελπίζει κάποιος κάτι από αυτούς που τις απαρτίζουν.²⁵⁴ Σε άλλο σημείο, εκφράζει την επιθυμία του να επισκεφθεί κάποια στιγμή την Αφρική που ποτέ δεν έχει πάει.²⁵⁵ Παρακάτω παρουσιάζεται ένα σημείο, στο οποίο ο Κικέρων αναφέρει πως, αν και έλαβε γράμμα από τον Κάμιλλο, ωστόσο θα επιθυμούσε να λάβει και από

²⁴⁸ Cic. Fam. 10.22.3: *Sed sive in senatus consulto sive in ceteris rebus desideras aliquid, sic tibi persuade, tantam esse apud omnes bonos tui caritatem, ut nullum genus amplissimae dignitatis excogitari possit, quod tibi non paratum sit* («Αλλά εάν επιθυμείς κάτι στο διάταγμα της γερουσίας ή σε άλλα πράγματα, τότε πείσε τον εαυτό σου ότι τόση είναι η αγάπη για εσένα σε όλους τους αγαθούς, ώστε να μην μπορεί να επινοηθεί κανένα είδος της ύψιστης μεγαλοπρέπειας, το οποίο να μην αποκτάς»).

²⁴⁹ Cic. Att. 1.16.2: *saepe, ita me di iuvent, te non solum auctorem consiliorum meorum verum etiam spectatorem pugnarum mirificarum desideravi* («πολλές φορές, βοηθήστε με θεοί, αναζητήσα/επεδίωξα εσένα όχι μόνο ως υποστηρικτή των απόψεών μου, αλλά και ως θεατή των θαυμαστών μου λογομαχιών»).

²⁵⁰ Cic. Att. 2.4.5: *praeter quercum Dodonaeam nihil desideramus quo minus Epirum ipsam possidere videamur* («τίποτα δεν αναζητώ/επιθυμώ εκτός από τις βελανιδιές της Δωδώνης να μη φαίνομαι ότι κατέχω ολόκληρη την Ήπειρο»).

²⁵¹ Cic. Att. 2.9.2: *nihil me existimaris neque usu neque a Theophrasto didicisse, nisi brevi tempore desiderari nostra illa tempora videris* («μην πιστέψεις ότι απέκτησα κάτι από την εμπειρία ούτε από τον Θεόφραστο, εάν δεν δεις σύντομα να επιδιώκονται/αναμένονται εκείνοι οι καιροί μας»).

²⁵² Cic. Att. 3.15.2: *et si tu incolumis me requiris, [et] quo modo a me ipsam incolumitatem desiderari putas?* («και εάν εσύ όντας ακέραιος απαιτείς και από εμένα το ίδιο, σε ποιο βαθμό πιστεύεις ότι επιθυμώ/επιδιώκω την ίδια την ακεραιότητα;»).

²⁵³ Cic. Att. 4.2.2: *itaque oratio iuventuti nostrae deberi non potest; quam tibi, etiam si non desideras, tamen mittam cito* («συνεπώς οι νέοι μας δεν πρέπει να στερηθούν αυτόν τον λόγο· εντούτοις θα σου τον στείλω γρήγορα ακόμα και αν δεν το θέλεις»).

²⁵⁴ Cic. Att. 8.14.2: *quod enim unquam eorum in re publica forte factum exstitit? Aut quis ab iis ullam rem laude dignam desiderat?* («διότι συνέβη ποτέ κάτι γενναίο από αυτούς στη δημοκρατία; Ή ποιος επιθυμεί/αναμένει κάποια αξιοπαινή πράξη από αυτούς;»).

²⁵⁵ Cic. Att. 11.7.3: *sed ex omnibus nihil [malim tamen] desideratur quod in Africam non ierim* («αλλά από όλα αυτά τίποτα δεν επιθυμείται περισσότερο από την Αφρική, που δεν έχω πάει ποτέ»).

τον Αττικό, διότι θέλει να μάθει εάν είναι καλά,²⁵⁶ ενώ πιο κάτω απαντά στον φίλο του, ο οποίος τον έχει ενημερώσει ότι υπάρχουν πολλοί που επιθυμούν να μάθουν τι συμβαίνει με τον ίδιο, λέγοντάς του ότι η καλύτερη ψυχοθεραπεία για τη θλίψη του είναι η συγγραφή.²⁵⁷ Αφού διέμεινε τριάντα μέρες στην έπαυλη του Αττικού, ο Κικέρων διαπιστώνει ότι δεν επεδίωξε κανείς να συναντηθεί και να μιλήσει μαζί του,²⁵⁸ στη συνέχεια γράφει στον Αττικό ότι δεν επεδίωκε γράμματα από αυτόν σε καθημερινή βάση, διότι καταλάβαινε ότι δεν υπήρχε κάτι αξιοσημείωτο να του αναφέρει.²⁵⁹ Παρακάτω, αφού πληροφορείται ότι ο Βάρρων επιθυμεί να μελετήσει τα γραπτά του, ο συγγραφέας ωθείται να επεξεργαστεί τα βιβλία του και να τα διαιρέσει σε τέσσερις φιλοσοφικές έρευνες.²⁶⁰ Έπειτα, ο Κικέρων επισημαίνει πως δεν επιθυμεί τον Βρούτο κατά τη διάρκεια μιας απογραφής, αλλά ότι τον χρειάζεται για τη διαθήκη,²⁶¹ ενώ στο ίδιο απόσπασμα αναφέρει, επίσης, ότι θέλει από τον Βάρρωνα να έχει συμμετοχή στα βιβλία του με τον τρόπο που ο ίδιος επιθυμεί.²⁶² Εν συνεχεία, παρουσιάζονται αποσπάσματα, στα οποία το νόημα έχει ως εξής: ο Κικέρων αναφέρει ότι προτιμά να επιθυμεί ο συνétairos του Κυρίνου όσα ο συγγραφέας δεν έχει γράψει, παρά να αποδοκιμάζει αυτά που του έχει ήδη στείλει,²⁶³ ενώ πιο κάτω, καθώς έχει λάβει ένα γράμμα από τον Λέπιδο, ο οποίος τον παρακαλεί μαζί με τον Καίσαρα να βρίσκεται στη σύγκλητο, αποφασίζει να παρευρεθεί. Συγκεκριμένα αναφέρει πως είναι προτιμότερο να παραστεί χωρίς να υπάρχει λόγος, παρά να αναζητηθεί η παρουσία του, εάν προκύψει ανάγκη και μάλιστα μετανιώσει για αυτό.²⁶⁴ Τέλος, δεχόμενος επιστολή από τον Μάρκο Αντώνιο ομολογεί στον Αττικό την ασυναρτησία και την αισχροτήτα των λεγομένων του σε τέτοιο σημείο, ώστε να είναι επιθυμητός ο

²⁵⁶ Cic. Att. 11.23.1: *sed cum ab illo accepissem litteras, desideravi tuas (etsi putabam te certiore factum non esse), modo valeres; scripseras enim te quodam valetudinis genere temptari* («αλλά όταν έλαβα γράμμα από εκείνον, ανέμενα και ένα δικό σου (αν και νόμιζα ότι δεν πληροφορήθηκες για αυτό) ότι είσαι καλά: διότι είχες γράψει πως σε βασανίζει κάποιου είδους ασθένεια»).

²⁵⁷ Cic. Att. 12.20.1: *quod me hortaris idque a ceteris desiderari scribis ut dissimulem me tam graviter dolere, possumne magis quam quod totos dies consumo in litteris?* («επειδή με παροτρύνεις και γράφεις ότι αυτό αναζητείται και από άλλους, ώστε να αποκρύψω τη βαριά μου θλίψη, άραγε μπορώ περισσότερο από το να περνάω ολόκληρες μέρες στα γράμματα;»).

²⁵⁸ Cic. Att. 12.40.2: *triginta dies in hortis fui. Quis aut congressum meum aut facilitatem sermonis desideravit?* («ήμουν τριάντα μέρες στον κήπο σου. Ποιος επεδίωξε είτε τη συνάντηση μαζί μου είτε την ευχέρεια του λόγου μου;»).

²⁵⁹ Cic. Att. 12.42.1: *Nullum a te desideravi diem litterarum; videbam enim quae scribis, et tamen suspicabar vel potius intellegebam nihil fuisse quod scriberes* («Δεν επεδίωκα καθημερινά γράμματα από εσένα: διότι έβλεπα τι γράφεις και όμως υποψιαζόμουν ή μάλλον καταλάβαινα ότι δεν υπήρχε κάτι να γράψεις»).

²⁶⁰ Cic. Att. 13.19.3: *sed quia <scripseras> et desiderari a Varrone et magni illum aestimare, eos confeci, et absolvi nescio quam bene, sed ita accurate ut nihil posset supra, Academicam omnem quaestionem libris quattuor* («αλλά επειδή <είχες γράψει> και ότι είναι επιθυμητό από τον Βάρρωνα και ότι το εκτιμά πολύ εκείνο, επεξεργάστηκα τα βιβλία, δεν γνωρίζω πόσο καλά, αλλά έτσι επιμελώς ώστε να μην μπορεί κάτι να είναι ανώτερο, κάθε Ακαδημαϊκή έρευνα (χωρίστηκε) σε τέσσερα βιβλία»).

²⁶¹ Cic. Att. 13.25.2: *nec enim ad tabulam eum desideraturus eram (in tali enim negotio cur tu unus non satis es?) sed ad testamentum volebam* («καθώς στην απογραφή δεν ήταν επιθυμητός (διότι σε τέτοιου είδους έργο γιατί δεν είσαι αρκετός μόνος σου;) αλλά τον ήθελα στη διαθήκη»).

²⁶² Cic. Att. 13.25.3: *volo Varronem, praesertim cum ille desideret* («θέλω ο Βάρρων (να συμμετάσχει σε αυτά) και μάλιστα όπως εκείνος θα επιθυμούσε»).

²⁶³ Cic. Att. 13.28.3: *ille vero potius non scripta desideret quam scripta non probet* («πράγματι είναι προτιμότερο εκείνος να επιθυμεί αυτά που δεν έχουν γραφτεί, παρά να απορρίπτει όσα γράφτηκαν»).

²⁶⁴ Cic. Att. 13.47a.1: *sed tamen malui venire frustra quam desiderari si opus esset <et> moleste ferre postea* («αλλά ωστόσο προτίμησα να έρθω μάταια παρά να γίνω επιθυμητός εάν χρειαζόταν και έπειτα να στενοχωρηθώ»).

Καίσαρας αντί για εκείνον²⁶⁵ και στο τελευταίο βιβλίο ενημερώνει τον φίλο του ότι έμαθε αυτά που επιθυμούσε για τον Αλεξίωνα.²⁶⁶

Η έρευνα συνεχίζεται με τα γράμματα του Κικέρωνα στον αδελφό του Κόιντο (*Epistulae ad Quintum fratrem*), στα οποία υπάρχουν ορισμένα ενδιαφέροντα σημεία. Στο πρώτο από αυτά, παρουσιάζεται μια διαπίστωση του συγγραφέα σχετικά με την ψυχική κατάσταση του ανθρώπου. Συγκεκριμένα αναφέρει πως όταν η ψυχή κάποιου ανθρώπου είναι ήρεμη, τότε μπορεί να είναι πιο ευχάριστος, ενώ αντίθετα όταν κλονίζεται από την κακία των ανθρώπων γύρω του, τότε αναζητείται η καλοσύνη του από όλους, μιας και ο ίδιος θα εκπέμπει έναν κακό εαυτό.²⁶⁷ Σε άλλο σημείο μιλώντας υποθετικά, τονίζει πως ευρισκόμενος κοντά στον αδελφό του, δεν υπάρχει κάτι καλύτερο από αυτό που να επιθυμεί περισσότερο,²⁶⁸ ενώ κάπου αλλού, αναφέρει την *αμφιλαφία* (άνεση/ευρυχωρία) και λέει πως την αναζητά με μετριοπάθεια και αν αυτή προκύψει, θα τη δεχτεί με προθυμία.²⁶⁹ Στα αποσπάσματα από τις *Επιστολές* του Κικέρωνα υπάρχει ο όρος *desidero* σε ένα χωρίο, το οποίο θέτει το ερώτημα σχετικά με το ποιος αναζητά την παλαιότητα/γνησιότητα του γένους σε κάποιον που προσέβλεπε στη δόξα πολλά χρόνια, πράγμα που τον καθιστά έναν ευηπόληπτο πολίτη.²⁷⁰ Σε ένα απόσπασμα μιας επιστολής προς τον Κάτωνα τονίζει πως κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει ότι είναι επιθυμητή από τον ίδιο η αξιοπρέπεια του προσθέτει, πως όταν θα ασκηθεί σε αυτή περισσότερο, τότε θα την αναζητούν όλο και περισσότεροι.²⁷¹

Το έργο *Timaeus* περιλαμβάνει ένα σημείο, το οποίο φανερώνει ότι από τα δύο σώματα στη φύση αναζητείται το τρίτο, προκειμένου να συνενωθεί και έτσι να δημιουργηθεί ένας αδιάσπαστος δεσμός,²⁷² ενώ κάπου αλλού, γίνεται λόγος για την ψυχή, η οποία θα μπορούσε εύκολα να είναι ανδρεία και να μην επιδιώκει κάτι άλλο

²⁶⁵ Cic. Att. 14.13.6: *quam dissolute, quam turpiter quamque ita perniciose ut non numquam Caesar desiderandus esse videatur* («τόσο ασυνάρτητα, τόσο αποκρουστικά και τόσο καταστροφικά έτσι ώστε να φαίνεται ότι ενίοτε είναι επιθυμητός ο Καίσαρας»).

²⁶⁶ Cic. Att. 15.3.2: *cognovi de Alexione quae desiderabam* («έμαθα για τον Αλεξίωνα αυτά που ήθελα»).

²⁶⁷ Cic. QFr. 1.1.38: *nihil, cum absit iracundia, dicere solent te fieri posse iucundius; sed cum te alicuius improbitas perversitasque commoverit, sic te animo incitari ut ab omnibus tua desideretur humanitas* («όταν λείπει η οργή, συνηθίζουν να λένε ότι δεν μπορείς να γίνεις πιο ευχάριστος· αλλά όταν η αναίδεια και η πονηριά κάποιου σε ταράζει, τότε παροξύνεσαι στην ψυχή ώστε από όλους να αναζητείται η καλοσύνη σου»).

²⁶⁸ Cic. QFr. 1.1.43: *Ac si mihi quicquam esset abs te separatam, nihil amplius desiderarem hoc statu qui mihi iam partus est* («Και αν κάτι με χώριζε από εσένα, τίποτα δεν θα επιθυμούσα περισσότερο από αυτή τη θέση, της οποίας αποτελώ μέρος»).

²⁶⁹ Cic. QFr. 2.5.1: *αμφιλαφίαν autem illam quam tu soles dicere bono modo desidero, sic prorsus advenientem excipiam libenter* («εκείνη την αμφιλαφία όμως, την οποία συνηθίζεις να αναφέρεις την αναζητώ/επιδιώκω με μέτρο, πάντως θα τη δεχόμουν ευχάριστα εάν προέκυπτε»).

²⁷⁰ Cic. Frag. 6.3: *Cum enim nobilitas nihil aliud sit quam cognita virtus, quis in eo, quem veterascentem videat ad gloriam, generis antiquitatem desideret?* («Καθώς η υπόληψη δεν είναι τίποτε άλλο παρά αναγνωρισμένη δόξα, ποιος θα αναζητούσε/επιθυμούσε την παλαιότητα του είδους σε κάποιον, ο οποίος προσβλέπει από παλιά στη δόξα;»).

²⁷¹ Cic. Frag. 11.1: *nec idcirco mihi desiderandam esse dignitatem meam quod eam multum impugnarint, sed eo magis recolendam quod plus desiderarint* («εξαιτίας αυτού δεν θα αμφισβητήσουν ότι η αξιοπρέπεια μου είναι επιθυμητή από εμένα πολύ, αλλά όσο αυτή ασκηθεί και πάλι περισσότερο τόσο θα την επιδιώκουν»).

²⁷² Cic. Tim. 13: *Omnia autem duo ad cohaerendum tertium aliquid anquirunt et quasi nodum vinculumque desiderant* («Όμως αυτά τα δύο ψάχνουν κάποιο τρίτο για να προσκολληθούν και σαν να αναζητούν/επιδιώκουν κόμπο και δέσιμο»).

αρκετά οικείο και γνωστό ώστε να το αποκτήσει.²⁷³ Το τελευταίο έργο, το οποίο αποδίδεται στον Κικέρωνα και περιλαμβάνει το *desidero* με τη σημασία της επιθυμίας, είναι το *Rhetorica ad Herennium*. Μιλώντας αρχικά για αυτό το αφηγηματικό είδος που επικεντρώνει το θέμα του στον άνθρωπο, επισημαίνει πως θα πρέπει να αντλεί χαρακτηριστικά από τα συναισθήματά τους, όπως π.χ. την ελπίδα, τη δυσπιστία, την επιθυμία και άλλα.²⁷⁴ Στο τρίτο βιβλίο, κάνει λόγο για την τέχνη, η οποία μιμείται τη φύση και ακολουθεί αυτό που εκείνη της υποδεικνύει,²⁷⁵ στο τέταρτο βιβλίο μιλά για τις αρετές που θα πρέπει να αναδεικνύονται κατά τη διάρκεια μιας ομιλίας και οι οποίες είναι επιθυμητές από τους ακροατές.²⁷⁶ Τέλος, αναφέρεται στην αρετή που αποκτάται από την εκπαίδευση εισάγοντας την εξής παρομοίωση: όπως ένα άλογο αδάμαστο, όσο προικισμένο και αν είναι από τη φύση του, δεν θα μπορεί να ικανοποιήσει κάποιες χρησιμότητες εάν δεν εκπαιδευθεί, έτσι και ένας ακαλλιέργητος άνθρωπος δεν θα μπορέσει να φτάσει στην αρετή, την οποία επιδιώκει.²⁷⁷

Οι όροι *desidero/desiderium* σε αυτό το κεφάλαιο αποδίδονται σύμφωνα με τη γενική ερμηνεία τους. Έτσι διακρίνεται η απλή επιθυμία να διεκπεραιωθεί κάποιο ζήτημα, η επιθυμία για αλληλογραφία ανάμεσα σε δύο φίλους που είναι μακριά, η αναζήτηση απαντήσεων σε διάφορα ερωτήματα και απορίες, η αναμονή για την αποκατάσταση της δημοκρατίας, η θέληση να επισκεφθεί κάποιος έναν καινούριο τόπο και άλλα πολλά. Δεν πρόκειται για κάποιο διακαή πόθο, αλλά για κάτι που είναι επιθυμητό σε λογικά πλαίσια και που αν συμβεί, τότε θα βελτιώσει τις παρούσες συνθήκες.

²⁷³ Cic. *Tim.* 20: *quod secum ipsum propter virtutem facile esse posset nec desideraret alterum satis sibi ipsum notum et familiare* («διότι θα μπορούσε εύκολα αυτή η ίδια (η ψυχή) να είναι κοντά στην ανδρεία και να μην επιδιώκει/αναζητά κάτι άλλο αρκετά οικείο και γνωστό για τον εαυτό της»).

²⁷⁴ Cic. *Rhet. Her.* 1.13: *Illud genus narrationis, quod in personis positum est, debet habere sermonis festivitatem, animorum dissimilitudinem, gravitatem lenitatem, spem metum, suspicionem desiderium, dissimulationem* («Εκείνο το είδος αφήγησης, το οποίο έχει εδραιωθεί στους ανθρώπους, θα έπρεπε να έχει ευφράδεια λόγου, ποικιλία του πνεύματος, σοβαρότητα και κύρος, ελπίδα και φόβο, υποψία και επιθυμία, ειρωνεία»).

²⁷⁵ Cic. *Rhet. Her.* 3.36: *Imitetur ars igitur naturam et, quod ea desiderat, <id> inveniat, quod ostendit, sequatur* («Η τέχνη λοιπόν μιμείται τη φύση και βρίσκει αυτό που εκείνη επιθυμεί και ακολουθεί αυτό που την καθοδηγεί»).

²⁷⁶ Cic. *Rhet. Her.* 4.49: *Hic ego virtutem vestram quaero, sapientiam desidero, veterem consuetudinem requiro* («Σε αυτό το σημείο, εγώ αναζητώ την ανδρεία σας, επιθυμώ τη σοφία σας και ζητώ την παλιά σας συνήθεια»).

²⁷⁷ Cic. *Rhet. Her.* 4.59: *Neque equus indomitus, quamvis bene natura conpositus sit, idoneus potest esse ad eas utilitates, quae desiderantur ab equo; neque homo indoctus, quamvis sit ingeniosus, ad virtutem potest pervenire* («Και ένα αδάμαστο άλογο, όσο καλά κατασκευασμένο και αν είναι από τη φύση του, δεν μπορεί να είναι κατάλληλο για τέτοιες χρησιμότητες, τις οποίες επιθυμεί: ούτε ένας απαίδευτος άνθρωπος, όσο ευφυής και αν είναι, μπορεί να καταλάβει την αρετή»).

3: Οι όροι *desidero* & *desiderium* ως σφοδρή επιθυμία, λαχτάρα

Έχοντας ολοκληρώσει την εξέταση των όρων *desidero/desiderium* με τη σημασία της απλής επιθυμίας, επιδίωξης, αναζήτησης και αναμονής, στην παρούσα ενότητα θα διερευνηθούν αυτοί οι όροι από την οπτική της σφοδρής επιθυμίας, της λαχτάρας, του πόθου, της προσδοκίας και της υπερβολικής αγάπης. Στον λόγο *Post Reditum in Senatu*, τον οποίο εκφώνησε ο Κικέρων στη γερουσία μετά την επιστροφή του από την εξορία, αναφέρει πως κάποιος εχθρός του του κοινοποίησε την πληροφορία πως, όταν επανέλθουν αυτοί που είχαν καταστρέψει τους νόμους του κράτους, τότε ο Κικέρων θα επέστρεφε. Από αυτή τη δήλωση ο συγγραφέας συμπεράνει πως ο εχθρός του προσδοκούσε την παλαιότερη ευημερία, ενώ η δημοκρατία επρόκειτο να περιέλθει σε μεγάλο κίνδυνο.²⁷⁸ Το επόμενο έργο είναι ο λόγος *Pro Plancio* και περιέχει ένα ενδιαφέρον απόσπασμα. Μεταφέροντας τα λόγια του λαού, τονίζει πως όλοι λαχταρούσαν τον Πλάγκιο, όταν βρισκόταν στην Κυρήνη, διότι ήθελαν να συμμετέχουν στην αρετή του περισσότερο από τους ίδιους του τους συμμάχους, ενώ με την απουσία του, ο λαός ένιωθε ότι απομακρυνόταν από αυτή και κατ' επέκταση από τον ίδιο.²⁷⁹

Στους Φιλιππικούς λόγους, ο Κικέρων μιλά για τη σκλαβιά που υφίσταται η Ιταλία, τονίζοντας πως η κατάσταση έχει φτάσει στο απροχώρητο και πως η χώρα λαχταρά την ελευθερία.²⁸⁰ Παρακάτω στο έργο *De Oratore* εξετάζονται τα λόγια του Σκαιοίλα, ο οποίος απαντά στον Κόττα λέγοντας πως πρωύτερα δεν λαχταρούσε τόσο πολύ αυτήν τη συζήτηση με τον Κράσσο, αλλά τώρα απολαμβάνει την ομιλία του.²⁸¹ Παρακάτω, στο έργο *Orator*, ο Κικέρων απευθύνεται στον Βρούτο λέγοντάς του ότι καθημερινά λαχταρά τις παλιές τους συνήθειες, καθώς και την πολυποίκιλη αρετή του τελευταίου, η οποία συνδυάζεται με τη σωφροσύνη του²⁸² και κάπου αλλού λέει ότι η εξέχουσα ρητορική ικανότητα του Δημοσθένη ενίοτε κουράζει κάποιους, οι οποίοι αποδεικνύονται άπληστοι και ποθούν το άπειρο. Ανάμεσα σε αυτούς διακρίνει και

²⁷⁸ Cic. *Red. sen.* 4: *quam meus inimicus promulgavit ut, si revixissent ii qui paene deleverunt, tum ego redirem; quo facto utrumque confessus est, et se illorum vitam desiderare, et magno in periculo rem publicam futuram* («όταν ο εχθρός μου με ενημέρωσε ότι, αν ξαναζωντανέψουν αυτοί που κατέστρεψαν σχεδόν (το κράτος), τότε εγώ θα μπορούσα να επιστρέψω» με αυτήν την ενέργεια αποδείχθηκε και ότι προσδοκεί την παλιά ζωή εκείνων και ότι η δημοκρατία επρόκειτο να περιέλθει σε μεγάλο κίνδυνο»).

²⁷⁹ Cic. *Planc.* 12-13: *'Desiderarunt te,' inquit, 'oculi mei, cum essen Cyrenis; me enim quam socios tua frui virtute malebam, et quo plus intererat, eo plus aberat a me, cum te non videbam* («Τα μάτια μου σε ποθούσαν όταν ήσουν στην Κυρήνη, είπε· διότι προτιμούσα να καρπωθώ την αρετή σου, παρά να (το κάνουν) οι σύντροφοί σου, και όσο περισσότερο με απασχολούσε, τόσο πιο πολύ απομακρυνόταν από εμένα επειδή δεν σε έβλεπα»).

²⁸⁰ Cic. *Phil.* 10.19: *Tota Italia desiderio libertatis exarsit; servire diutius non potest civitas* («Ολόκληρη η Ιταλία φλέγεται από την επιθυμία για ελευθερία· το κράτος δεν μπορεί για πολύ ακόμα να υπομείνει τη δουλεία»).

²⁸¹ Cic. *De or.* 1.164: *'Ego me hercule' inquit Mucius 'antea vestra magis hoc causa volebam, quam mea; neque enim tanto opere hanc a Crasso disputationem desiderabam, quanto opere eius in causis oratione delector* («Βέβαια εγώ, είπε ο Μούκιος, ενδιαφερόμουν περισσότερο πρωύτερα για τη δική σας περίπτωση, παρά για τη δική μου· διότι δεν επιθυμούσα με τόση λαχτάρα αυτήν τη διατριβή από τον Κράσσο, όσο απολαμβάνω τώρα την ομιλία του για αυτά»).

²⁸² Cic. *Orat.* 33: *incendor porro cotidie magis non desiderio solum quo quidem conficior, congressus nostros, consuetudinem victus, doctissimos sermones requirens tuos, sed etiam admirabili fama virtutum incredibilium quae specie dispares prudentia coniunguntur* («καθημερινά λοιπόν φλέγομαι ακόμα περισσότερο όχι μόνο από την επιθυμία, εξαιτίας της οποίας έχω κουραστεί αναζητώντας τις συναντήσεις μας, την καθημερινή μας συναναστροφή, τους επιστημονικότερους λόγους σου, αλλά επιπλέον από τη θαυμαστή φήμη για την απίθανη αρετή σου, η οποία έχει ανάμοια είδη, αλλά συνενώνεται με τη σύνεσή σου»).

τον εαυτό του.²⁸³ Το *De Republica* περιλαμβάνει ένα απόσπασμα, στο οποίο ο Κικέρων αναφέρει ότι όλες οι δυσκολίες τού απέφεραν περισσότερη τιμή παρά μόχθο και ούτε τόση ταραχή όση δόξα, καθώς δέχθηκε μεγαλύτερη χαρά από τη λαχτάρα των ευγενών πολιτών να τον συναντήσουν, απ' ό,τι θλίψη από τη χαρά των μοχθηρών ανθρώπων, όταν εκείνος διένυε τη δύσκολη περίοδο της ζωής του.²⁸⁴ Το επόμενο απόσπασμα αναφέρεται στην περίοδο που ακολούθησε από τον θάνατο του βασιλιά Ρωμούλου. Συγκεκριμένα, μιλά ο Σκιπίων, ο οποίος τονίζει πως αν και η γερουσία αποφάσισε να κυβερνήσει μόνη της χωρίς βασιλιά, ωστόσο αυτό κατέστη αδύνατο, διότι οι πολίτες απαιτούσαν να ορίσουν βασιλιά εξαιτίας της λαχτάρας τους και της αμέριστης πίστης τους στον εκλιπόντα Ρωμόλο.²⁸⁵ Σε ένα απόσπασμα του έργου *De Legibus*, έχει τον λόγο ο Κόιντος και λέει στον αδελφό του πως δεν περιμένει με ανυπομονησία και λαχτάρα να ακούσει από αυτόν τους νόμους των εκάστοτε νομοθετών των παλαιότερων χρόνων, αλλά επιθυμεί να δώσει έμφαση στο παρόν.²⁸⁶ Στο *De Finibus* ο όρος υπάρχει, επίσης, στο ίδιο απόσπασμα που εξετάστηκε και στην προηγούμενη ενότητα, αλλά με τη σημασία που απασχολεί αυτό το κεφάλαιο. Μιλώντας λοιπόν για το συναίσθημα της ευχαρίστησης, αναφέρει πως δεν λαχταρά κάποιος την ευχαρίστηση όντας ήδη απαλλαγμένος από τον πόνο, καθώς αυτό και μόνο αποτελεί ένα είδος ευχαρίστησης²⁸⁷ και το ίδιο ακριβώς περιγράφεται σε κάποιο σημείο του δεύτερου βιβλίου.²⁸⁸ Παρόμοιο νόημα αποδίδει και ένα απόσπασμα του τέταρτου βιβλίου, στο οποίο τονίζεται πως ένας σώφρων άνθρωπος θα αποζητούσε την υγεία και την απαλλαγή από τον πόνο και θα έθετε προσωπικό όριο να διατηρεί αυτήν την ευρωστία και να ζει σύμφωνα με τους κανόνες της φύσης.²⁸⁹ Σε αυτά τα χωρία φαίνεται καθαρά η στωική επίδραση.

²⁸³ Cic. *Orat.* 104: *qui quamquam unus eminet inter omnis in omni genere dicendi tamen non semper implet aures meas; ita sunt avidae et capaces et saepe aliquid immensum infinitumque desiderant* («αυτός, αν και μόνος του διαπρέπει μεταξύ όλων σε οποιοδήποτε είδος και αν μιλήσει, όμως δεν ικανοποιεί πάντα τα αυτιά μου· τόσο απληστοί και ματαιόδοξοι είναι και συχνά λαχταρούν αυτό που είναι άπειρο και αχανές»).

²⁸⁴ Cic. *Rep.* 1.7: *Quamquam nostri casus plus honoris habuerunt quam laboris neque tantum molestiae, quantum gloriae, maioremque laetitiam ex desiderio bonorum percipimus quam ex laetitia improborum dolorem* («Αν και οι συμφορές μας μου απέφεραν περισσότερη τιμή παρά πόνο και ούτε τόση ταραχή, όση δόξα, και έχω αισθανθεί περισσότερη χαρά από τη λαχτάρα των ευγενών πολιτών για την απουσία μου, παρά θλίψη από τη χαρά των φαύλων»).

²⁸⁵ Cic. *Rep.* 2.23: *temptaret post Romuli excessum, ut ipse regeret sine rege rem publicam, populus id non tulit desiderioque Romuli postea regem flagitare non destitit* («αποπειράθηκε μετά τον θάνατο του Ρωμούλου (ενν. η γερουσία), ώστε να κυβερνήσει η ίδια την πολιτεία χωρίς βασιλιά, ο λαός όμως αυτό δεν το δέχθηκε και από την λαχτάρα του για τον Ρωμόλο δεν σταμάτησε έπειτα να απαιτεί βασιλιά»).

²⁸⁶ Cic. *Leg.* 1.57: *nec Lycurgi leges neque Solonis neque Charondae neque Zaleuci, nec nostras duodecim tabulas nec plebiscita desidero* («Δεν ανυπομονώ/ποθώ (να ακούσω) τους νόμους του Λυκούργου, ούτε του Σόλωνα, ούτε του Χάρωντα ή του Ζαλεύκου, ούτε τους δώδεκα ρωμαϊκούς πίνακες μας ή τα λαϊκά διατάγματα»).

²⁸⁷ Cic. *Fin.* 1.39: *Idcirco enim non desideraret, quia, quod dolore caret, id in voluptate est* («Διότι εξαιτίας αυτού δεν θα λαχταρούσε (ενν. την ευχαρίστηση), διότι το να είναι κανείς απαλλαγμένος από τον πόνο, αυτό είναι μια κατάσταση ευχαρίστησης»).

²⁸⁸ Cic. *Fin.* 2.29: *quod eam voluptatem hoc eodem auctore non desideremus, cum dolore careamus* («καθώς δεν θα ποθούσαμε αυτήν την ευχαρίστηση από κάποιον εισηγητή, διότι αρκεί που είμαστε ελεύθεροι από τον πόνο»).

²⁸⁹ Cic. *Fin.* 4.27: *desideraret enim validitatem, vacuitatem doloris, appeteret etiam conservationem sui earumque rerum custodiam finemque sibi constitueret secundum naturam vivere, quod est, ut dixi, habere ea, quae secundum naturam sint, vel omnia vel plurima et maxima* («διότι (κάποιος) θα λαχταρούσε την υγεία και την απαλλαγή από τον πόνο και επιπλέον θα πάσχιζε να τη διατηρήσει και θα έθετε ένα εμπόδιο και ένα όριο για τον εαυτό του σε αυτά τα πράγματα να ζει σύμφωνα με τους κανόνες της φύσης, το οποίο σημαίνει, όπως είπα, να κατέχει αυτά που ορίζει η φύση ή τα πάντα ή τα περισσότερα και τα πιο σημαντικά»).

Βαθύτατα επηρεασμένος και πάλι από τους Στωικούς, ο Κικέρων στο τέταρτο βιβλίο του *Tusculanae Disputationes*, εξηγεί ποια είναι τα χαρακτηριστικά του σοφού και κατ' επέκταση του ευτυχισμένου ανθρώπου. Αυτός ο άνθρωπος λοιπόν είναι λυτρωμένος από κάθε συναίσθημα, καθώς φροντίζει ώστε η ψυχή του να είναι ήρεμη και σταθερή, να μην φθίνει από το άγχος, να μην καταβάλλεται από φόβο, να μην φλέγεται από τον πόθο για κάτι, ειδικά εάν πρόκειται για κάτι μάταιο και ασήμαντο.²⁹⁰ Σε άλλο απόσπασμα, αναφέρει τον τύραννο Διονύσιο και τονίζει ότι λαχταρούσε έναν φίλο, μολονότι φοβόταν την προδοσία έχοντας στο μυαλό του ως πρότυπο τη φιλία μεταξύ δύο Πυθαγόρειων,²⁹¹ ενώ κάπου αλλού επισημαίνει πως ο σοφός άνθρωπος δεν φοβάται τη φτώχεια και αναρωτιέται για ποιον λόγο κάποιος να κυνηγά με τέτοιο πάθος τα χρήματα και αυτά να είναι το κύριο μέλημά του.²⁹² Το ίδιο ερώτημα θέτει και στο τελευταίο απόσπασμα, όπου εκφράζει απορία σχετικά με τον λόγο που τα πλούτη είναι τόσο ποθητά, ενώ η φτώχεια θεωρείται ότι απομακρύνει κάποιον από την ευτυχία.²⁹³ Στο έργο *Cato maior de Senectute* ο Κικέρων λέει πως σε αυτή την ηλικία που βρίσκεται τώρα δεν ποθεί τη δύναμη της νιότης, καθώς κάτι τέτοιο θα έπρεπε να θεωρηθεί ως ένα ακόμα αμάρτημα των γηρατειών· όταν ήταν νέος, ωστόσο, αποζητούσε τη δύναμη που ισούται με αυτή ενός ταύρου ή ενός ελέφαντα.²⁹⁴ Σε άλλο σημείο επισημαίνει πως τα γηρατεία λαχταρούν ελάχιστα ή και καθόλου τις σαρκικές απολαύσεις και αυτό δεν θα έπρεπε σε καμία περίπτωση να ψέγεται, αλλά να αποτελεί τον μέγιστο έπαινο,²⁹⁵ ενώ πιο κάτω, αναφέρει ότι οι άνθρωποι που επιθυμούν σφόδρα κάτι είναι αυτοί που έχουν περισσότερα προβλήματα. Συμπερασματικά, διατείνεται πως κάποιος δεν νιώθει ότι στερείται κάτι που δεν λαχταρά και ίσως δεν το κατείχε ποτέ και διαπιστώνει πως η απουσία επιθυμίας και πόθου είναι προτιμότερη και πιο ευχάριστη.²⁹⁶

Μνημονεύοντας τη φιλία στο έργο *Laelius de Amicitia*, ο Κικέρων καταλήγει σε ένα συμπέρασμα φορτισμένο συναισθηματικά. Συγκεκριμένα λέει πως ο φίλος ακόμα και

²⁹⁰ Cic. *Tusc.* 4.37: *Ergo hic, quisquis est, qui moderatione et constantia quietus animo est sibique ipse placatus, ut nec tabescat molestiis nec frangatur timore nec sitienter quid expetens ardeat desiderio nec alacritate futilli gestiens deliquescat, is est sapiens quem quaerimus* («Εκείνος, λοιπόν, όποιος είναι, ο οποίος με μετριοτήτα και σταθερότητα είναι ήρεμος στην ψυχή και ο ίδιος αρέσκειται με αυτό, ώστε να μην λιώνει από το άγχος ούτε να συντριβείται από τον φόβο ούτε να φλέγεται από επιθυμία για αυτό που ζητά ούτε να διαλύεται επιθυμώντας τη μάταιη ευθυμία, αυτός είναι ο σοφός που αναζητούμε»).

²⁹¹ Cic. *Tusc.* 5.63: *Quantopere vero amicitias desideraret, quarum infidelitatem extimescebat, declaravit in Pythagoraii duobus illis* («Πόσο πολύ πράγματι λαχταρά/ποθεί τη φιλία, της οποίας την προδοσία φοβάται, φανέρωσε με την ιστορία εκείνων των δύο Πυθαγόρειων»).

²⁹² Cic. *Tusc.* 5.89: *cur pecuniam magnopere desideret vel potius cur curet omnino?* («γιατί να ποθεί τα χρήματα τόσο πολύ και γιατί να φροντίζει πάντα περισσότερο για αυτά;»).

²⁹³ Cic. *Tusc.* 5.102: *Cur igitur divitiae desiderentur, aut ubi paupertas beatos esse non sinit?* («Γιατί λοιπόν τα πλούτη να είναι τόσο ποθητά και όπου (υπάρχει) η φτώχεια δεν μας επιτρέπει να είμαστε ευτυχισμένοι;»).

²⁹⁴ Cic. *Sen.* 27: *Nec nunc quidem vires desidero adolescentis (is enim erat locus alter de vitiis senectutis), non plus quam adolescens tauri aut elephantis desiderabam* («Και τώρα βέβαια δεν λαχταρώ τη δύναμη της νιότης (διότι αυτό είναι άλλο ένα αμάρτημα των γηρατειών), όχι περισσότερο όσο λαχταρούσα ως νέος τη δύναμη του ταύρου ή του ελέφαντα»).

²⁹⁵ Cic. *Sen.* 44: *quia non modo vituperatio nulla, sed etiam summa laus senectutis est, quod ea voluptates nullas magnopere desiderat* («γιατί όχι μόνο κανένας ψόγος, αλλά ακόμα είναι ο μέγιστος έπαινος για τα γηρατεία του γεγονός ότι αυτά δεν επιθυμούν τόσο σφόδρα καμία (σωματική) ηδονή»).

²⁹⁶ Cic. *Sen.* 47: *Quamquam non caret is qui non desiderat; ergo hoc non desiderare dico esse iucundius* («Αν και κάποιος δεν στερείται αυτό που δεν λαχταρά: λέω λοιπόν πως η απουσία της σφοδρής επιθυμίας είναι πιο ευχάριστη»).

αν έχει πεθάνει, είναι ζωντανός στη μνήμη όσων τον αγαπούν και ακόμα και αν λείπει, η παρουσία του είναι παντού αισθητή. Τόση είναι η λαχτάρα και η ανάμνηση για τον φίλο.²⁹⁷ Στη συνέχεια, παραπέμπει τον αναγνώστη του στο ζωικό βασίλειο θέλοντας να εξηγήσει πως η ανάγκη για κάποιον φίλο υπάρχει ακόμα και στα ζώα και ίσως αυτό συμβαίνει επειδή υπάρχει κάποια ομοιότητα με την ανθρώπινη φύση.²⁹⁸ Κάπου αλλού, ο Κικέρων εισάγει ένα υποθετικό παράδειγμα επιθυμώντας να αποδείξει ότι δεν μπορεί να υπάρξει άνθρωπος, ο οποίος να αντέχει να ζει απομονωμένος από την κοινωνία και τους συνανθρώπους του. Στο παράδειγμα αυτό διερωτάται ποιος θα κατάφερνε να αντέξει εάν κάποιος θεός απομονώσει τους ανθρώπους από την κοινωνία με την προϋπόθεση να τους παρέχει όλα όσα λαχταρά η φύση τους.²⁹⁹ Αμέσως μετά θίγει τις προσδοκίες που έχει η φύση των ανθρώπων να αναζητά και να συμπορεύεται με κάποιον φίλο, τονίζοντας πως κάποιος δεν μπορούν να συμβαδίσουν με αυτές τις επιθυμίες και δεν υπακούν σε αυτή.³⁰⁰

Αναφέρεται και πάλι το έργο *Epistulae ad Familiares* καθώς περιέχει αποσπάσματα, τα οποία εντάσσονται και σε αυτήν την ενότητα. Σε μια επιστολή προς τον Καίλιο ο Κικέρων γράφει πως τον κυριεύει ένας πόθος για την πόλη, τους φίλους του και κυρίως για εκείνον, ενώ αντίθετα νιώθει ότι έχει βαρεθεί και κουραστεί από τη ζωή στην επαρχία.³⁰¹ Πιο κάτω δηλώνει τη λαχτάρα να αναβιώσουν τις διασκεδαστικές στιγμές που πέρασαν μαζί.³⁰² Σε άλλο σημείο, του λέει πως θέλει να τον δει όσο ακόμα φέρει το αξίωμα του αγορανόμου, καθώς αυτός, οι φίλοι του και η πόλη τον κατακλύζουν με μια θεσπέσια λαχτάρα και ενθάρρυνση.³⁰³ Λίγο πιο κάτω γράφει πως

²⁹⁷ Cic. *Amic.* 23: *Quocirca et absentes adsunt et egentes abundant et inbecili valent et, quod difficilium dictum est, mortui vivunt; tantus eos honos, memoria, desiderium prosequitur amicorum* («Για αυτό και (ενν. οι φίλοι) αν και απουσιάζουν βρίσκονται εδώ, αν και εκλείπουν περισσεύει η παρουσία τους και υγιαίνουν αν και είναι άρρωστοι και, αυτό είναι πιο δύσκολο να ειπωθεί, ζουν αν και έχουν πεθάνει. Τόσος σεβασμός, ανάμνηση, λαχτάρα των φίλων τους συνοδεύει»).

²⁹⁸ Cic. *Amic.* 81: *Quodsi hoc apparet in bestiis, volucris, nantibus, agrestibus, cicuribus, feris, primum ut se ipsae diligant (id enim pariter cum omni animante nascitur), deinde ut requirant atque adpetant, ad quas se adplicent eiusdem generis animantis, idque faciunt cum desiderio et cum quadam similitudine amoris humani, quanto id magis in homine fit natura!* («Εάν είναι προφανές αυτό στα ζώα, τα πτηνά, τα θαλάσσια, της ξηράς, τα ήμερα, τα άγρια, πρώτα από όλα ότι αγαπούν τον εαυτό τους (διότι αυτό γεννιέται εξίσου σε όλα τα έμψυχα όντα), έπειτα ότι απαιτούν και αναζητούν ζώα του είδους τους με τα οποία θα ενωθούν και αυτό το κάνουν με λαχτάρα και με κάποια ομοιότητα με την ανθρώπινη αγάπη, όσο αυτό γίνεται σε μεγαλύτερο βαθμό στη φύση των ανθρώπων!»).

²⁹⁹ Cic. *Amic.* 87: *Atque hoc in maxime iudicaretur, si quid tale posset contingere, ut aliquis nos deus ex hac hominum frequentia tolleret et in solitudine usquam collocaret atque ibi suppeditans omnium rerum, quas natura desiderat, abundantiam et copiam hominis omnino aspiciendi potestatem eriperet* («Και αυτό θα κρινόταν στον μέγιστο βαθμό, εάν κάτι τέτοιο μπορούσε να συμβεί, ώστε κάποιος θεός να μας απομάκρυνε από το πλήθος των ανθρώπων και να μας τοποθετούσε κάπου σε ερημιά και εκεί αφού μας παρείχε όλα όσα λαχταρά η φύση μας, θα άρπαζε την αφθονία και τη δυνατότητα να αντικρίσουμε τους συνανθρώπους μας»).

³⁰⁰ Cic. *Amic.* 88: *Sed cum tot signis eadem natura declaret, quid velit, anquirat, desideret, tamen obsurdescimus nescio quo modo nec ea, quae ab ea monemur, audimus* («Αλλά καθώς η ίδια η φύση δηλώνει με τόσα σημάδια τι θέλει, τι ψάχνει, τι παθιασμένα επιθυμεί, ωστόσο γινόμαστε κωφοί – δεν γνωρίζω πώς – και δεν ακούμε αυτά για τα οποία μας προειδοποιεί»).

³⁰¹ Cic. *Fam.* 2.11.1: *Mirum me desiderium tenet urbis, incredibile meorum atque in primis tui, satietas autem provinciae* («Με καταλαμβάνει μια θεσπέσια λαχτάρα για την πόλη, μια απίστευτη (επιθυμία) για τους φίλους μου και πρώτα για εσένα, όμως (ενν. με καταλαμβάνει) μια κούραση/πλησμονή για την επαρχία»).

³⁰² Cic. *Fam.* 2.13.3: *Di immortales, quam ego risum nostrum desidero!* («Ω αθάνατοι θεοί, πόσο λαχταρώ το δικό μας γέλιο»).

³⁰³ Cic. *Fam.* 2.13.3: *Cupio te aedilem videre miroque desiderio me urbs adficit et omnes mei tuque in primis* («Θέλω να σε δω όσο είσαι αγορανόμος και η πόλη, οι φίλοι μου και από τους πρώτους εσύ με εξοπλίζουν με θαυμάσια λαχτάρα»).

τον προσμένει και επιθυμεί σφόδρα να μάθει τα νέα της Ρώμης και κυρίως τα δικά του.³⁰⁴ Σε κάποιο γράμμα προς τον Βρούτο, ο Κικέρων τού επισημαίνει πως ο λαός και η δημοκρατία τον αποζητούν και πως η επικείμενη ελευθερία γέμισε με λαχτάρα τις ψυχές των ανθρώπων,³⁰⁵ ενώ σε άλλη επιστολή αναφέρεται στον φίλο του Λεύκιο Λαμία και λέει ότι εκείνος δεν δίστασε καθόλου να απαιτήσει σθεναρά την ανάκληση του Κικέρωνα από την εξορία, γι' αυτό και τονίζει πως ο αλληλοσεβασμός και η αγάπη τους είναι ο λόγος που εκφράζονται αυτά τα λόγια αγάπης και λαχτάρας.³⁰⁶ Σε κάποια άλλη επιστολή προς τον Κάτωνα γράφει πως λαχταρά να αποδοθεί δικαιοσύνη και να αποκατασταθεί η «πληγή» που επέφερε η αδικία,³⁰⁷ ενώ στον Τίρωνα γράφει ότι η αγάπη του γι' αυτόν τον παροτρύνει να επιθυμεί διακαώς να είναι υγιής και να τον συναντήσει όσο πιο σύντομα γίνεται.³⁰⁸ Τέλος εκφράζει σε αυτόν τη δυσαρέσκειά του, καθώς, όπως λέει, όταν επιθυμούσε σφόδρα τη βοήθειά του, εκείνος δεν μπορούσε να βρίσκεται κοντά του.³⁰⁹

Προχωρώντας στις επιστολές προς τον Αττικό, υπάρχει ένα σημείο, στο οποίο ο Κικέρων τού εξομολογείται ότι τον αναμένει, τον αποζητά και τον προτρέπει να πάει κοντά του.³¹⁰ Παρακάτω του γράφει ότι τόσο ο ίδιος όσο και οι συνθήκες εκείνης της συγκεκριμένης κατάστασης τον αποζητούν να επανέλθει στην πολιτική δράση,³¹¹ κάτι το οποίο επαναλαμβάνει και λίγο πιο κάτω με τον ίδιο τόνο.³¹² Στο πέμπτο βιβλίο γράφει στον Αττικό, όντας στην Αθήνα, ότι λαχταρά τη Ρώμη, καθώς πλήττει με την ασχολία του στην ελληνική πόλη,³¹³ ενώ στο έβδομο βιβλίο λέει πως αφού ο Διονύσιος ποθούσε να βρεθεί κοντά στον Αττικό, ο ίδιος αναγκάστηκε να

³⁰⁴ Cic. Fam. 2.14.1: *Ego res Romanas vehementer exspecto et desidero, in primisque quid agas scire cupio* («Εγώ αναμένω και λαχταρώ τα νέα της Ρώμης, και πρωτίστως θέλω να μάθω πώς είσαι»).

³⁰⁵ Cic. Fam. 11.8.2: *Romae dilectus habetur totaque Italia, si hic dilectus appellandus est cum ultro se offerunt omnes; tantus ardor animos hominum occupavit desiderio libertatis odioque diutinae servitutis* («Η αγάπη για τη Ρώμη ενυπάρχει και σε όλη την Ιταλία, αν αυτό πρέπει να ονομαστεί αγάπη εφόσον όλοι προσφέρονται γι' αυτήν οικειοθελώς: τόση φλόγα κατέλαβε τις ψυχές των ανθρώπων εξαιτίας της λαχτάρας τους για ελευθερία και του μίσους τους για τη μακρόχρονη υποδούλωσή τους»).

³⁰⁶ Cic. Fam. 12.29.2: *causa enim tanti amoris intellegis quae verba desideret* («διότι αντιλαμβάνεσαι ότι με τόση αγάπη (προκύπτει) ο λόγος ο οποίος αποζητά/ποθεί τα κατάλληλα λόγια»).

³⁰⁷ Cic. Fam. 15.4.14: *Huic meae voluntati, in qua inest aliqua vis desiderii ad sanandum vulnus iniuriae* («Ως προς την επιθυμία μου, στην οποία ενυπάρχει κάποια δύναμη λαχτάρας ώστε να επούλωθεί το τραύμα της αδικίας»).

³⁰⁸ Cic. Fam. 16.1.3: *amor, ut valentem videamus, hortatur desiderium, ut quam primum* («η αγάπη προτρέπει τον πόθο να σε δω υγιή και όσο πιο σύντομα γίνεται»).

³⁰⁹ Cic. Fam. 16.12.6: *Tu, quoniam eo tempore mecum esse non potuisti quo ego maxime operam et fidelitatem desideravi tuam* («Καθώς εσύ εκείνο το διάστημα δεν μπορούσες να είσαι μαζί μου, ενώ εγώ προσδοκούσα τη μέγιστη βοήθεια και πίστη σου»).

³¹⁰ Cic. Att. 1.18.1: *Qua re te exspectamus, te desideramus, te iam etiam arcessimus* («Γι' αυτό σε αναζητώ, σε ποθώ και ακόμα σε προσκαλώ»).

³¹¹ Cic. Att. 2.21.6: *te cum ego desidero, tum vero res ad tempus illud vocat* («εγώ σε επιθυμώ σφόδρα και πράγματι οι συνθήκες σε καλούν σε αυτήν τη συγκεκριμένη στιγμή»).

³¹² Cic. Att. 2.25.2: *valde te exspecto, valde desidero, neque ego magis quam ipsa res et tempus poscit* («σε περιμένω με ανυπομονησία, σε λαχταρώ και δεν σε ζητώ εγώ περισσότερο από τα ίδια τα πράγματα και τις καταστάσεις»).

³¹³ Cic. Att. 5.11.1: *non dici potest quam flagrem desiderio urbis, quam vix harum rerum insulsitatem feram* («δεν μπορώ να περιγράψω πόσο φλέγεται η επιθυμία μου για την πόλη, πόσο δύσκολα θα αντέξω την ανουσιότητα αυτών των πραγμάτων»).

υποχωρήσει και να τον στείλει κοντά του.³¹⁴ Στη συνέχεια, αναφέρει τον Σίκα λέγοντας πως ανυπομονεί και λαχταρά την επίσκεψή του³¹⁵ και κάπου αλλού τον Δολαβέλλα λέγοντας ότι, εφόσον ο τελευταίος ποθεί/αποζητά μια πραγματεία με πολιτικό και γενικό χαρακτήρα, τότε θα του τη στείλει.³¹⁶ Λίγο πιο κάτω, τονίζει και πάλι ότι θέλει να εκπληρώσει την έντονη επιθυμία του Δολαβέλλα³¹⁷ και στο τελευταίο απόσπασμα, πληροφορεί τον Αττικό ότι έχει οριστεί ένας αρχηγός, τον οποίο ο λαός και η πόλη προσδοκούν και επιθυμούν πολύ.³¹⁸

Ο αδελφός του, Κόιντος λαμβάνει κάποια γράμματα από τον Κικέρωνα, στα οποία χρησιμοποιούνται οι όροι ως εξής: σε κάποιο σημείο τού αναφέρει ότι ανυπομονούσε για ένα του γράμμα αρχικά με λαχτάρα και έπειτα με ανησυχία³¹⁹ και κάπου αλλού του απαντά εκφράζοντας θαυμασμό για την επιείκεια που επιδεικνύει ο Καίσαρας και τονίζοντας ότι δεν ποθεί τιμές και δόξες, παρά μόνο εκείνος να διατηρήσει αυτήν την καλοσύνη και την ευθυμία.³²⁰ Το απόσπασμα που ολοκληρώνει αυτήν την ενότητα, υπάρχει στο έργο *Rhetorica ad Herennium* (αποδίδεται στον Κικέρωνα), όπου ο φιλόσοφος αναφέρεται στα αντιθετικά νοηματικά ζεύγη, στα οποία μπορεί να προσαρμοστεί η ίδια λέξη και να επιφέρει το αντίθετο ερμηνευτικό αποτέλεσμα. Στο σημείο που αναφέρεται ο όρος *desidero*, απαντούν και οι λέξεις *bellum* (πόλεμος) και *pax* (ειρήνη). Συγκεκριμένα, λέγεται ότι σε περίοδο ειρήνης αναζητείται ο πόλεμος, ενώ σε περίοδο πολέμου ποθείται η ειρήνη.³²¹

Συνοψίζοντας, παρατηρείται ότι ο Κικέρων σε ορισμένα αποσπάσματα των έργων του χρησιμοποίησε τους όρους *desidero/desiderium* για να εκφράσει τον διακαή πόθο και τη λαχτάρα, σε αντίθεση με την προηγούμενη ενότητα, στην οποία δέσποζε η απλή επιθυμία. Εδώ κυριαρχεί το συναίσθημα και η ψυχολογία και όχι η λογική και η φρόνηση. Σε αυτά τα σημεία ο συγγραφέας παρασύρεται από τη συναισθηματική φόρτιση τόσο τη δική του όσο και των οικείων του και σίγουρα δεν λαμβάνει υπόψη τη στωική φιλοσοφία.

³¹⁴ Cic.Att. 7.4.1: *Dionysium flagrantem desiderio tui misi ad te, nec mehercule aequo animo, sed fuit concedendum* («Καθώς ο Διονύσιος ποθούσε να σταλεί σε εσένα, σίγουρα με απροθυμία, αλλά έπρεπε να συγκατανεύσω»).

³¹⁵ Cic.Att. 12.26.2: *quod quia facile ferebat Sicca eo magis illum desidero* («επειδή ο Σίκκας εύκολα το υπέμενε αυτό, εγώ περισσότερο τον λαχταρώ»).

³¹⁶ Cic. Att. 13.10.2: *Ad Dolabellam, ut scribis, ita puto faciendum, κοινότερα quaedam et πολιτικότερα faciendum certe aliquid est; valde enim desiderat* («Στον Δολαβέλλα, όπως γράφεις, έτσι πιστεύω ότι πρέπει να γίνει, σίγουρα πρέπει να γραφτεί κάτι πιο γενικό και με περισσότερο πολιτικό περιεχόμενο· διότι το λαχταρά/αποζητά»).

³¹⁷ Cic. Att. 13.13+14.2: *volo Dolabellae valde desideranti* («θέλω (να ικανοποιήσω) την έντονη επιθυμία του Δολαβέλλα»).

³¹⁸ Cic.Att. 14.20.4: *prorsus <melius> ibat res; nunc autem videmur habituri ducem; quod unum municipia bonique desiderant* («πάντως η κατάσταση θα είναι καλύτερη· τώρα όμως βλέπουμε ότι έχουμε αρχηγό· αυτός είναι ο μόνος που προσδοκούν η πόλη και οι ευγενείς πολίτες»).

³¹⁹ Cic. QFr. 2.6.1: *O litteras mihi tuas iucundissimas exspectatas, ac primo quidem cum desiderio, nunc vero etiam cum timore!* («Πολύ ευχάριστα τα γράμματα που περίμενα από εσένα, στην αρχή βέβαια με λαχτάρα, τώρα πράγματι με φόβο!»).

³²⁰ Cic.QFr. 3.5.3: *nec sitio honores nec desidero gloriam magisque eius voluntatis perpetuitatem quam promissorum exitum exspecto* («δεν διψώ για τιμές, ούτε προσδοκώ/αποζητώ δόξα και περιμένο περισσότερο την αδιάλειπτη θέλησή του παρά την εκπλήρωση των υποσχέσεών του»).

³²¹ Cic. Rhet. Her. 4.21: *in pace bellum quaeritas, in bello pacem desideras* («σε περίοδο ειρήνης αναζητάς τον πόλεμο, σε περίοδο πολέμου λαχταράς την ειρήνη»).

4: Οι όροι *desidero* & *desiderium* ως λύπη, θλίψη, απώλεια, απουσία

Οι επόμενες δύο ενότητες θα μπορούσαν να συγχωνευθούν, καθώς η ερμηνεία τους εκφράζει, περίπου, το ίδιο νόημα. Το συναίσθημα που κατά κύριο λόγο εκφέρεται είναι η λύπη, η θλίψη, η οδύνη, το πένθος, ο πόνος, ο θρήνος, η στενοχώρια. Διαφέρουν μόνο οι συνθήκες και οι λόγοι από τους οποίους πηγάζουν αυτά τα συναισθήματα δυσφορίας. Η μία περίπτωση είναι η απώλεια κάποιου ανθρώπου ή κάποιας κατάστασης γενικότερα, που προκαλεί τη λύπη και παράλληλα τη λαχτάρα να ανακτηθεί η πρότερη κατάσταση και η άλλη περίπτωση αφορά στο πένθος για τον θάνατο κάποιου αγαπημένου ατόμου. Γενικότερα σε αυτήν την ενότητα θα συμπεριληφθεί και η απλή έλλειψη κάποιου χαρακτηριστικού, αντικειμένου ή διαφόρων άλλων καταστάσεων.

Η έρευνα ξεκινά με το έργο *Divinatio in Caeciliam*, στο οποίο υπογραμμίζεται για πρώτη φορά ο όρος *desidero* με το συναίσθημα της θλίψης. Συγκεκριμένα, ο Κικέρων αναφέρει ότι έχουν χαθεί οι αρχές της πολιτικής και δικαστικής εξουσίας των παλαιότερων χρόνων με αποτέλεσμα να δημιουργείται λύπη/δυσανασχέτηση σε όλους τους πολίτες και να συνιστάται αυστηρά η αποκατάστασή τους.³²² Στον λόγο *In Verrem* γίνεται αναφορά στην προσπάθεια λεηλασίας ενός ναού αφιερωμένου στον θεό Χρύση και τελικά αναφέρεται ότι τίποτα δεν χάθηκε από αυτόν τον ναό εκτός από μια μικρή χάλκινη εικόνα.³²³ Σε κάποιο άλλο σημείο μιλά για τη λύπη από την οποία λυτρώθηκε η Σαπφώ υποφέροντας για κάποιον αγαπημένο της.³²⁴ Λίγο πιο κάτω κάνει λόγο πάλι για έναν ναό του Δία στον Εύξεινο Πόντο, ο οποίος είχε μείνει ανέγγιχτος παρά τους πολέμους και τις καταστροφές που συνέβησαν εκεί, θέλοντας να καταλήξει στο γεγονός ότι τελικά, με την άφιξη του Βέρρη χάθηκε όχι μόνο ο ναός, αλλά και η πίστη στους θεούς.³²⁵ Το τελευταίο απόσπασμα του έργου ξεκινά με ένα επιφώνημα που εκδηλώνει τη χαρά που αποκαταστάθηκε η ηγετική δύναμη, η οποία τόσο καιρό βρισκόταν σε θλίψη και αποσύνθεση.³²⁶ Στον λόγο *Pro Lege Manilia* χρησιμοποιείται μόνο μία φορά το *desidero* και συνάδει με αυτή την ενότητα. Συγκεκριμένα, ο Κικέρων τονίζει πως όταν κάποια ισχυρά έθνη εξεγέρθηκαν εναντίον των Ρωμαίων λόγω κάποιας ψευδούς φήμης, ο στρατός τους δεν εγκατέλειψε την πόλη του ούτε τους δικούς του ανθρώπους.³²⁷

³²² Cic. Div. Caec. 8: *Iudiciorum desiderio tribunicia potestas efflagitata est* («Εξαιτίας της λύπης για την απουσία των δίκαιων κρίσεων απαιτείται η εξουσία του δικαστηρίου»).

³²³ Cic. Verr. 2.4.96: *neque quicquam ex fano Chrysaes praeter unum perparvulum signum ex aere desideratum est* («και τίποτα δεν χάθηκε από το ιερό του Χρύση εκτός από μια πολύ μικρή εικόνα από χαλκό»).

³²⁴ Cic. Verr. 2.4.127: *Atque haec Sappho sublata quantum desiderium sui reliquerit, dici vix potest* («Και αυτή η Σαπφώ άφησε πίσω της τη θλίψη για αυτόν αφού υπέφερε τόσο, δύσκολα μπορεί να ειπωθεί»).

³²⁵ Cic. Verr. 2.4.131: *Ut saepius ad Marcellum revertar, iudices, sic habetote, pluris esse a Syracusanis istius adventu deos quam victoria Marcelli homines desideratos* («Για να επανέλθω στον Μαρκέλλο, δικαστές, καταλάβετε ότι περισσότεροι θεοί χάθηκαν από τις Συρακούσες εξαιτίας της άφιξης εκείνου, παρά εξαιτίας της επικράτησης των ανδρών του Μαρκέλλου»).

³²⁶ Cic. Verr. 2.5.163: *O graviter desiderata et aliquando reddita plebi Romanae tribunicia potestas* («Ω δημαρχική δύναμη που θρηνούσες πικρά και επιτέλους αποκαταστάθηκε στον ρωμαϊκό λαό»).

³²⁷ Cic. Leg. Man. 23: *Noster autem exercitus, tametsi urbem ex Tigrani regno ceperat et proeliis usus erat secundis, tamen nimia longinquitate locorum ac desiderio suorum commovebatur* («Όμως ο στρατός μας, αν και είχε καταλήψει την πόλη από το Τυγρανικό βασίλειο και μεταχειρίστηκε επανειλημμένες μάχες, όμως δεν μετακινήθηκε πνευματικά καθόλου από το μήκος του τόπου του και τον χωρισμό από τους οικείους του»).

Στον λόγο *Pro Cluentio*, ο φιλόσοφος θέλοντας να αποδείξει την αθωότητα του Κλουέντιου, κατηγορεί τον Αβίλλιο και επισημαίνει πως εκείνος έλειπε κάποιες μέρες και κανείς δεν τον είδε στα μέρη που συχνάζε υπονοώντας την ενοχή του,³²⁸ ενώ σε δύο σημεία του λόγου *Pro Rabirio Perduellionis reo* εκδηλώνεται λύπη για τον θάνατο του Λαβιηνού³²⁹ και αγανάκτηση για έναν διεφθαρμένο άνθρωπο, ο οποίος μετέρχεται δόλιες πράξεις, προκειμένου να προκαλέσει τη λύπη και τον οίκτο των ανυποψίαστων πολιτών.³³⁰ Συνεχίζοντας με τον λόγο *In Catilinam*, εντοπίζεται ένα απόσπασμα, στο οποίο ο Κικέρων αναφέρεται στους άνδρες και στους συντρόφους του Κατιλίνα υποστηρίζοντας την άποψη να τους επιτρέψουν να φύγουν ώστε να μην μαραζώσουν από τη θλίψη τους για εκείνον, παρά την αυστηρότητα που επιδεικνύει προς αυτούς.³³¹ Στον λόγο *Pro Murena* λέει πως ήταν επωφελές για εκείνον το γεγονός ότι η χάρη του εθεάθη από όλους τους ανθρώπους, όμως τώρα έχοντας κοπιάσει και εξαντληθεί, δηλώνει πως δεν θα μπορούσε να τον στενοχωρήσει η απουσία του από όλα αυτά.³³² Παράλληλα δηλώνει πως με την υπατεία του Μουρήνα πραγματοποιούνταν δύο προσοδοφόρες ενέργειες, οι οποίες τώρα λείπουν από την πραιτωρία και πρέπει να επανέλθουν.³³³ Το επόμενο έργο αναφέρεται πρώτη φορά, καθώς τα αποσπάσματα που περιέχουν τους όρους *desidero/desiderium* ταιριάζουν μόνο σε αυτήν την ενότητα. Πρόκειται για τον λόγο *Post Reditum in Quirites*, τον οποίο εκφώνησε ο Κικέρων ενώπιον του λαού της Ρώμης μετά την επιστροφή του από την εξορία. Σε ένα από αυτά τα αποσπάσματα λέει πως κατά τη διάρκεια της απουσίας του θα ήθελε όλοι να τον αναπολήσουν και να τον αναζητήσουν³³⁴ και λίγο παρακάτω εκδηλώνει τον αμέριστο θαυμασμό του που επέστρεψε στη Ρώμη χρησιμοποιώντας μια παρομοίωση σχετική με την υγεία. Αναφέρει λοιπόν ότι όπως η υγεία προξενεί περισσότερη ευχαρίστηση σε κάποιον που την ανέκτησε ενώ την είχε χάσει, παρά σε κάποιον που δεν ταλαιπωρήθηκε ποτέ από αυτήν, έτσι και τον ίδιο τον ευχαριστούν περισσότερο τώρα αυτά που είχε χάσει και του έλειπαν, παρά τότε που τα βίωνε αδιάλειπτα.³³⁵ Κατά τη διάρκεια του λόγου του, εξυμνεί τον αδελφό του

³²⁸ Cic. Clu. 38: *Qui cum unum iam et alterum diem desideraretur neque in eis locis ubi ex consuetudine quaerebatur inveniretur* («Και επειδή αυτός είχε χαθεί για μια και περισσότερες μέρες και ούτε έφτασε σε εκείνους τους τόπους όπου συνήθως αναζητούνταν»).

³²⁹ Cic. Rab. Perd. 14: *et par desiderium sui reliquit apud populum Romanum Labienus iste, patruus vester, quisquis fuit, ac Ti. Gracchus reliquerat* («και εκείνος ο Λαβιηνός, ο θείος σας, όποιος και αν ήταν, άφησε ισάξια λύπη πίσω του στον ρωμαϊκό λαό, όπως άφησε και ο Τιβέριος Γράκχος»).

³³⁰ Cic. Rab. Perd. 24: *aut desideria imperitorum misericordia commoveret, aut suam significaret imitandae improbitatis voluntatem* («είτε με οίκτο προκαλούσε τη λύπη των ανίδεων ανθρώπων, είτε τόνιζε τη θέλησή του όντας πρόθυμος να μιμηθεί κακιές πράξεις»).

³³¹ Cic. Cat. 2.6: *Unum etiam nunc concedam: exeant, proficiscantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere* («Κάτι ακόμη και τώρα θα αποσυρθώ: ας αναχωρήσουν, ας φύγουν και ας μην ανεχτούν να μαραζώσουν από τη λύπη τους εξαιτίας του άθλιου Κατιλίνα»).

³³² Cic. Mur. 21: *verum tamen utrique nostrum desiderium nihil obfuisset* («πράγματι όμως η θλίψη για την απουσία μας δεν έβλαψε κανέναν από εμάς»).

³³³ Cic. Mur. 37: *Sed tamen si est reddenda ratio, duae res vehementer in praetura desideratae sunt quae ambae in consulatu multum Murenae profuerunt* («Αλλά όμως εάν πρέπει να επιστραφεί η κατάσταση, δύο πράγματα χάθηκαν βιαστικά στην πραιτωρία, τα οποία και τα δύο ωφέλησαν πολύ κατά την υπατεία του Μουρήνα»).

³³⁴ Cic. Red. pop. 1: *ut aliquando vos patresque conscriptos Italiamque universam memoria mei misericordia desideriumque teneret* («ότι κάποιες φορές εσείς και οι πατέρες συγκλητικοί και ολόκληρη η Ιταλία θα μπορούσατε να διατηρήσετε τη μνήμη, τη συμπόνια και τη θλίψη για εμένα»).

³³⁵ Cic. Red. pop. 4: *sed tamquam bona valetudo iucundior est iis qui e gravi morbo recreati sunt quam qui numquam aegro corpore fuerunt, sic haec omnia desiderata magis quam adsidue percepta delectant* («αλλά όπως

τονίζοντας ότι μόνο εκείνος με τα δάκρυα και τη θλιμμένη φιγούρα του θύμιζε στον λαό της Ρώμης τη θλίψη και την ανάμνηση για τον εξόριστο Κικέρωνα³³⁶ και αμέσως μετά μιλά για το πένθος και τη θλίψη που είχε κατακλύσει την οικογένειά του και πως αυτά τα συναισθήματα κρύβονταν και περιοριζόνταν στο σπίτι τους και στις αναγκαστικές μετακινήσεις τους.³³⁷

Στον λόγο *Post Reditum in Senatu*, που αναφέρθηκε και στην προηγούμενη ενότητα, εντοπίζονται δύο αποσπάσματα, όπου στο πρώτο εκφράζει τη συμπόνια του στη γερουσία λέγοντας πως εάν εκείνη έχανε τα υπάρχοντά της, ο ίδιος θα θρηνούσε περισσότερο για τα δικά της παρά θα θλιβόταν για τη δική του περιουσία³³⁸ και στο δεύτερο αναφέρει και πάλι τον πολυαγαπημένο του αδελφό Κόιντο επαινώντας τον για τη συμπαράσταση και την ενσυναίσθησή του.³³⁹ Συνεχίζεται η εξέταση ενός έργου, το οποίο θα αναφερθεί πρώτη φορά σε αυτήν την ενότητα. Είναι ο λόγος *De Domo sua*, που εκφώνησε ο Κικέρων ενώπιον των Ποντίφικων με σκοπό να ανακτήσει την περιουσία του μετά την επιστροφή του από την εξορία. Εδώ τα αποσπάσματα έχουν ως εξής: ο Κικέρων επιτίθεται σε αυτόν που τον διέβαλε και που αποτελεί παράσιτο, όπως τον χαρακτηρίζει, για τη δημοκρατία, μεταφέροντας κατά λέξη μια ερώτηση που εκείνος απηύθυνε ειρωνικά στον συγγραφέα για το αν είναι αυτός, χωρίς τον οποίο η γερουσία δεν μπορεί να ευδοκιμήσει και για τον οποίο θρηνούν όλοι όσοι απαρτίζουν τη δημόσια ζωή και υπηρεσία.³⁴⁰ Παρακάτω φαίνεται ότι απευθύνεται άμεσα σε εκείνον ρωτώντας τον εάν παραδέχεται ότι ο Κικέρων θρηνήθηκε και ανακλήθηκε από ολόκληρη την Ιταλία ως μέσο και αιτία για τη διατήρηση της δημοκρατίας, χρησιμοποιώντας το γ' ενικό πρόσωπο για να αναφέρει τον εαυτό του.³⁴¹ Σε κάποιο άλλο σημείο του έργου παρεμβάλλει εντός παρενθέσεων την άποψη ότι ακόμα και αν κάποιος προτιμά να ολοκληρώσει τη ζωή του χωρίς πόνο και μόχθο, εντούτοις στην αθανασία της δόξας και της τιμής συμβάλλει περισσότερο το να έχει θρηνηθεί κάποιος από τους συμπολίτες του λόγω της απουσίας του, παρά

η καλή υγεία είναι πιο ευχάριστη σε εκείνους που ανάρρωσαν από μια βαριά ασθένεια, παρά σε αυτούς που δεν αρρώστησαν ποτέ, έτσι όλα αυτά που είχαν χαθεί με ευχαριστούν περισσότερο παρά όταν τα κατείχα συνεχώς»).

³³⁶ Cic. *Red. pop.* 8: *Frater erat unus qui suo squalore vestros oculos inflecteret, qui suo fletu desiderium mei memoriamque renovaret* («Ο αδελφός μου ήταν ο μόνος που θα έκαμπε τα μάτια σας με το πένθος του, που θα αναζωπύρωνε με τα δάκρυά του τη θλίψη και την ανάμνηση για εμένα»).

³³⁷ Cic. *Red. pop.* 8: *Nam coniugis miserae squalor et luctus atque optimae filiae maeror adsidius filique parvi desiderium mei lacrimaeque pueriles aut itineribus necessariis aut magnam partem tectis ac tenebris continebantur* («Διότι το πένθος και ο πόνος της δυστυχισμένης συζύγου μου και ο συνεχής οδυρμός της αξιοθαύμαστης κόρης μου και η λύπη και τα παιδικά δάκρυα του μικρού μου γιου για εμένα, περιβάλλονταν είτε από τις αναπόφευκτες μετακινήσεις είτε κατά ένα μεγάλο μέρος από τη στέγη και το σκοτάδι»).

³³⁸ Cic. *Red. sen.* 34: *Quae si semper abessent, magis vestras fortunas lugerem quam desiderarem meas; sin aliquando revocarentur, intellegebam mihi cum illis una esse redeundum* («Και αν αυτά χάνονταν για πάντα, περισσότερο θα θρηνούσα για τα δικά σας υπάρχοντα, παρά θα λυπόμουν για τα δικά μου· εάν κάποτε αυτά αποκαθίσταντο, καταλάβαινα ότι έπρεπε να επιστρέψω και εγώ μαζί τους»).

³³⁹ Cic. *Red. sen.* 37: *sed unus frater, qui in me pietate filius, consilii parens, amore, ut erat, frater inventus est, squalore et lacrimis et cotidianis precibus desiderium mei nominis renovari* («αλλά ο μοναδικός μου αδελφός, ο οποίος με μεταχειρίστηκε με ευσέβεια σαν γιος, με συμβουλές σαν γονιός, με αγάπη σαν αδελφός, όπως και ήταν, με πένθος και δάκρυα και καθημερινές προσευχές να ανανεώνει τη λύπη για το όνομά μου»).

³⁴⁰ Cic. *Dom.* 4: *'Tune es ille,' inquit, 'quo senatus carere non potuit, quem boni luxerunt, quem res publica desideravit* («Άραγε εσύ είσαι εκείνος» είπε «χωρίς τον οποίο η γερουσία δεν μπορεί (να λειτουργήσει), τον οποίο θρηνούν οι ευγενείς πολίτες και για τον οποίο λυπάται η δημοκρατία»).

³⁴¹ Cic. *Dom.* 5: *quem a senatu, quem a bonis omnibus, quam a cuncta Italia desideratum, arcessitum, revocatum conservandae rei publicae causa confiteris?* («Ομολογείς ότι θρηνήθηκε, προσκλήθηκε, ανακλήθηκε από τη γερουσία, από όλους τους ευγενείς και από ολόκληρη την Ιταλία ως αιτία για τη διατήρηση της δημοκρατίας;»).

να μην έχει ντροπιαστεί και εκτεθεί ποτέ λόγω της αδιαφορίας του για τα κοινά συμφέροντα.³⁴² Αμέσως μετά λέει πως όσοι εκδιώχθηκαν άδικα από τους νόμους επέστρεψαν, αφού οι εχθροί τους καθαιρέθηκαν από τις ηγετικές θέσεις και όχι επειδή έγινε κάποια άλλη μεταβολή της κατάστασης που ευνόησε την επιστροφή τους, όπως π.χ. να θρηνηθούν και να ανακληθούν από τον λαό.³⁴³ Στο τελευταίο απόσπασμα αυτού του έργου ο Κικέρων επισημαίνει ότι όλες οι κατηγορίες που του καταλογίστηκαν, αναιρέθηκαν, διότι οι πολίτες τον συμπόνεσαν και λυπήθηκαν γι' αυτόν και τον ανακάλεσαν, καθώς πίστευαν στην αθωότητά του.³⁴⁴

Στη συνέχεια, συναντάται ο λόγος *De Haruspicum Responso*, ένας δηκτικός λόγος ενάντια στον Κλώδιο, ο οποίος αποτέλεσε την αιτία της εξορίας του. Στην αρχή του έργου τον θίγει τονίζοντας ότι έχει ντροπιαστεί και ξεπουλήσει τον εαυτό του και πως ο ίδιος ο Κικέρων προσπάθησε, πιέζοντάς τον με σκληρά λόγια, να τον ελέγξει και να δει πώς θα αντιδράσει. Τότε εκείνος κατέρρευσε στο κατώφλι της γερουσίας εξαιτίας της θλίψης και της νοσταλγίας για τον Γαβίνιο και τον Πίσωνα.³⁴⁵ Παρακάτω, αναφέρει πως ο ίδιος επέστρεψε από την εξορία όταν ήταν αρχηγός ο Πομπήιος, επειδή υποστηρίχθηκε η επιστροφή του με εξεγέρσεις και θρηνήθηκε η απουσία του από τον ρωμαϊκό λαό,³⁴⁶ ενώ κάπου αλλού τονίζει πως όταν ο Κλώδιος αντιλήφθηκε ότι ανακτήθηκαν οι δυνάμεις της εξουσίας και ότι αναβίωσε η ανάμνηση και η λύπη για τον φιλόσοφο, τότε προσπάθησε να τους προσεγγίσει με ένα ύπουλο σχέδιο.³⁴⁷ Το επόμενο έργο είναι ο λόγος *Pro Sestio* και τα αποσπάσματά του ανήκουν σχεδόν κατά αποκλειστικότητα σε αυτήν την κατηγορία. Στο πρώτο απόσπασμα αναφέρεται στον αδελφό του λέγοντας πως εάν δεν ήλπιζε στην επιστροφή του Κικέρωνα από την

³⁴² Cic. Dom. 86: *nam etsi optabilius est cursum vitae conficere sine dolore et sine iniuria, tamen ad immortalitatem gloriae plus adfert desideratum esse a suis civibus quam omnino numquam esse violatum* («διότι ακόμα και αν είναι πιο επιθυμητό να ολοκληρώνει (κάποιος) την πορεία της ζωής του χωρίς κόπο και τραυματισμό, εντούτοις στην αθανασία της δόξας συμβάλλει περισσότερο το να έχει θρηνηθεί από τους ίδιους τους συμπολίτες του παρά να μην βεβηλωθεί ποτέ»).

³⁴³ Cic. Dom. 87: *Quod si [et] illis, qui expulsi sunt inique, sed tamen legibus, reducti inimicis interfectis rogationibus tribuniciis, non auctoritate senatus, non comitiis centuriatis, non decretis Italiae, non desiderio civitatis* («Αλλά εάν [και] σε εκείνους, οι οποίοι είχαν εκδιωχθεί άδικα, αλλά όμως από τον νόμο, αποκαταστάθηκαν αφού οι εχθροί τους είχαν αφανιστεί από τις δημαρχικές αποφάσεις, όχι από την εξουσία της γερουσίας ούτε από την επιτροπή των αρχών ούτε από τα διατάγματα της Ιταλίας ούτε από τη λύπη της πολιτείας»).

³⁴⁴ Cic. Dom. 94: *Exstinctum est iam illud maledictum crudelitatis, quod me non ut crudelem tyrannum, sed ut mitissimum parentem omnium civium studiis desideratum, repetitum, arcessitum vident* («Έχει ήδη εξαλειφθεί εκείνη η βλασφημία της βαναυσότητας, καθώς βλέπουν ότι θρηνήθηκα και ανακλήθηκα από την προθυμία όλων των πολιτών όχι ως σκληρός τύραννος, αλλά ως ο πιο πρῶτος γονέας»).

³⁴⁵ Cic. Har. resp. 2: *Sed vaecors repente sine suo vultu, sine colore, sine voce constitit; deinde respexit et, simul atque Cn. Lentulum consulem aspexit, concidit in curiae paene limine; recordatione, credo, Gabini sui desiderioque Pisonis* («Αλλά ο ανόητος ξαφνικά στάθηκε ανέκφραστος, χλωμός και άφωνος: έπειτα γύρισε να με κοιτάξει και μόλις αντίκρισε και τον Γν. Λέντουλο τον ύπατο, κατέρρευσε σχεδόν στο κατώφλι της γερουσίας: από την ανάμνηση, φαντάζομαι, του ίδιου του Γαβίνιου και τη λύπη του για τον Πίσωνα»).

³⁴⁶ Cic. Har. resp. 46: *Ecce isdem auctoribus, Pompeio principe, qui cupientem Italiam, flagitantis vos, populum Romanum desiderantem non auctoritate sua solum, sed etiam precibus ad meam salutem excitavit, restituti sumus* («Να, από αυτούς τους υποστηρικτές και από τον Πομπήιο τον αρχηγό, οι οποίοι εξέγειραν την Ιταλία που ποθούσε (να εξεγερθεί), (εξέγειραν) εσάς που μας απαιτήσατε, (εξέγειραν) τον ρωμαϊκό λαό που με θρηνούσε, αποκατασταθήκαμε όχι μόνο από την υποστήριξή τους, αλλά και από τις προσευχές τους»).

³⁴⁷ Cic. Har. resp. 48: *Idem postea quam respirare vos a metu caedis, emergere auctoritatem vestram e fluctibus illis servitutis, reviviscere memoriam ac desiderium mei vidit, vobis se coepit subito fallacissime venditare* («Έπειτα όταν είδε ότι ανακτήσατε την αναπνοή σας από τον φόβο της σφαγής και ότι αυξηθηκε η εξουσία σας πάνω από εκείνα τα κύματα δουλείας, ότι αναβίωσε η ανάμνηση και η θλίψη για εμένα, ξεκίνησε να πουλά τον εαυτό του σε εσάς με το πιο δόλιο σχέδιο»).

εξορία, πρόθυμα θα ήθελε να ριχτεί στα όπλα όχι για να αντισταθεί, αλλά για να θυσιάσει τη ζωή του από τη θλίψη του για εκείνον.³⁴⁸ Έπειτα μιλά για τον Σήστιο λέγοντας ότι οδήγησε την υπόθεση του Κικέρωνα στο δικαστήριο και τον υπερασπίστηκε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο με ανάμεικτα τα συναισθήματα της χαράς, καθώς ψηφίστηκε και έγινε δεκτό το αίτημα της επιστροφής του από την εξορία, και της θλίψης για την απουσία του συγγραφέα.³⁴⁹ Κατόπιν τονίζει ότι είναι ένας υπέροχος φίλος που αντιμετώπισε έναν σημαντικότερο πόλεμο και κατάφερε να επικροτηθεί από τους υπόλοιπους άνδρες, καθώς πέτυχε να τους μεταδώσει και να διεγείρει μέσα τους τη λύπη για την απουσία του Κικέρωνα.³⁵⁰ Παρακάτω, γνωστοποιεί πως ανησυχούσε για τις βιαιότητες που προκαλούνταν ομολογώντας ότι δεν έκανε τίποτα για αυτό και ότι αν δεν υπήρχε βία, δεν θα καταστρεφόταν και δεν θα κηλιδωνόταν κανείς και τίποτα.³⁵¹ Η ερμηνεία σε αυτό το σημείο προσεγγίζει περισσότερο την αναστάτωση, την αγωνία, η οποία οδεύει προς τη λύπη. Στο επόμενο απόσπασμα μιλά για την επιμέλεια και την αφοσίωση με την οποία τον μεταχειρίστηκαν η γερουσία και η σύγκλητος κατά τη διάρκεια της εξορίας του, σε σημείο που να αναρωτιέται εάν υπήρξε ποτέ κάποιος που να έλειψε τόσο πολύ από τα δικαστήρια και γενικότερα από τη δημόσια ζωή.³⁵² Στο τελευταίο απόσπασμα που εντοπίζεται σε αυτόν τον λόγο, ο Κικέρων ανακαλεί στη μνήμη του την ημέρα της άφιξής του από την εξορία τονίζοντας ότι την ίδια μέρα είχε γενέθλια και η κόρη του, με την οποία συναντήθηκαν για πρώτη φορά μετά από πολύ καιρό γεμάτο με αμοιβαία θλίψη και πένθος.³⁵³

Η έρευνα προχωρά αναλύοντας τα ενδιαφέροντα αποσπάσματα του λόγου *In Vatinius*. Απευθυνόμενος λοιπόν σε εκείνον ο Κικέρων τον ρωτά εάν θα αποδοκίμαζε έναν άνθρωπο, ο οποίος όταν έφυγε από τη χώρα, ανακλήθηκε και επέστρεψε εξαιτίας της λύπης που προκάλεσε στους πολίτες και στη δημοκρατία,

³⁴⁸ Cic. *Sest.* 76: *Quorum ille telis libenter in tanto luctu ac desiderio mei non repugnandi, sed moriendi causa corpus obtulisset suum, nisi suam vitam ad spem mei reditus reservasset* («Εκείνος πρόθυμα εξέθεσε το σώμα του στα όπλα εκείνων εξαιτίας του πένθους και της λύπης του για εμένα όχι για να εναντιωθεί, αλλά με κίνητρο να πεθάνει, εάν δεν διατηρούσε τη ζωή του στην ελπίδα της επιστροφής μου»).

³⁴⁹ Cic. *Sest.* 120: *concessu maximo summus artifex et me hercule semper partium in re publica tam quam in scaena optimarum, flens et recentis laetitiae et mixto dolore ac desiderio mei, egit apud populum Romanum multo gravioribus verbis meam causam quam egomet de me agere potuissem?* («στη μεγαλύτερη συνάθροιση ο άριστος καλλιτέχνης και με σιγουριά πάντα έπαιζε τον καλύτερο ρόλο στη δημοκρατία, όπως κάνει στη σκηνή, κλαίγοντας και για την πρόσφατη αγαλλίαση και για τον πόνο και τη θλίψη του για εμένα, οδήγησε ενώπιον του ρωμαϊκού λαού την υπόθεσή μου σε πολύ πιο εντυπωσιακή γλώσσα από ό,τι θα έκανα εγώ για τον εαυτό μου;»).

³⁵⁰ Cic. *Sest.* 121: *Summum amicum summo in bello – nam illud ipse actor adiungebat amico animo et fortasse homines propter aliquod desiderium adprobabant: summo ingenio praeditum* («Εναν εξαιρετικό φίλο σε έναν πολύ σπουδαίο πόλεμο – διότι ο ίδιος ως συνήγορος ακολουθούσε εκείνο το φιλικό πνεύμα του και ίσως οι άνδρες το επικροτούσαν λόγω της λύπης τους για εμένα: τόσο χαρισματική φύση διέθετε»).

³⁵¹ Cic. *Sest.* 127: *Vim scilicet ego desideravi, qui, dum vis fuit, nihil egi, et quem, si vis non fuisset, nulla res labefactare potuisset* («Εγώ σίγουρα ανησυχούσα για τη βία, ο οποίος, όσο υπήρχε βία, δεν έκανα τίποτα, και που, αν δεν υπήρχε η βία, τίποτα δεν μπορούσε να καταστραφεί»).

³⁵² Cic. *Sest.* 128: *Quem aequae ipsa tribunalia desideraverunt?* («Ποιος έλειψε επίσης ποτέ τόσο πολύ στα ίδια τα δικαστήρια;»).

³⁵³ Cic. *Sest.* 131: *cum ipsis Nonis Sextilibus idem dies adventus mei fuisset reditusque natalis, idem carissimae filiae, quam ex gravissimo tum primum desiderio luctuque conspexi* («όταν την ίδια μέρα, την 5^η Αυγούστου, ήταν βέβαια η μέρα της άφιξής και της επιστροφής μου και η μέρα των γενεθλίων της λατρεμένης μου κόρης, την οποία είδα για πρώτη φορά τότε μετά τη βαρύτερη λύπη και το πένθος μας»).

αναφερόμενος στον εαυτό του και χρησιμοποιώντας γ' ενικό πρόσωπο.³⁵⁴ Παρόμοια επισημαίνει πως λόγω του πένθους για εκείνον η αγορά, η γερουσία και κατ' επέκταση όλοι οι πολίτες παρέμεναν σιωπηλοί και λυπημένοι και συμπεραίνει πως δεν θα μπορούσε να του συμβεί κάτι καλύτερο από αυτό, καθώς αποδείχθηκε ότι η ασφάλεια του κράτους είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη δική του.³⁵⁵ Τέλος, του επιτίθεται λέγοντάς του ότι όποιος αντίκριζε τον Βατίνιο ένιωθε θλίψη και οδύνη, και λόγω της απουσίας ενός εντιμότατου πολίτη και λόγω της τιμής που αποδόθηκε σε έναν διεφθαρμένο, δηλαδή στον Βατίνιο.³⁵⁶ Σε ένα απόσπασμα του λόγου *De Provinciis Consularibus*, ο Κικέρων μιλά για τον Καίσαρα αναρωτώμενος τι θα γινόταν εάν εκείνος επεδίωκε την ασφάλεια και τη σωτηρία του φιλοσόφου συμπάσχοντας στη θλίψη όλων των ανθρώπων.³⁵⁷ Στον λόγο *In Pisonem* υπάρχουν δύο σημεία προς εξέταση: στο πρώτο ο Κικέρων απευθύνεται στον Πίσωνα κατηγορώντας τον ότι δεν θλιβόταν για την απουσία του φιλοσόφου και δεν φορούσε την ενδεδειγμένη τήβεννο, όντας ύπατος³⁵⁸ και στο δεύτερο τον ρωτά εάν θα καταθέσει και θα παραδεχτεί τη λύπη όλων των δημόσιων φορέων και όλες τις πληγές που προκάλεσε η απουσία του φιλοσόφου.³⁵⁹

Υποστηρίζοντας παρακάτω τον Πλάγκιο, ο οποίος κατηγορήθηκε για δωροδοκία (*Pro Plancio*), τονίζει πως δεν ήταν ένας βίαιος και σκληρός ηγέτης, αλλά ήταν τέτοιας κοπής, ώστε να θρηνείται η απουσία του και κατ' επέκταση να λαχταράται η επιστροφή του.³⁶⁰ Πιο κάτω ανακαλεί στη μνήμη του τον οδυρμό και τον αναστεναγμό όλων των ανδρών, μαζί και του Πλάγκιου, όταν ο Κικέρων έλειπε, εκφράζοντας ανησυχία για το εάν θα μπορέσει και ο ίδιος να αποδώσει τη θλίψη του για τον Πλάγκιο κατά την υπεράσπισή του.³⁶¹ Στον λόγο *Pro Milone* απαντά ο όρος

³⁵⁴ Cic. *Vat.* 7: *Deinde eius viri discessum increpas quem vides omnium civium desiderio, ipsius denique rei publicae luctu esse revocatum* («Επειτα θα αποδοκιμάζεις την αποχώρηση αυτού του άνδρα, τον οποίο βλέπεις ότι έχει ανακληθεί λόγω της λύπης όλων των πολιτών και τελικά λόγω του πένθους της ίδιας της δημοκρατίας.»).

³⁵⁵ Cic. *Vat.* 8: *cuius desiderio, ut haec minima dicam, forum maestum, muta curia, omnia denique bonarum artium studia siluerunt* («εξαιτίας της λύπης για εκείνον, για να μιλήσω σύντομα, η αγορά ήταν θλιμμένη, η γερουσία αμίλητη και τελικά όλη η αφοσίωση των ευγενών επαγγελματιών σιωπούσε»), *quid optabilius ad immortalitatem gloriae atque in memoriam mei nominis sempiternam, quam omnis hoc civis meos iudicare, civitatis salutem cum unius mea salute esse coniunctam?* («τι πιο επιθυμητό στην αθανασία της δόξας και στην αιώνια μνήμη του ονόματός μου, από το να κρίνουν όλοι οι συμπολίτες μου το ίδιο, δηλαδή ότι η σωτηρία του κράτους είναι συνημμένη με τη δική μου ατομική ασφάλεια;»).

³⁵⁶ Cic. *Vat.* 19: *ut, quicumque te aspexisset, duplicem dolorem gemitumque susciperet et ex desiderio clarissimi civis et ex honore turpissimum atque improbissimum?* («ώστε οποιοσδήποτε σε αντίκρισε, δέχθηκε διπλό πόνο και θρήνο και από τη λύπη ενός ενδοξότατου πολίτη και από την τιμή ενός απεχθέστατου και πονηρότατου;»).

³⁵⁷ Cic. *Prov. cons.* 43: *sed si idem ille tum me salvum esse voluit cum vos me ut carissimum filium desiderabatis* («αλλά εάν βέβαια εκείνος ήθελε να είμαι ασφαλής όταν εσείς με θρηνούσατε όπως τους αγαπημένους σας γιους»).

³⁵⁸ Cic. *Pis.* 11.25: *Quorum Capuae te praetextatum nemo aspexit qui non gerneret desiderio mei* («Κανείς από αυτούς δεν σε αντίκρισε στην Καπύη να φοράς την τήβεννο λόγω της θλίψης για εμένα»).

³⁵⁹ Cic. *Pis.* 14.32: *Tu luctum senatus, tu desiderium equestris ordinis, tu squalore Italiae, tu curiae taciturnitatem annuam, tu silentium perpetuum iudiciorum ac fori, tu cetera illa in maledicti loco pones quae meus discessus rei publicae vulnera inflixit* («Θα καταθέσεις για την οδύνη της γερουσίας, τη θλίψη της ιππικής τάξης, τη συμφορά της Ιταλίας, την ετήσια σιωπή του βουλευτηρίου, την αδιάκοπη σιγή των δικαστηρίων και της αγοράς και για εκείνα τα υπόλοιπα σε έναν δύσσημο τόπο, από τον οποίο η αναχώρησή μου τραυμάτισε τη δημοκρατία»).

³⁶⁰ Cic. *Planc.* 28: *fuit non fortasse tam vehemens quam isti quos tu iure laudas, sed certe talis, quales si omnes semper fuissent, numquam desideratus vehemens esset tribunus* («Δεν ήταν ίσως τόσο βίαιος όσο εκείνοι που εξυμνείς, αλλά σίγουρα τέτοιου είδους, ώστε εάν πάντα όλοι ήταν έτσι, ποτέ δεν θα θρηνούνταν ο βίαιος ηγέτης»).

³⁶¹ Cic. *Planc.* 101: *de horum desiderio, luctu, querelis cotidie aliquid tecum simul audiebam; nunc timeo ne tibi nihil praeter lacrimas queam reddere, quas tu in meis acerbitatibus plurimas effudisti* («άκουγα καθημερινά τη

desidero στο σημείο όπου ο Κικέρων ειρωνεύεται τον θανόντα Πόπλιο Κλώδιο για το ήθος του και για το πόσο θρηνήθηκε από όλη την πλάση.³⁶² Στην πραγματικότητα, επιχειρεί να παραθέσει ένα βασικό στοιχείο, σύμφωνα με το οποίο ο Κλώδιος αποπειράθηκε να στήσει ενέδρα στον Μίλωνα, με αποτέλεσμα να λείπει από μια σημαντική και ταραχώδη συνέλευση, την οποία δεν θα έχανε σε καμία περίπτωση παρά μόνο στην προκειμένη.³⁶³ Λίγο πιο κάτω τονίζει πως ο Κλώδιος εν τέλει έγινε μισητός από όλους λόγω της λύπης των πολιτών για τον Κικέρωνα, προσθέτοντας πως εάν κάποιος τον σκότωνε, όλοι θα σκέφτονταν πώς να ανταμείψουν τον φονιά του.³⁶⁴ Σε ένα απόσπασμα του λόγου *Pro Ligario*, ο Κικέρων προσπαθεί να απενοχοποιήσει τον Λιγάριο μνημονεύοντας τον καιρό που διατελούσε πρέσβης και αναφέροντας πως ολόκληρη η πρεσβεία αισθανόταν λύπη όταν αναγκάστηκε να αποχωριστεί τον ίδιο και τον αδελφό του εξαιτίας του πολέμου.³⁶⁵

Η έρευνα συνεχίζεται με τους Φιλιππικούς λόγους, οι οποίοι εμφανίζουν κάποια ενδιαφέροντα αποσπάσματα που ανήκουν σε αυτήν την ενότητα. Αρχικά, εντοπίζεται ένα σημείο όπου ο Κικέρων αναφέρεται στον Βρούτο και συγκεκριμένα στους αγώνες που ο ίδιος είχε καθιερώσει, αν και τώρα απουσίαζε από αυτούς. Αυτά τα αγωνιστικά παιχνίδια απάλυναν κάπως τον πόνο και τη θλίψη του ρωμαϊκού λαού για τον ευεργέτη του.³⁶⁶ Στη συνέχεια, απευθύνεται στον Αντώνιο και επισημαίνει την αγάπη που του έτρεφε ο Κουρίων, ο οποίος προτιμούσε να εξοριστεί και εκείνος μαζί του παρά να τον αποχωριστεί, διότι δεν θα μπορούσε να αντέξει αυτήν τη δυστυχία και τη θλίψη,³⁶⁷ ενώ παρακάτω τον ψέγει λέγοντας πως είναι η αιτία για τις καταστροφικές επιπτώσεις του πολέμου και για τη λύπη όλων όσων στερούνται τώρα

θλίψη, την οδύνη, κάποιο παράπονο από αυτούς ταυτόχρονα μαζί με εσένα: τώρα φοβάμαι μήπως δεν ανταποδώσω καθόλου αυτά τα δάκρυα, τα οποία έχυσες εσύ πάρα πολύ για τις δικές μου πίκρες»).

³⁶² Cic. Mil. 20: *Luget senatus, maeret equester ordo, tota civitas confecta senio est, squalent municipia, afflictantur coloniae, agri denique ipsi tam beneficium, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant* («Θρηνεί η γερουσία, οδύρεται το ιππικό, ολόκληρη η πολιτεία καταπονείται από τον μαρασμό, φρίττει ο δήμος, θλίβεται η αποικία και τελικά όλοι οι αγροί λυπούνται για τον τόσο γενναϊόδωρο, τόσο σωτήριο και τόσο ευγενικό πολίτη»).

³⁶³ Cic. Mil. 27: *atque ita profectus est ut contionem turbulentam in qua eius furor desideratus est, quae illo ipso die habita est, relinqueret, quam, nisi obire facinoris locum tempusque voluisset, numquam reliquisset* («και έτσι προχώρησε ώστε να εγκαταλείψει την ταραχώδη συνέλευση, στην οποία έλειπε το πάθος του και η οποία διεξήχθη εκείνη την ίδια μέρα που βέβαια δεν θα την εγκατέλειπε ποτέ, εάν δεν ήθελε να βρίσκεται στον τόπο και τον χρόνο του κακουργήματος»).

³⁶⁴ Cic. Mil. 39: *omnium denique in illum odia civium ardebant desiderio mei, quem qui tum interemisset, non de impunitate eius, sed de praemiis cogitaretur* («εν τέλει το μίσος όλων των πολιτών οξυνόταν εναντίον του λόγω της λύπης τους για εμένα, τον οποίο όποιος τότε τον σκότωνε, κανείς δεν θα προσέβλεπε στην ατιμωρησία του, αλλά κυρίως στην ανταμοιβή του»).

³⁶⁵ Cic. Lig. 5: *Cum ipsa legatio plena desiderii ac sollicitudinis fuisset propter incredibilem quendam fratrum amorem, hic aequo animo esse potuit belli discidio distractus a fratribus?* («Όταν η ίδια η πρεσβεία ήταν γεμάτη από λύπη και ανησυχία εξαιτίας της απaráμιλλης αγάπης για τον αδελφό του, θα μπορούσε εδώ να είναι ψυχραιμη που χωριζόταν από τα αδέρφια εξαιτίας της διχόνοιας του πολέμου;»).

³⁶⁶ Cic. Phil. 1.36: *non Bruto putabatis, qui ludis suis ita caruit ut in illo apparatusissimo spectaculo studium populus Romanus tribueret absentī, desiderium liberatoris sui perpetuo plausu et clamore leniret* («πιστεύατε ότι δεν είναι ο Βρούτος, ο οποίος απουσίαζε από τα παιχνίδια του έτσι ώστε ο ρωμαϊκός λαός να επιδείξει ζήλο για εκείνο το υπέροχο θέαμα αν και έλειπε, καταπράννε τη θλίψη για τον ελευθερωτή του με ασταμάτητους επαίνους και κραυγές»).

³⁶⁷ Cic. Phil. 2.45: *Ipse autem amore ardens confirmabat, quod desiderium tui discidii ferre non posset, se in exilium iturum* («Ωστόσο ο ίδιος φλεγόμενος από αγάπη διαβεβαίωσε ότι επειδή δεν μπορεί να υποφέρει τη δυστυχία με τον χωρισμό από εσένα, θα εξοριζόταν και ο ίδιος»).

οι πολίτες.³⁶⁸ Πιο κάτω, αναφέρει πως όσοι εξορίστηκαν απάρτιζαν τη γερουσία, στην οποία ο Αντώνιος δεν είχε καμία δικαιοδοσία, με αποτέλεσμα να μην στερηθεί κανέναν από αυτούς και μάλιστα να χαρεί ιδιαίτερα με την αποχώρησή τους, καθώς θα μπορούσε ευκολότερα να συνεχίσει τον σκοπό του.³⁶⁹ Κάπου αλλού εξυμνεί τον θανόντα Σέρβιο Σουλπίκιο και επισημαίνει πως το πένθος και η θλίψη για τον θάνατό του θα μπορούσαν να καταλαγιαστούν με ένα χάλκινο άγαλμα που θα τον απεικονίζει, διότι ο Κικέρων θεωρεί πως αυτό θα επιθυμούσε και ο ίδιος ο Σουλπίκιος.³⁷⁰ Σε ένα απόσπασμα του δέκατου λόγου, ο Κικέρων μιλά για τη σύνεση και τη μετριοφροσύνη του Βρούτου καθώς και για τη στάση του απέναντι στον πόλεμο τονίζοντας ότι η απουσία του έγινε αντικείμενο λύπης των πολιτών και όλοι συζητούσαν για εκείνον.³⁷¹ Πιο κάτω αναφέρεται στη φρενίτιδα του Αντωνίου, ο οποίος βάλθηκε να καταστρέψει ολόκληρη την Ιταλία και όλοι στράφηκαν εναντίον του, αν και το μόνο που στενοχώρησε τους πολίτες ήταν ότι μαζί του βρισκόταν και ο πολυαγαπημένος σε όλους αδελφός του, την απουσία του οποίου ο ρωμαϊκός λαός δεν μπορεί να υπομείνει.³⁷² Τα δύο τελευταία αποσπάσματα αυτού του έργου μεταφράζουν τον όρο ως τον χαμό και την απώλεια στρατιωτών εξαιτίας του άτεγκτου πολέμου. Συγκεκριμένα στο πρώτο, ο Κικέρων απαριθμεί τις λεγεώνες και τους στρατιώτες που συμμετείχαν με σθένος στον πόλεμο με την τέταρτη λεγεώνα να μην έχει χάσει κανέναν άνδρα της³⁷³ και στο δεύτερο αναφέρεται στον ύπατο και στρατηγό Αύλο Ίρτιο, ο οποίος επιτέθηκε στον στρατό του Αντωνίου αφανίζοντας πολλούς εχθρούς και προστατεύοντας τους στρατιώτες του με αποτέλεσμα να μην καθεί κανείς από αυτούς.³⁷⁴

³⁶⁸ Cic. Phil. 2.55: *Desideratis clarissimos civis: eos quoque vobis eripuit Antonius* («Λυπάστε για τους λαμπρότατους πολίτες· αυτούς τους άρπαξε από εσάς ο Αντώνιος»).

³⁶⁹ Cic. Phil. 2.109: *At iste, qui senatu non egeret, neque desideravit quemquam et potius discessu nostro laetatus est statimque illa mirabilia facinora effecit* («Και ο ίδιος, ο οποίος δεν καθοδηγούσε τη γερουσία, δεν έχασε κανέναν και περισσότερο χάρηκε με την αναχώρησή μας και συνεχώς επεξεργαζόταν εκείνα τα θαυμαστά του κατορθώματα»).

³⁷⁰ Cic. Phil. 9.13: *Ut igitur si ipsum consulam quid velit, sic pedestrem ex aere statuam tamquam ex eius auctoritate et voluntate decerno: quae quidem magnum civium dolorem et desiderium honore monumenti minuet et leniet* («Ωστε λοιπόν εάν συμβουλευθώ τον ίδιο για το τι ήθελε, έτσι ψηφίζω ένα πεζικό άγαλμα από χαλκό τόσο (εμπνευσμένο) από την εξουσία και την επιθυμία του· αυτά σίγουρα ελάττωσαν και μετρίασαν τον μεγάλο πόνο και τη θλίψη των πολιτών εξαιτίας της τιμής του μνημείου»).

³⁷¹ Cic. Phil. 10.14: *Erat enim in desiderio civitatis, in ore, in sermone omnium; tantum autem aberat a bello ut, cum cupiditate libertatis Italia arderet, defuerit civium studiis potius quam eos in armorum discrimen adduceret* («Διότι υπήρχε στη θλίψη της πολιτείας, στο στόμα και στον λόγο όλων· όμως τόσο πολύ απείχε από τον πόλεμο ώστε, επειδή η Ιταλία λαχταρούσε την ελευθερία, προτιμούσε περισσότερο την ασφάλεια των πολιτών παρά να τους εξωθήσει στον κίνδυνο των όπλων»).

³⁷² Cic. Phil. 10.21: *Quamquam habet secum L. fratrem, carissimum populo Romano civem, cuius desiderium ferre diutius civitas non potest* («Αν και έχει μαζί του τον αδελφό του τον Λεύκιο, τον πολυαγαπημένο πολίτη στον ρωμαϊκό λαό, για τον οποίο η πόλη δεν μπορεί πλέον να αντέξει τη λύπη»).

³⁷³ Cic. Phil. 14.31: *Quarta victrix desiderat neminem: ex Martia non nulli in ipsa victoria conciderunt* («Η τέταρτη (λεγεώνα) η νικηφόρα δεν έχασε κανέναν άνδρα· μερικοί από τη λεγεώνα του Αρείου σκοτώθηκαν στην ίδια τη νίκη»).

³⁷⁴ Cic. Phil. 14.36: *cumque A. Hirtius consul, imperator, proelio audito, re cognita, fortissimo praestantissimoque animo exercitum castris eduxerit impetumque in M. Antonium exercitumque hostium fecerit eiusque copias occisione occiderit, suo exercitu ita incolumi ut ne unum quidem militem desiderarit* («και όταν ο Α. Ίρτιος ο ύπατος και στρατηγός, όταν άκουσε για τη μάχη και αντιλήφθηκε την κατάσταση, με γενναιότητα και μεγαλοπρεπέστατη ψυχή οδήγησε τον στρατό του στα στρατόπεδα και έκανε έφοδο στον στρατό του Μ. Αντωνίου και αφάνισε τα στρατεύματα των εχθρών του, έτσι ώστε στον στρατό του να είναι όλοι ασφαλείς και βέβια να μην χάσει κανέναν»).

Στο έργο *De Inventione* το περιεχόμενο είναι ρητορικό και παρουσιάζει ένα μόνο απόσπασμα, στο οποίο ο όρος *desiderium* αποδίδει το συναίσθημα της λύπης. Ο Κικέρων αναλύει το αφηγηματικό είδος το οποίο σκιαγραφεί τα πρόσωπα και τις μεταξύ τους αλληλεπιδράσεις και όχι τόσο τα γεγονότα που διαδραματίζονται. Σε αυτό το είδος αφήγησης διακρίνονται τα συναισθήματα και τα συνακόλουθά τους, μεταξύ άλλων και η λύπη.³⁷⁵ Σε κάποιο σημείο του έργου *De Oratore*, ο συγγραφέας απευθύνεται στον Κράσσο απαντώντας του ότι αν και ποτέ δεν διδάχθηκε το αστικό δίκαιο, εντούτοις στις επιβαλλόμενες περιστάσεις στα δικαστήρια υπερασπίζεται το δίκαιο και ποτέ δεν έλειψε από αυτόν η επιστήμη και η ακρίβεια.³⁷⁶ Στο επόμενο βιβλίο αναφέρει ότι κατάφερε να κερδίσει την εύνοια του δικαστηρίου και να εγείρει στους δικαστές τα συναισθήματα που ήθελε, όπως την πίκρα, τη θλίψη, το μίσος, ελέγχοντας τη διάθεσή τους.³⁷⁷ Στο έργο *Brutus*, ο συγγραφέας νοσταλγεί τον συνεργάτη και φίλο του Ορτήνσιο, ο οποίος έφυγε από τη ζωή και ο Κικέρων αισθάνεται μεγάλη θλίψη για την απώλειά του, αλλά και για τον τρόπο που εξουσίαζε και το πόσο προνοητικός ήταν,³⁷⁸ ενώ λίγο παρακάτω αναφέρει την παρούσα και δυσάρεστη κατάσταση τονίζοντας ότι εάν ζούσε ο Ορτήνσιος θα θλιβόταν και εκείνος για αυτά μαζί με τους άλλους επιφανείς και διαπρεπείς πολίτες.³⁷⁹ Έπειτα, εντοπίζεται ένα απόσπασμα του έργου *Orator*, κατά το οποίο ο Κικέρων αποφαινεται ότι σε ένα σύνολο ρητορικού λόγου είναι δυνατόν, εάν διασπαστεί το σύνολό του, να προκύψουν αρκετά μεμονωμένα στοιχεία χωρίς αυτά να χάσουν απαραίτητα την ποιότητά τους. Συγκεκριμένα, αναφέρει ως παραδείγματα την ασπίδα του Φειδία και την *Ιστορία* του Θουκυδίδη λέγοντας πως, αν και του λείπει η συνοχή των χρονικών περιόδων του, εντούτοις διακρίνει πολλά στολίδια στη μεμονωμένη του αφήγηση.³⁸⁰

³⁷⁵ Cic. *Inv. rhet.* 1.27: *Hoc in genere narrationis multa debet inesse festivitas, confecta ex rerum varietate, animorum dissimilitudine, gravitate, lenitate, spe, metu, suspicione, desiderio, dissimulatione, errore, misericordia, fortunae commutatione, insperato incommodo, subita laetitia, iucundo exitu rerum* («Σε αυτό το είδος αφήγησης πρέπει να υπάρχει μεγάλη κομψότητα, η οποία παρασκευάζεται από την ποικιλομορφία των πραγμάτων, από τη διαφορετικότητα των χαρακτήρων, τη σοβαρότητα, την ευγένεια, την ελπίδα, τον φόβο, τη δυσπιστία, τη θλίψη, την ειρωνεία, το σφάλμα, τον οίκτο, τη μεταβολή της τύχης, την ανέλπιστα κακοτοπία, την ξαφνική χαρά, την ευχάριστη έκβαση των πραγμάτων»).

³⁷⁶ Cic. *De or.* 1.248: *Crasse, respondeo, neque me umquam ius civile didicisse neque tamen in eis causis, quas in iure possem defendere, umquam istam scientiam desiderasse* («Κράσσε, απαντώ ότι ποτέ δεν έμαθα το αστικό δίκαιο και όμως ότι ποτέ δεν έλειψε από εμένα η ίδια η επιστήμη σε αυτές τις αιτίες, στις οποίες μπορούσα να αμυνθώ με βάση τον νόμο»).

³⁷⁷ Cic. *De or.* 2.200: *et iudicum animos totos vel calamitate civitatis vel luctu ac desiderio propinquorum vel odio proprio in Caepionem ad causam nostram converteram* («και είχα στρέψει στη δικιά μας υπόθεση τόσες ψυχές των δικαστών είτε λόγω της συμφοράς της πολιτείας, είτε λόγω της πίκρας και της θλίψης πλησίον τους, είτε λόγω του μόνιμου μίσους τους για τον Καιπίωνα»).

³⁷⁸ Cic. *Brut.* 2: *et auctoritatis et prudentiae suae triste nobis desiderium reliquerat* («και άφησε πίσω του σε εμάς δυσχερή θλίψη για την εξουσία και την προνοητικότητά του»).

³⁷⁹ Cic. *Brut.* 6: *Etenim si viveret Q. Hortensius, cetera fortasse desideraret una cum reliquis bonis et fortibus civibus* («Και όντως εάν ζούσε ο Κ.Ορτήνσιος, ίσως θα λυπόταν για όλα τα υπόλοιπα μαζί με τους λοιπούς ευγενείς και ισχυρούς πολίτες»).

³⁸⁰ Cic. *Orat.* 234: *Sed si quem magis delectant soluta, sequatur ea sane, modo sic ut, si quis Phidiae chupeum dissolverit, collocationis universam speciem sustulerit, non singulorum operum venustatem; ut in Thucydide orbem modo orationis desidero, ornamenta comparent* («Αλλά εάν κάποιον τον ευχαριστούν περισσότερο τα μεμονωμένα κομμάτια, να τα ακολουθεί αρκετά, έτσι ώστε, εάν κάποιος διαλύσει την ασπίδα του Φειδία, θα έχει καταστρέψει τη συνολική μορφή της σύνθεσής της, αλλά όχι τα μεμονωμένα κομμάτια της κομψότητάς της: όπως στον Θουκυδίδη μου λείπει μόνο η αρμονία στη δομή των περιόδων του, υπάρχουν πολλές ομορφιές που με ενθουσιάζουν»).

Στη συνέχεια, εντοπίζονται δύο αποσπάσματα από το πολιτικού περιεχομένου έργο *De Republica*, όπου στο πρώτο ο Έννιος τονίζει πως η απώλεια ενός ικανού και αγαπητού βασιλιά προκαλεί μεγάλη θλίψη στον λαό,³⁸¹ καθώς στο δεύτερο σημείο τονίζεται η διαφορά συναισθημάτων του λαού για τον εκάστοτε βασιλιά, όπως για παράδειγμα όταν εξορίστηκε ο Ταρκύνιος, ο λαός αισθανόταν μίσος για τον ίδιο, αλλά και γενικότερα για το αξίωμα του βασιλιά, ενώ με την απώλεια του βασιλιά Ρωμούλου κατέλαβε τον λαό πένθος και θλίψη.³⁸² Τρία σημεία του έργου *De Finibus* ερμηνεύουν τον όρο έτσι όπως εξετάζεται σε αυτήν την ενότητα. Το πρώτο απόσπασμα παραπέμπει στον κόσμο των πτηνών και πληροφορεί πως σε κάποιο είδος πουλιών μπορούν να δημιουργηθούν δεσμοί μεταξύ τους, από τους οποίους να αντλούνται διάφορα άλλα συναισθήματα εκτός από το συναίσθημα της ευχαρίστησης του φαγητού, κάτι που είναι κοινό σε όλα τα ζώα. Μεταξύ αυτών είναι η θλίψη για τον χαμό ενός φίλου.³⁸³ Στο δεύτερο απόσπασμα ο Κικέρων αναφέρεται στην απώλεια των μεγάλων ρητόρων και τονίζει το πόσο είναι ακόμα αισθητή η παρουσία τους στους τόπους που αγόρευαν και συγκεκριμένα αναφέρεται στον Καρνεάδη.³⁸⁴ Τέλος, γίνεται λόγος για τον τυφλό λόγιο και πραιτόρα Γναίο Αυφίδιο, ο οποίος είχε δηλώσει ότι δυσσαρεστείται περισσότερο από την απώλεια του φωτός παρά από τη στέρηση της ωφέλειας της όρασης.³⁸⁵

Συναντάται ξανά στην έρευνα το έργο *Tusculanae Disputationes*, καθώς περιέχει κάποια αποσπάσματα που θα απασχολήσουν και αυτήν την ενότητα. Αρχικά λοιπόν ο Κικέρων παρατηρεί πως το να έχει κάποιος ανάγκη κάτι, αυτομάτως σημαίνει ότι κάποτε το κατείχε αυτό, αλλά τώρα το στερείται με αποτέλεσμα να θλίβεται και να το αποζητά,³⁸⁶ ενώ σε ένα άλλο σημείο τονίζει ότι θα μιλήσει εκτενέστερα για τους νεκρούς, διότι αυτή είναι η παρηγοριά για την απώλειά τους και το πένθος.³⁸⁷ Στη συνέχεια, ο Κικέρων επικρίνει τον Αιήτη, ο οποίος θρηνεί προφανέστατα για την απώλεια της βασιλείας και της δύναμής του, παρά για τον πρόσφατο χαμό της κόρης

³⁸¹ Cic. Rep. 1.64: *iusto quidem rege cum est populus orbatus, 'pectora diu tenet desiderium', sicut ait Ennius, 'post optimi regis obitum'* («σίγουρα όταν ο λαός είναι ορφανός από κάποιον δίκαιο βασιλιά όπως λέει ο Έννιος: «Για πολύ καιρό η θλίψη σφίγγει το στήθος μετά τον θάνατο ενός άριστου βασιλιά»).

³⁸² Cic. Rep. 2.52: *expulsoque Tarquinio tantum odium populum Romanum regalis nominis tenuit, quantum tenuerat post obitum vel potius excessum Romuli desiderium* («και όταν εξορίστηκε ο Ταρκύνιος τόσο μίσος κυρίεψε τον ρωμαϊκό λαό για τον βασιλικό τίτλο, όση θλίψη τον είχε καταλάβει μετά τον θάνατο ή μάλλον την αποχώρηση του Ρωμούλου»).

³⁸³ Cic. Fin. 2.109-110: *videmus in quodam volucrum genere non nulla indicia pietatis, cognitionem, memoriam, in multis etiam desideria videmus* («βλέπουμε σε κάποιο είδος πουλιών ορισμένα στοιχεία σεβασμού, αναγνώρισης, μνήμης, και επιπλέον σε πολλά (είδη βλέπουμε) θλίψη»).

³⁸⁴ Cic. Fin. 5.4: *Modo enim fuit Carneadis, quem videre videor – est enim nota imago – , a sedeque ipsa tanta ingenii magnitudine orbata desiderari illam vocem puto* («Διότι υπήρχε μόνο στον Καρνεάδη, τον οποίο φαντάζομαι ότι τον βλέπω – διότι η εικόνα του είναι γνώριμη – και νομίζω ότι από αυτήν την ίδια θέση εκείνη η φωνή θρηνεί την απώλεια μιας τόσο μεγαλοπρεπούς ιδιοσυγκρασίας»).

³⁸⁵ Cic. Fin. 5.54: *Equidem e Cn. Aufidio, praetorio, erudito homine, oculis capto, saepe audiebam, cum se lucis magis quam utilitatis desiderio moveri diceret* («Πράγματι από τον Γν. Αυφίδιο, τον τυφλό πραιτόρα και μελετητή, συχνά άκουγα όταν έλεγε ότι τον ενοχλούσε περισσότερο η απώλεια φωτός παρά το πλεονέκτημα»).

³⁸⁶ Cic. Tusc. 1.87: *triste enim est nomen ipsum carendi, quia subicitur haec vis: habuit, non habet; desiderat requirit indiget* («διότι το να στερείσαι έχει το ίδιο μια δυσάρεστη έννοια, καθώς ισοδυναμεί με το εξής: είχε, αλλά τώρα δεν έχει λυπάται, αναζητά, έχει ανάγκη»).

³⁸⁷ Cic. Tusc. 1.111: *sed ob eam causam contendit ut plura dicerem, quod in desiderio et luctu haec est consolatio maxima* («αλλά για αυτόν τον λόγο πρέπει να εκτείνω τα λόγια μου, διότι για την απώλεια και τον θρήνο αυτή είναι η μέγιστη παρηγοριά»).

του και αυτή την οδύνη ο Κικέρων τη χαρακτηρίζει αναιδή, καθώς αποτελεί μια αδιάντροπη υποκρισία.³⁸⁸ Εντοπίζοντας και το τελευταίο απόσπασμα που αφορά το συγκεκριμένο έργο, παρατηρείται ότι εξηγούνται και διαχωρίζονται κάποια συγκεκριμένα συναισθήματα, όπως ο θυμός, ο πόθος, η διχόνοια και η θλίψη.³⁸⁹ Δεν θα μπορούσε να λείπει από αυτήν την κατηγορία το έργο *Cato Maior de Senectute*, το οποίο αναφέρεται στα γηρατειά. Στο πρώτο απόσπασμα λοιπόν ο Κικέρων εκθέτει τις σκέψεις του στο στόμα του Κάτωνα και τονίζει πως, αν και έχει φτάσει στο 84^ο έτος της ηλικίας του, τα γηρατειά δεν τον έχουν καταβάλει και ο περίγυρός του δεν έχει αντιληφθεί κάποια απώλεια από μέρους του, με αποτέλεσμα να αναζητεί ή να απαιτεί κάτι από εκείνον.³⁹⁰ Αμέσως μετά καταλήγει στο συμπέρασμα ότι όποιος χρησιμοποιεί σωστά και με σύνεση τις δυνάμεις του, δεν θα νιώσει ποτέ μεγάλη λύπη και δυσαρέσκεια για την αναπόφευκτη εξασθένηση του σώματός του.³⁹¹ Λίγο παρακάτω ο φιλόσοφος εξηγεί πως, ασχολούμενος με πνευματικές δραστηριότητες και οξύνοντας το μυαλό του, το οποίο δεν έχει επηρεαστεί από τα γηρατειά, μετριάζει τη θλίψη που του δημιουργεί το γήρας και αυτή είναι μία από τις σωστές μεθόδους όπως ανέφερε και στο προηγούμενο απόσπασμα.³⁹² Τέλος, τονίζει στον λόγο του ότι η πρακτική κατευνασμού της θλίψης λόγω της απώλειας κάποιου, έχει τις ρίζες της πολλούς αιώνες πριν στον Όμηρο, ο οποίος απεικονίζει τον Λαέρτη να καταλαγιαίνει τη λύπη του για την απουσία του γιου του του Οδυσσέα με την ενασχόληση και τη φροντίδα του αγρού του.³⁹³

Στο έργο *Laelius de Amicitia*, ο Κικέρων τονίζει σε κάποιο σημείο πως αν αρνούνταν ότι αναστατώθηκε με τον θάνατο του Σκιπίωνα, αυτή η δήλωσή του θα φαινόταν σοφή σε κάποιους, όμως σίγουρα θα ήταν ψευδής,³⁹⁴ ενώ κάπου αλλού, δίνοντας ένα παράδειγμα, ο φιλόσοφος προσπαθεί να αποδείξει ότι ορισμένες φορές είναι

³⁸⁸ Cic. *Tusc.* 3.26: *est autem aegritudo, ut docebo, in opinione mali recentis; sed maeres videlicet regni desiderio, non filiae.* (...) *Est autem inprudens luctus maerore se conficientis, quod imperare non liceat liberis* («όμως η λύπη προέρχεται, όπως θα αποδείξω, καθ' ομολογία από ένα πρόσφατο κακό· αλλά εμφανώς θρηνείς για την απώλεια του βασιλείου σου και όχι της κόρης σου. (...) Όμως είναι αναιδής θρήνος όταν κάποιος καταβάλλεται από τη θλίψη, επειδή δεν του επιτρέπεται να εξουσιάζει τους ελεύθερους πολίτες»).

³⁸⁹ Cic. *Tusc.* 4.21: *discordia ira acerbior intimo animo et corde concepta, indigentia libido inexplibilis, desiderium libido eius, qui nondum adsit, videndi* («η διχόνοια είναι ένας πιο οξύς θυμός που καταλαμβάνει εσώτατα την ψυχή και την καρδιά, ο διακαής πόθος είναι μια αχόρταγη λαγνεία, η θλίψη είναι η επιθυμία να δεις κάποιον, ο οποίος δεν υπάρχει πια»).

³⁹⁰ Cic. *Sen.* 32: *sed tamen ut vos videtis non plane me enervavit, non afflixit senectus, non curia vires meas desiderat, non rostra, non amici, non clientes, non hospites* («αλλά όμως, όπως βλέπετε, καθόλου δεν με αποδυνάμωσαν και κατέβαλαν τα γηρατειά, το βουλευτήριο δεν έχασε καμία από τις δυνάμεις μου, ούτε η λαϊκή συνέλευση, ούτε οι φίλοι μου, ούτε οι πελάτες μου, ούτε οι ξένοι»).

³⁹¹ Cic. *Sen.* 33: *Moderatio modo virum adsit et tantum quantum potest quisque nitatur; ne ille non magno desiderio tenebitur virium* («Μόνο η μετριοπάθεια των δυνάμεων βοηθά και τόσο όσο κάποιος να μπορεί να τις ελέγξει· έτσι εκείνος δεν θα κατέχεται από μεγάλη λύπη για την απώλεια των δυνάμεών του»).

³⁹² Cic. *Sen.* 38: *Haec sunt exercitationes ingenii, haec curricula mentis, in his desudans atque elaborans corporis vires non magno opere desidero* («Αυτές είναι οι ασκήσεις του πνεύματος, αυτές οι προπονήσεις του μυαλού και καθώς ιδρώνω και μοχλώ με αυτές, δεν θλίβομαι τόσο για την απώλεια της σωματικής μου δύναμης»).

³⁹³ Cic. *Sen.* 54: *At Homerus, qui multis ut mihi videtur ante saeculis fuit, Laertam lenientem desiderium quod capiebat e filio, colentem agrum et eum stercorantem facit* («Και ο Όμηρος, ο οποίος μου φαίνεται ότι υπήρχε πριν από πολλές γενιές, απεικονίζει τον Λαέρτη να μετριάζει τη θλίψη, η οποία τον κατέλαβε εξαιτίας του γιου του, φροντίζοντας και ρίχνοντας λίπασμα στον αγρό του»).

³⁹⁴ Cic. *Amic.* 10: *Ego si Scipionis desiderio me moveri negem, quam id certe faciam, viderint sapientes; sed certe mentiar* («Εάν εγώ αρνούμουν ότι ταράχτηκα με την απώλεια του Σκιπίωνα, οι σοφοί θα έβλεπαν ότι έπραξα ορθά· ωστόσο σίγουρα θα ψευδύμουν»).

επιβεβλημένος ο χωρισμός των φίλων προκειμένου να επιτευχθούν σημαντικοί στόχοι και όποιος δεν μπορεί να υποφέρει αυτόν τον χωρισμό είναι ηθικά αδύναμος, τρυφηλός και ακατάλληλος να λογαριάζεται ως φίλος.³⁹⁵ Τα δύο τελευταία αποσπάσματα εμφανίζονται στο ίδιο χωρίο, εντούτοις στη μια περίπτωση ο όρος *desiderium* αποδίδει στα ελληνικά την απώλεια του φίλου,³⁹⁶ ενώ στην άλλη περίπτωση μεταφράζει το πένθος που προκαλείται από την απώλεια αυτή.³⁹⁷

Η έρευνα προχωρά στις επιστολές προς τους αγαπημένους φίλους του Κικέρωνα (*Epistulae ad Familiares*) και στο πρώτο απόσπασμα, το οποίο απευθύνεται στον Κουρίωνα. Εδώ, παρά τα παράπονα που εκείνος εξέφρασε ότι ο Κικέρων επέδειξε αδιαφορία και ότι του έλειπαν τα γράμματά του, ο συγγραφέας αποποιείται τις κατηγορίες και δηλώνει αθώος,³⁹⁸ ενώ πιο κάτω εκφράζει μια δυσαρέσκεια στον Ρούφο, δηλώνοντας ότι ποτέ ο ίδιος δεν έπρεπε να βρίσκεται τόσο καιρό μακριά από τους αγαπημένους του ανθρώπους.³⁹⁹ Στον Άπιο γράφει πως ο απεσταλμένος του και απελεύθερος Κίλιξ έγινε φίλος του Κικέρωνα μέσα σε δύο μέρες που ήταν μαζί, όμως δεν ξεχνά και συνεχίζει να λυπάται για τον Φανία.⁴⁰⁰ Κάπου αλλού γράφει στον Σουλπίκιο ότι αποφάσισε να διατηρήσει μια αδιάκοπη σιωπή στη συνέλευση όχι από αδιαφορία, αλλά επειδή του έλειπε η παλιά θέση του και λυπόταν για αυτό.⁴⁰¹ Στη συνέχεια, ο Πομπήιος λαμβάνει ένα γράμμα από τον Κικέρωνα, ο οποίος τον ενημερώνει λεπτομερώς σχετικά με το τι του έλειπε από τα γράμματά του, καθώς αυτό προβλέπει και απαιτεί η μεταξύ τους φιλία⁴⁰² και σε άλλη επιστολή ζητά από τον Κράσσο να του γράψει τις υπηρεσίες που θα ήθελε να του εκπληρώσει ο φιλόσοφος, έτσι ώστε με αυτήν την ασχολία να μην είναι τόσο έντονη η απουσία του.⁴⁰³ Στον Τίτιο επισημαίνει πως εάν συνεχίσει να επηρεάζεται από την απώλεια

³⁹⁵ Cic. *Amic.* 75: *Et saepe incidunt magnae res, ut discedendum sit ab amicis; quas qui impedire vult, quod desiderium non facile ferat, is et infirmus est mollisque natura et ob eam ipsam causam in amicitia parum iustus* («Και συχνά εμπότουν σημαντικά πράγματα, ώστε πρέπει οι φίλοι να χωριστούν· όποιος θέλει να τα εμποδίσει αυτά, επειδή δεν θα άντεχε εύκολα τη θλίψη για την απουσία του φίλου του, αυτός είναι μια αδύναμη και μαλακή φύση και για αυτόν τον ίδιο λόγο δεν είναι εξίσου ικανός στη φιλία»).

³⁹⁶ Cic. *Amic.* 104: *Quarum rerum recordatio et memoria si una cum illo occidisset, desiderium coniunctissimi atque amantissimi viri ferre nullo modo possem* («Και αν χανόταν η ανάμνηση αυτών των πραγμάτων, η μοναδική (που μου έχει απομείνει) από εκείνον, με κανέναν τρόπο δεν θα μπορούσα να αντέξω τον χαμό ενός πολύ κοντινού και αγαπημένου μου ανθρώπου»).

³⁹⁷ Cic. *Amic.* 104: *Diutius enim iam in hoc desiderio esse non possum* («Διότι δεν μπορώ πια να βρίσκομαι σε αυτό το πένθος για πολύ καιρό ακόμα»).

³⁹⁸ Cic. *Fam.* 2.1.1: *praesertim cum, in quo accusabar, culpa vacarem, in quo autem desiderare te significabas meas litteras* («και μάλιστα επειδή κατηγορήθηκα για αυτό, ήμουν αθώος, όμως ως προς αυτό εσύ τόνιζες ότι σου λείπει ένα γράμμα από εμένα»).

³⁹⁹ Cic. *Fam.* 2.12.3: *Spem triumphi inicis: satis gloriose triumpharem, non esse quidem tam diu in desiderio rerum mihi carissimarum* («Αναφέρεις την ελπίδα του θριάμβου· είχα αρκετά ένδοξο θρίαμβο, βέβαια ποτέ δεν έπρεπε να βρίσκομαι τόσο καιρό μακριά από τα αγαπημένα μου πράγματα»).

⁴⁰⁰ Cic. *Fam.* 3.1.2: *biduo factus est mihi familiaris, ita tamen ut Phanium valde sim desideraturus* («μέσα σε δύο μέρες έγινε ο οικειός μου φίλος, όμως θλιβόμουν πολύ για τον Φανία»).

⁴⁰¹ Cic. *Fam.* 4.4.4: *nam statueram, non mehercule inertia sed desiderio pristinae dignitatis, in perpetuum tacere* («διότι είχα αποφασίσει να σιωπήσω αδιάκοπα, όχι, μα τον Δία, από τεμπελιά, αλλά λόγω της έλλειψης του πρότερου αξιώματός μου»).

⁴⁰² Cic. *Fam.* 5.7.3: *Ac ne ignores quid ego in tuis litteris desiderarim, scribam aperte, sicut et mea natura et nostra amicitia postulat* («Και για να μην αγνοείς τι μου έλειπε από τα γράμματά σου, θα γράψω εμφανώς, όπως απαιτεί η φύση μου και η φιλία μας»).

⁴⁰³ Cic. *Fam.* 5.8.5: *ut, quod eius fieri possit, praesentiae tuae desiderium meo labore minuat* («ώστε, όσο αυτό μπορεί να συμβεί, η απώλεια της παρουσίας σου να μειώνεται από την προσπάθειά μου/τον κόπο μου»).

και τον θάνατο και να αγχώνεται για τις υποθέσεις του, τότε δύσκολα θα απαλλαγεί από αυτόν τον πόνο,⁴⁰⁴ ενώ στον Σίτιο γράφει πως αν και θα έπρεπε να του περιγράψει την αρετή του γιου του με κάθε λεπτομέρεια, ωστόσο φοβάται πως, αν γίνει τόσο αναλυτικός στην περιγραφή του, θα επιδεινώσει τον πόνο και τη λύπη του φίλου του για τον γιο του.⁴⁰⁵ Σε ένα εκτενές γράμμα προς τον Ρούφο αναφέρει πως μετανιώνει που δεν είχε καταχωρίσει τους λογαριασμούς και τα έγγραφα κατά τη διάρκεια του αξιώματός του, διότι αντιλαμβάνεται ότι εκείνος στενοχωρήθηκε με αυτό.⁴⁰⁶ Στην πρώτη επιστολή του έκτου βιβλίου προς τον Τορκουάτο, ο όρος *desiderium* εμφανίζεται δύο φορές: την πρώτη φορά αποδίδει τη λύπη του για την απουσία κάποιων πραγμάτων, προσώπων και καταστάσεων λόγω των καταστροφών και των αναστατώσεων στη Ρώμη, αλλά και της απουσίας του ίδιου του Τορκουάτου από την πόλη,⁴⁰⁷ ενώ τη δεύτερη φορά αναφέρεται πάλι η αναστάτωση που προκαλείται από την απώλεια αγαπημένων ανθρώπων και αντικειμένων.⁴⁰⁸ Γράφοντας στον Καικίνα, ο συγγραφέας εκφράζει την ανησυχία του μήπως εκείνος τον παρεξηγήσει και νομίσει ότι έχει χάσει τη βοήθεια του Κικέρωνα και απαιτήσει γράμματα από εκείνον, ενώ ο συγγραφέας επισημαίνει πως περιμένει την κατάλληλη στιγμή για να του γράψει όσα θέλει, γεμίζοντας τις σελίδες του με επευφημίες και όχι με βεβαιώσεις και προτροπές.⁴⁰⁹ Στο τέλος της ίδιας επιστολής, συμπεραίνει πως πρέπει να επικρατεί περισσότερη λύπη και αναστάτωση σε μια κατεστραμμένη πόλη, παρά σε μια καλά οργανωμένη και για αυτό είναι πρόθυμος να περιγράψει πόσο τραγική είναι η κατάσταση στη Ρώμη.⁴¹⁰ Στον χαιρετισμό που απευθύνει ο Κικέρων στον Τοράνιο, φροντίζει να τον ενημερώσει για τους δικούς του ανθρώπους και το πόσο αυτοί λυπούνται για την απουσία του, και επίσης τον συμβουλεύει να προσέχει

⁴⁰⁴ Cic.Fam. 5.16.4: *Quod si tuum te desiderium movet aut si tuarum rerum cogitatione maeres, non facile exhauriri tibi istum dolorem posse universum puto* («Αλλά εάν η απώλειά σου σε αναστατώνει ή εάν θρηνείς με τη σκέψη των υποθέσεών σου, δεν νομίζω ότι μπορεί να αδειάσει εύκολα αυτός ο πόνος στο σύνολό του»).

⁴⁰⁵ Cic. Fam. 5.17.4: *De tuo autem filio vereor ne, si nihil ad te scripserim, debitum eius virtuti videar testimonium non dedisse, sin autem omnia quae sentio perscripserim, ne refricem meis litteris desiderium ac dolorem tuum* («Όμως όσο για τον γιο σου φοβάμαι μήπως, αν δεν σου γράψω τίποτα, φανώ ότι δεν έχω αποδώσει τα στοιχεία που οφείλονται στην αρετή, ενώ αν αποτύπωνα πλήρως όλα όσα αισθάνομαι, μήπως με τα γράμματά μου ανανεώσω τη λύπη και τον πόνο σου»).

⁴⁰⁶ Cic. Fam. 5.20.6: *ego tamen adscripsisse malle, quoniam id te video desiderare* («εγώ όμως θα προτιμούσα να τα είχα καταγράψει αυτά, επειδή βλέπω ότι αυτό σε στενοχωρεί»).

⁴⁰⁷ Cic. Fam. 6.1.1: *qua re, etsi multarum rerum desiderio te angi necesse est, tamen illo dolore quo maxime te confici audio, quod Romae non sis, animum tuum libera* («για αυτό, αν και είναι αναγκαίο να αγχωθείς για την απουσία πολλών πραγμάτων, ωστόσο από εκείνον τον πόνο που βλέπω ότι σε έχει καταβάλει πάρα πολύ, δηλαδή το ότι δεν βρίσκεσαι στη Ρώμη, ελευθέρωσε την ψυχή σου»).

⁴⁰⁸ Cic. Fam. 6.1.1: *etsi enim cum magna molestia tuos tuaque desideras, tamen illa quidem quae requiris suum statuum tenent nec melius si tu adesses tenerent nec sunt ullo in proprio periculo* («διότι αν και αισθάνεσαι μεγάλη δυσφορία από την απώλεια των δικών σου, ωστόσο εκείνα βέβαια που αναζητάς διατηρούν το ανάστημά τους και δεν θα διατηρούνταν καλύτερα εάν εσύ βρισκόσουν εδώ ούτε διατρέχουν κάποιον ιδιαίτερο κίνδυνο»).

⁴⁰⁹ Cic. Fam. 6.6.1: *Vereor ne desideres officium meum quod tibi pro nostra et meritum multorum et studiorum parium coniunctione deesse non debet – sed tamen vereor ne litterarum a me officium requiras, quas tibi et iam pridem et saepe misissem, nisi quotidie melius exspectans gratulationem quam confirmationem animi tui complecti litteris maluissem* («Φοβάμαι μήπως σου λείπει η βοήθειά μου, η οποία δεν πρέπει να λείπει από εσένα εξαιτίας του δεσμού μας με πολλές αξίες και ίσες αφοσιώσεις – αλλά όμως φοβάμαι μήπως απαιτείς τη βοήθεια των γραμμάτων μου, τα οποία θα σου είχα στείλει προ πολλού και συχνά, εάν δεν προτιμούσα περιμένοντάς σε να συμπεριλάβω στα γράμματα περισσότερα συγχαρητήρια, παρά διαβεβαιώσεις της ψυχής σου»).

⁴¹⁰ Cic. Fam. 6.6.13: *exponerem etiam quem ad modum hic et quanta in turba quantaque in confusione rerum omnium viveremus (necesse est enim minore desiderio perdita re publica carere quam bona)* («επιπλέον θα δηγούμουν την κατάσταση που επικρατεί εδώ, και μέσα σε πόση ταραχή και σύγχυση ζούμε με την όλη κατάσταση – διότι είναι αναγκαίο να λείπει η λιγότερη θλίψη από μια ρημαγμένη πολιτεία, παρά από μια καλή»).

την υγεία του,⁴¹¹ ενώ δίνει επίσης συμβουλές και στον Δομίτιο παροτρύνοντάς τον να έχει κουράγιο και θέληση, αφού του υπενθυμίζει το θάρρος που επέδειξε όταν βοήθησε να αποβάλουν τη θλίψη τους όλοι εκείνοι με τους οποίους συνδέθηκε φιλικά.⁴¹² Στη συνέχεια, απευθύνεται στον Τρεβάτιο προτρέποντάς τον να παραμερίσει τη θλίψη και τη δυστυχία που επικρατεί στη Ρώμη και να επικεντρωθεί στον αρχικό του σκοπό με τόλμη και σθένος, καθώς όλοι οι φίλοι του θα συμφωνήσουν με την επιλογή του αυτή και θα συγχωρήσουν την απομάκρυνσή του.⁴¹³ Σε άλλη επιστολή τού τονίζει πως εάν θεωρεί ότι ο σκοπός του είναι εφικτός, τότε να εμμένει στα καθήκοντά του και ο ίδιος ο Κικέρων θα παρηγορήσει τον εαυτό του από την απώλειά του ελπίζοντας ότι όλα θα πάνε καλά.⁴¹⁴ Παρακάτω σε ένα άλλο γράμμα τού αναφέρει ότι, παρόλο που αισθάνεται κάτι σαν ζήλια και τον μακαρίζει που βρίσκεται στη Ρώμη και είναι ευχαριστημένος και ελεύθερος, εντούτοις προτιμά να υπομείνει αυτήν τη θλίψη της απουσίας του, προκειμένου ο φίλος του να αποκτήσει αυτά που ο συγγραφέας ελπίζει για εκείνον.⁴¹⁵ Σε έναν ακόμα χαιρετισμό που του απευθύνει, γράφει ότι είναι πολύ χαρούμενος που έχει λάβει επιστολές από εκείνον, στις οποίες ο ίδιος φανερώνει ότι εκτελεί με σθένος και υπομονή τα στρατιωτικά του καθήκοντα, κάτι που, όπως επισημαίνει ο Κικέρων, έλειπε στα προηγούμενα γράμματά του και αυτό ίσως να αποδιδόταν στο γεγονός ότι ήταν μακριά από τους φίλους και συντρόφους του και λυπόταν για αυτό.⁴¹⁶ Τέλος, σε κάποια άλλη επιστολή αυτού του βιβλίου εκφράζει τη δυσαρέσκειά του, καθώς, όπως λέει, είναι αισθητή σε όλους η απουσία του Ρούφιου, σαν να αποτελούσε ανέκαθεν μέρος του συνόλου τους.⁴¹⁷ Στο ένατο βιβλίο, ο Κικέρων χαιρετά τον Δολαβέλλα ευρισκόμενος σε μια δυσχερή κατάσταση, καθώς εξ αρχής δηλώνει πως θα προτιμούσε να στερούνταν ο Δολαβέλλας τα γράμματά του εξαιτίας του θανάτου του,

⁴¹¹ Cic. Fam. 6.20.3: *Hic tui omnes valent summaque pietate te desiderant et diligunt et colunt: tu cura, ut valeas et te istum ne temere commoveas* («Εδώ όλη η οικογένειά σου είναι είναι καλά στην υγεία της και θλίβονται για εσένα με τον μέγιστο σεβασμό και σε αγαπούν και σε νοιάζονται· πρόσχε ώστε να είσαι υγιής και να μην μετακινηθείς από εκεί ριψοκίνδυνα»).

⁴¹² Cic. Fam. 6.22.2: *quos coniunctos summa benevolentia plurimisque officiis amisisti eorum desiderium, si non aequo animo, at forti feras* («με τους οποίους αφού συνδέθηκες με τη μέγιστη καλοσύνη έδιωξες τη θλίψη τους με πάρα πολλές παροχές υπηρεσιών, να αντέξεις, αν όχι με αταραξία ψυχής, αλλά σίγουρα με θάρρος»).

⁴¹³ Cic. Fam. 7.6.1: *Tu modo ineptias istas et desideria urbis et urbanitatis depone et, quo consilio profectus es, id assiduitate et virtute consequere: hoc tibi tam ignoscemus nos amici* («Παραμέρισε αυτές τις ανοησίες και τις λύπες της πόλης και τη ζωή στην πόλη και εφάρμοσε με επιμονή και τόλμη αυτό που ήθελες να κάνεις· εμείς, οι φίλοι σου θα συμφωνήσουμε μαζί σου»).

⁴¹⁴ Cic. Fam. 7.11.2: *quod si aut fit aut futurum putas, perfer istam militiam et permane; ego enim desiderium tui spe tuorum commodorum consolabor* («εάν πιστεύεις ότι αυτό γίνεται ή ότι θα γίνει, να πράξεις και να εμμένεις σε αυτήν τη στρατιωτική σου αρχή· διότι εγώ θα παρηγορήσω τον εαυτό μου από την απώλειά σου με την ελπίδα ότι θα είναι προς όφελός σου»).

⁴¹⁵ Cic. Fam. 7.15.1: *pungit me rursus, quod scribis esse te istum libenter; (...) sed hoc tamen malo ferre nos desiderium, quam te non ea, quae spero, consequi* («με τσιμπάει πίσωπλάτα επειδή γράφεις ότι εκεί είσαι ελεύθερος· (...) αλλά όμως προτιμώ να υπομείνουμε τη θλίψη για την απουσία σου, παρά να μην ακολουθήσεις αυτά, που ελπίζω για εσένα»).

⁴¹⁶ Cic. Fam. 7.18.1: *Accepi a te aliquot epistulas uno tempore, quas tu diversis temporibus dederas: in quibus me cetera delectarunt; significabant enim te istam militiam iam firmo animo ferre et esse fortem virum et constantem; quae ego paulisper in te ita desideravi, non imbecillitate animi tui, sed magis ut desiderio nostri te aestuare putarem* («Έχω λάβει από εσένα ταυτόχρονα κάποιες επιστολές, τις οποίες έστειλες σε διαφορετικές περιόδους· με κάποιες από αυτές χαίρομαι πολύ· διότι φανερώνουν ότι υπομένεις το στρατιωτικό σου καθήκον με ισχυρό πνεύμα και ότι είσαι ένας γενναίος και σταθερός άνδρας· αυτά για λίγο καιρό μου έλειπαν από εσένα ώστε να νομίζω ότι δεν φλέγεσαι/νοιάζεσαι για την αδυναμία της ψυχής σου, αλλά περισσότερο για την απουσία μας»).

⁴¹⁷ Cic. Fam. 7.20.1: *Rufio medius fidius tuus ita desiderabatur ut si esset unus e nobis* («Ο φίλος σου ο Ρούφιος, μα τον Δία, (μας) λείπει τόσο σαν να ήταν ένας από εμάς»).

παρά να είχε περιέλθει ο ίδιος σε αυτήν την ατυχή κατάσταση και ο φίλος του να συνεχίζει να λαμβάνει γράμματα από εκείνον ή εύχεται να ήταν έστω κοντά του για να τον ενθαρρύνει.⁴¹⁸ Πιο κάτω, καθησυχάζει τον Πλάγκιο, γράφοντάς του ότι θα τον υποστηρίζει πάντα στις ιδιωτικές του υποθέσεις και αυτό δεν θα του λείπει ποτέ. Επιπλέον, θα βρίσκεται κοντά του και στις δημόσιες υποθέσεις, εάν η παρουσία του κρίνεται απαραίτητη, ακόμα και αν διατρέχει κάποιον κίνδυνο ο ίδιος ο συγγραφέας.⁴¹⁹ Ο Τρηβόνιος λαμβάνει κάποια γράμματα από τον Κικέρωνα, ο οποίος του εκφράζει πόσο πολύ τον στενοχώρησε η αποχώρησή του, την οποία πρέπει να υπομείνει στωικά και να απαλύνει τον πόνο του στέλνοντάς του συχνά γράμματα.⁴²⁰ Σε άλλη επιστολή επαναλαμβάνει πως η λύπη για την απουσία του Τρηβόνιου θα καταλαγιάσει με συχνές αλληλογραφίες⁴²¹ και στο τέλος αυτής της επιστολής γράφει πάλι πως πρέπει να υπομείνει την απουσία του ελπίζοντας στην επιστροφή του, σκεπτόμενος την αγάπη του προς εκείνον και απαλύνοντας τη θλίψη του με την ανταλλαγή γραμμάτων.⁴²² Σε έναν χαιρετισμό προς τον Τίρωνα από τον Κικέρωνα, τον αδελφό του, τον γιο και τον ανιψιό του, ο φιλόσοφος φανερώνει ότι τελικά δεν αντέχει την απουσία του και ότι υπερισχύει η θλίψη λόγω αυτής της κατάστασης, ενώ ο ίδιος είχε την ψευδαίσθηση ότι μπορεί να την καταπολεμήσει και να συνεχίσει ακάθεκτα το σχέδιό του, εξαιτίας του οποίου έφυγε από κοντά του και τώρα νιώθει ενοχές.⁴²³ Στο τέλος αυτής της επιστολής τον συμβουλεύει να προσέχει τον εαυτό του και να είναι καλά, επισημαίνοντας ότι τους λείπει και ότι τον αγαπούν.⁴²⁴ Στη συνέχεια, ο Κικέρων απευθύνεται μόνος του στον Τίρωνα και δηλώνει ότι οι αλληλογραφίες τους περιορίστηκαν λόγω της απουσίας του τελευταίου, συμπληρώνοντας πως το πρόσφατο γράμμα που έλαβε από εκείνον, ήταν αρκετά

⁴¹⁸ Cic. Fam. 9.11.1: *Vel meo ipsius interitu malle litteras meas desiderares quam eo casu quo sum gravissime afflictus; quem ferrem certe moderatius si te haberem* («Είτε θα προτιμούσα να σου έλειπαν τα γράμματά μου εξαιτίας του θανάτου μου, παρά (να βρίσκομαι) σε αυτήν την κατάσταση που με καταβάλλει σοβαρά: θα το άντεχα σίγουρα με περισσότερη σύνεση εάν σε είχα κοντά μου»).

⁴¹⁹ Cic. Fam. 10.2.2: *Quapropter in privatis rebus nullum neque officium neque studium meum desiderabis; ne in publicis quidem, si quid erit in quo me interesse necesse sit, nunquam deero ne cum periculo quidem meo dignitati tuae* («Διότι στις ιδιωτικές υποθέσεις δεν θα σου λείπει κάποια υπηρεσία και επιμέλειά μου: ούτε βέβαια στις δημόσιες, εάν υπάρχει κάτι για το οποίο να είναι αναγκαίο να παρευρίσκομαι, δεν θα παραλείψω ποτέ (να υπερασπιστώ) την αξιοπρέπειά σου και μάλιστα με κίνδυνο για εμένα»).

⁴²⁰ Cic. Fam. 15.20.2: *Tu, mi Treboni, quoniam ad amorem meum aliquantum olei discedens addidisti, quo tolerabilius feramus igniculum desiderii tui crebris nos litteris appellato* («Εσύ, αγαπητέ Τρηβόνιε, επειδή όταν αναχώρησες, πρόσθεσες λάδι στην τόση μου αγάπη, καθώς εμείς πρέπει να υποφέρουμε πιο υπομονετικά τη φλόγα της απουσίας σου με τα συχνά γράμματα που σου απευθύνονται»).

⁴²¹ Cic. Fam. 15.21.1: *tum discedis a nobis meque tanto desiderio adfiscis ut unam mihi consolationem relinquis, fore ut utriusque nostrum absentis desiderium crebris et longis epistulis leniatur* («τότε έφυγες από εμάς και μου δημιούργησες τόση θλίψη ώστε μου άφησες μόνο μια παρηγοριά, δηλαδή ότι η θλίψη για την απουσία του ενός και του άλλου θα καταλαγιάσει με συχνές και μακροσκελείς επιστολές»).

⁴²² Cic. Fam. 15.21.5: *Reliquum est tuam profectionem amore prosequar, reditum spe exspectem, absentem memoria colam, omne desiderium litteris mittendis accipiendisque leniam* («Αυτό που απομένει είναι να παρακολουθώ με αγάπη την πορεία σου, περιμένοντας με ελπίδα την επιστροφή σου, διατηρώντας τη θύμησή σου καθώς λείπεις και να απαλύνω ολόκληρη τη θλίψη με επιστολές που πρέπει να στέλνονται και να λαμβάνονται»).

⁴²³ Cic. Fam. 16.1.1: *Paulo facilius putavi posse me ferre desiderium tui, sed plane non fero et, quamquam magni ad honorem nostrum interest quam primum ad urbem me venire, tamen peccasse mihi videor qui a te discesserim* («Πίστευα ότι μπορούσα λίγο πιο εύκολα να αντέξω τη θλίψη για την απουσία σου, αλλά πράγματι δεν αντέχω και, αν και ενδιαφέρομαι πολύ για την εντιμότητά μας, δηλαδή να φτάσω πρώτος στην πόλη, ωστόσο φαίνομαι ότι έχω αμαρτήσει επειδή σε αποχωρίστηκα»).

⁴²⁴ Cic. Fam. 16.1.3: *Nos ita te desideramus ut amemus* («Μας λείπεις και επίσης σε αγαπάμε»).

αποθαρρυντικό.⁴²⁵ Στο τελευταίο απόσπασμα αυτών των επιστολών, ο Κικέρων στέλνει και πάλι χαιρετισμούς στον Τίρωνα μαζί με τον γιο του, τον αδελφό του, την κόρη του και τον ανιψιό του και χρησιμοποιεί τον όρο *desidero*, στην πρώτη περίπτωση για να δηλώσει ότι του λείπει η βοήθεια του φίλου του και ότι ανησυχεί για την κατάσταση της υγείας του⁴²⁶ και στη δεύτερη για να αναγνωρίσει τη θλίψη που έχει καταλάβει τον Τίρωνα εξαιτίας της απουσίας του και να τον ενθαρρύνει ότι όλα θα πάνε καλά όταν επανέλθει η υγεία του.⁴²⁷

Η εξέταση συνεχίζεται με τα γράμματα του Κικέρωνα στον πολύ στενό φίλο του τον Αττικό (*Epistulae ad Atticum*). Στο πρώτο αξιοσημείωτο απόσπασμα, ο συγγραφέας τον ενημερώνει για τον θάνατο της αγαπημένης του γιαγιάς από το μαράζι της για την απουσία του και από την τρομερή της ανησυχία ότι οι λατινικές πόλεις θα επαναστατήσουν,⁴²⁸ ενώ σε άλλο σημείο αναφέρει πως του λείπει εκείνος και οι συνομιλίες τους σε συνδυασμό και με την αναχώρηση του αδελφού του.⁴²⁹ Κάπου αλλού, τονίζει πως επιθυμεί να φύγει από τη Ρώμη επειδή, όπως υποστηρίζει, οι άνθρωποι τον έχουν βαρεθεί και επιθυμεί να επισκεφθεί την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, από όπου θα επιστρέψει όταν αισθανθούν την απώλειά του και τον αναζητήσουν.⁴³⁰ Λίγο παρακάτω επισημαίνει πως απέχει από τα πολιτικά συμβούλια και έχει αφιερωθεί εξ ολοκλήρου στη δικανική δραστηριότητα, έχοντας έτσι εύλογα περισσότερες ευκαιρίες να αναφέρεται στα παλαιότερα επιτεύγματά του και να εκφράζει τη λύπη του για την απουσία τους.⁴³¹ Έπειτα, όντας μακριά από τον φίλο του και σε μια δύσκολη κατάσταση, ο Κικέρων τού γράφει ότι χρειάζεται τη στήριξή του και όχι την παρηγοριά του και την επίπληξή του, διότι όταν συμβαίνει αυτό, ο φιλόσοφος αισθάνεται ότι του λείπει η αγάπη και η συμπάθεια του Αττικού.⁴³² Κάπου

⁴²⁵ Cic. Fam. 16.10.2: *Litterulae meae sive nostrae tui desiderio oblanguerunt; hac tamen epistula, quam Acastus attulit, oculos paulum sustulerunt* («Τα γράμματά μου ή μάλλον τα δικά μας εξασθένησαν λόγω της απουσίας σου· όμως σε αυτό το γράμμα, που έφερε ο Άκαστος, υπέφεραν λίγο τα μάτια μου»).

⁴²⁶ Cic. Fam. 16.11.1: *Etsi opportunitatem operae tuae omnibus locis desidero, tamen non tam mea quam tua causa doleo te non valere* («Αν και μου λείπει η ωφελιμότητα του έργου σου σε όλα τα επίπεδα, ωστόσο δεν ανησυχώ τόσο για τη δική μου κατάσταση όσο για τη δική σου, καθώς δεν είσαι υγιής»).

⁴²⁷ Cic. Fam. 16.11.1: *Non ignoro quantum ex desiderio labores; sed erunt omnia facilia si valebis* («Δεν αγνοώ πόσο υποφέρεεις λόγω της λύπης για την απουσία σου· αλλά όλα θα είναι πιο εύκολα εάν είσαι υγιής»).

⁴²⁸ Cic. Att. 1.3.1: *Aviam tua scito desiderio tui mortuam esse, et simul quod verita sit ne Latinae in officio non manerent* («Να σε ενημερώσω ότι η γιαγιά σου πέθανε από τη θλίψη για την απουσία σου και ταυτόχρονα επειδή φοβόταν ότι οι λατινικές πόλεις δεν θα παρέμεναν στα καθήκοντά τους»).

⁴²⁹ Cic. Att. 1.17.6: *in quibus ego cum antea tum vero post discessum fratris te sermonesque nostros desidero?* («στα οποία μου λείπεις εσύ και οι συνομιλίες μας τόσο πρωτότερα όσο και μετά την αναχώρηση του αδελφού μου»).

⁴³⁰ Cic. Att. 2.5.1: *Cupio equidem et iam pridem cupio Alexandriam reliquamque Aegyptum visere et simul ab hac hominum satietate nostri discedere et cum aliquo desiderio reverti* («Επιθυμώ μάλιστα και ήδη από καιρό να επισκεφθώ και την υπόλοιπη Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου και ταυτόχρονα να ξεφύγω από αυτήν την πλησμονή των ανθρώπων μας και να επιστρέψω όταν αισθανθούν την απουσία μου»).

⁴³¹ Cic. Att. 2.23.3: *nos autem (nam id te scire cupere certo scio) publicis a consiliis nullis intersumus totosque nos ad forensem operam laboremque contulimus. Ex quo, quod facile intellegi possit, in multa commemoratione earum rerum quas gessimus desiderioque versamur* («όμως εμείς (διότι ξέρω σίγουρα ότι επιθυμείς να το μάθεις) δεν παρευρισκόμαστε σε καμία δημόσια συνέλευση και έχουμε οριστεί κατά αποκλειστικότητα για τη δικανική εργασία. Επομένως, όπως εύκολα γίνεται κατανοητό, στρεφόμαστε στη μεγάλη ανάμνηση αυτών των πραγμάτων, τα οποία επιτελέσαμε και εκφράζουμε τη θλίψη μας για αυτά»).

⁴³² Cic. Att. 3.11.2: *tu me, ut facis, operam, consilio, gratia iuva; consolari iam desine, obiurgare vero noli; quod cum facis, ut ego tuum amorem et dolorem desidero!* («εσύ να με ωφελήσεις, όπως κάνεις, με τη βοήθεια, τη θέληση και τη χάρη σου· σταμάτα πια να με παρηγορείς, δεν θέλω να με μαλώνεις· γιατί όταν το κάνεις αυτό, τόσο μου λείπει η στοργή και η θλίψη σου!»).

αλλού εκφράζει τη δυσαρέσκειά του για το γεγονός ότι η αθλιότητα, την οποία βιώνει αυτήν τη στιγμή, δεν μπορεί παρά να επιδεινώνεται εξαιτίας του παρόντος, αλλά και λόγω της ανάμνησης του ένδοξου παρελθόντος. Με αυτήν την κατάσταση στερείται όχι μόνο την περιουσία του και τους δικούς του ανθρώπους, αλλά και τον ίδιο του τον εαυτό.⁴³³ Λίγο παρακάτω εκφέρει τη βαθιά του θλίψη για την απουσία όλων όσων ήταν πάντα οι πιο αγαπητοί προς εκείνον.⁴³⁴ Προχωρώντας στο τέταρτο βιβλίο, ο Κικέρων εξηγεί στον Αττικό ότι σε εκείνα τα βιβλία, στα οποία του λείπει η παρουσία του Σκaiόλα, δεν συνέβη τυχαία αυτή η παράλειψη, αλλά έγινε σκόπιμα υπό την επήρεια τη *Πολιτείας* του Πλάτωνα.⁴³⁵ Πιο κάτω λέει πως δεν μπορεί να συνεχίσει χωρίς τον φίλο του και παράλληλα του λείπει και ο Διονύσιος.⁴³⁶ Στην αρχή του πέμπτου βιβλίου, ο Κικέρων προσπαθεί να πείσει τον Αττικό να αποτρέψει την ψήφιση κάποιου νέου διατάγματος που αφορά στην περιουσία του, έτσι ώστε η αμοιβαία θλίψη για την απόστασή τους να μην διαρκέσει για πολύ καιρό ακόμα, μιας και ο αποχωρισμός τους ήταν δύσκολος.⁴³⁷ Σε άλλη επιστολή διαπιστώνει πως ευρισκόμενος στην εξορία και συγκεκριμένα στη Λαοδίκεια, δεν του λείπει τίποτα παραπάνω πέρα από την πόλη, το σπίτι του και τους αγαπημένους του ανθρώπους.⁴³⁸ Στη συνέχεια εντοπίζεται ένα γράμμα, στο οποίο ο φιλόσοφος ζητά από τον Αττικό να τον ενημερώσει για τα νέα της πόλης και συγκεκριμένα για το εάν λείπει από τη Ρώμη ο Πομπήιος και ποια είναι η γενικότερη διάθεση προς τον Καίσαρα, ενώ ζητά τη γνώμη του σχετικά με το μέρος που θα πρέπει να βρίσκονται ασφαλείς η σύζυγος και η κόρη του.⁴³⁹ Σε άλλο σημείο, τον ενημερώνει πως εάν γίνει πόλεμος, όπως εκτιμά, δεν θα απουσιάσει από τα καθήκοντά του.⁴⁴⁰ Παρακάτω, επισημαίνει στον Αττικό να ελέγξει το γράμμα του Κικέρωνα προς τον Καίσαρα και να τον ενημερώσει

⁴³³ Cic. Att. 3.15.2: *Nam ceteri dolores mitigantur vetustate, hic non potest non et sensu praesentis miseriae et recordatione praeteritae vitae cotidie augeri. Desidero enim non mea solum neque meos sed me ipsum* («Διότι οι υπόλοιπες δυστυχίες κατευνάζονται από την πάροδο του χρόνου, αυτή εδώ δεν μπορεί παρά να αυξάνεται καθημερινά και από την παρούσα αθλιότητα και από την ανάμνηση της προηγούμενης ζωής. Διότι δεν μου λείπουν μόνο η περιουσία και οι φίλοι μου, αλλά και ο ίδιος μου ο εαυτός»).

⁴³⁴ Cic. Att. 3.22.3: *premor luctu cum desiderio omnium rerum quae mihi me cariores semper fuerunt* («πιέζομαι από τον θρήνο μαζί με τη λύπη για όλα τα πράγματα που μου ήταν πάντα πιο αγαπητά»).

⁴³⁵ Cic. Att. 4.16.3: *Quod in iis libris quos laudas personam desideras Scaevolae, non eam temere dimovi, sed feci idem quod in πολιτεία deus ille noster Plato* («Επειδή σε αυτά τα βιβλία, στα οποία επαινείς τον χαρακτήρα και σου λείπει (η παρουσία) του Σκaiόλα, δεν τον απέσυρα τυχαία, αλλά έκανα το ίδιο με εκείνον τον θεό μας, τον Πλάτωνα στην *Πολιτεία* του»).

⁴³⁶ Cic. Att. 4.18.5: *non mehercule aequo animo te careo; te autem quid mirum, qui Dionysium tanto opere desiderem?* («σίγουρα δεν μπορώ χωρίς εσένα· όμως τι περίεργο να μην μπορώ χωρίς εσένα, ενώ μου λείπει τόσο πολύ ο Διονύσιος;»).

⁴³⁷ Cic. Att. 5.1.1: *Ego vero et tuum in discessu animum et meo sum ipse testis; quo magis erit tibi videndum ne quid novi decernatur, ut hoc nostrum desiderium ne plus sit annuum* («Πράγματι εγώ είδα την ψυχολογία σου όταν αναχωρούσα και ήμουν μάρτυρας ο ίδιος· για αυτό περισσότερο θα πρέπει να προσέξεις να μην ψηφιστεί κάτι καινούριο, ώστε αυτή η αμοιβαία λύπη μας να μην διαρκέσει περισσότερο από έναν χρόνο»).

⁴³⁸ Cic. Att. 5.15.1: *denique haec non desidero: lucem, forum, urbem, domum, vos desidero* («και τελικά δεν μου λείπουν αυτά: η λαμπρότητα, η αγορά, η πόλη, το σπίτι μου, εσείς μου λείπετε»).

⁴³⁹ Cic. Att. 7.12.6: *Et velim, quamquam, ut scribis, domesticis te finibus tenes, formam mihi urbis exponas, ecquod Pompei desiderium, ecquae Caesaris invidia appareat, etiam quid censeas de Terentia et Tullia, Romae eas esse an tecum an aliquo tuto loco* («Και θα ήθελα, αν και, όπως γράφεις, μένεις στο σπίτι με περιορισμούς, να μου εκθέσεις ένα σχεδιάγραμμα της πόλης, άραγε λείπει ο Πομπήιος ή εμφανίστηκε φόβος εναντίον του Καίσαρα και επιπλέον τι πιστεύεις για την Τερεντία και την Τυλλία, να μείνουν στη Ρώμη ή μαζί μου ή σε κάποιο άλλο μέρος με ασφάλεια;»).

⁴⁴⁰ Cic. Att. 7.26.2: *sin erit bellum, ut video fore, partes meae non desiderabuntur* («εάν γίνει πόλεμος, όπως προβλέπω, τα καθήκοντά μου δεν θα χαθούν»).

σε περίπτωση που κάτι του λείπει.⁴⁴¹ Στο επόμενο απόσπασμα τονίζει τις διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα στον ίδιο και σε αυτούς που ανήλθαν τώρα σε πολιτικές θέσεις. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι εκείνοι προτιμούν να λύνουν τις διαφορές τους με τα όπλα, ενώ ο Κικέρων με διαπραγματεύσεις. Επειδή λοιπόν υπερίσχυσε η μέθοδος του συγγραφέα, τονίζει πως θα προσπαθήσει να πετύχει τον σκοπό του χωρίς να παραλείψει το δημοκρατικό πνεύμα και χωρίς να λείψει από τον φίλο του η δική του ψυχή.⁴⁴² Κάπου αλλού γράφει, όντας μετανιωμένος που δεν ακολούθησε τον στρατό του Πομπήιου και αναγνωρίζοντας την επιπολαιότητα του τελευταίου, ότι δεν μπορεί να υποφέρει αυτήν την οδύνη και δεν βρίσκει παρηγοριά ούτε στα βιβλία ούτε στα γράμματα ούτε στη φιλοσοφία.⁴⁴³ Ο όρος *desidero* εμφανίζεται επίσης σε μια επιστολή στην οποία ο Κικέρων τονίζει στον Αττικό ότι του λείπουν τα γράμματά του και ότι μετά την αναχώρησή του δεν υπήρξε ποτέ ξανά τόσο μεγάλο διάλειμμα γραμμάτων από μέρους του.⁴⁴⁴ Τονίζει ότι του λείπει περισσότερο από όλα η ίδια του η παρουσία, επισημαίνοντας, ωστόσο, ότι δεν του είναι τόσο δύσκολο να συγγράψει επιστολές, όσο θα ήταν εάν βρισκόταν στο σπίτι του.⁴⁴⁵ Σε άλλη επιστολή αναφέρεται στον φίλο του τον Διονύσιο τονίζοντας ότι του λείπει πολύ.⁴⁴⁶ Στη συνέχεια, αναφέρει σε ένα γράμμα του τον Όπιο και τον επαινεί για τη σωφροσύνη του, για το γεγονός ότι λυπάται για την κατάσταση του Καίσαρα και ότι ποτέ δεν θα προσέβαλε κάποιον ευγενή πολίτη.⁴⁴⁷ Σε άλλο σημείο αναφέρει τον Δολαβέλλα τονίζοντας ότι απέβαλε το ψεύτικο προσωπείο του θλιμμένου, κάτι που ο Κικέρων το βρίσκει σωστό, διότι κάποια στιγμή θα γινόταν επικίνδυνο και θα φανερόνταν οι τυραννοκτόνοι.⁴⁴⁸ Στην αρχή του δέκατου πέμπτου βιβλίου, μιλά για τον προσωπικό του γιατρό, τον Αλεξίωνα και συγκεκριμένα σημειώνει ότι του λείπει η στοργή εκείνου, η ανθρωπιά και η καλοσύνη του,⁴⁴⁹ ενώ σε άλλο γράμμα διαβεβαιώνει τον Αττικό ότι θα

⁴⁴¹ Cic. Att. 8.2.3: *hic tu in me ... illud desideras* («εδώ βρίσκεται... εκείνο που σου λείπει από εμένα»).

⁴⁴² Cic. Att. 8.11d.8: *hoc inter me et illos interest, quod, cum et illi cives optimi sint et ego ab ista laude non absim, ego condicionibus, quod idem te intellexeram velle, illi armis disceptari maluerunt; quae quoniam ratio vicit, perficiam profecto ut neque res publica civis a me animum neque tu amici desideres* («αυτό διαφέρει ανάμεσα σε εμένα και εκείνους, το οποίο, καθώς και εκείνοι είναι ευγενείς πολίτες και εγώ όμως δεν έλειπα από κανέναν έπαινο, εγώ προτιμούσα να διαπραγματευτώ με συζήτηση, το ίδιο γνώριζα ότι ήθελες και εσύ, ενώ εκείνοι με τα όπλα επειδή αυτή η συνθήκη έχει κερδίσει, θα προσπαθήσω δηλαδή ώστε να μην λείπει από την δημοκρατία το πνεύμα του πολίτη και ούτε από εμένα η ψυχή του φίλου σου»).

⁴⁴³ Cic. Att. 9.10.2: *Nunc emergit amor, nunc desiderium ferre non possum, nunc mihi nihil libri, nihil litterae, nihil doctrina prodest* («Τώρα η αγάπη ορθώνεται, τώρα δεν μπορώ να αντέξω τη θλίψη μου, τώρα κανένα βιβλίο, κανένα γράμμα, καμιά γνώση δεν με ωφελεί»).

⁴⁴⁴ Cic. Att. 9.11.4: *Tuas litteras iam desidero. Post fugam nostram numquam iam tantum earum intervallum fuit* («Ήδη μου λείπουν τα γράμματά σου. Μετά τη φυγή μας ποτέ δεν υπήρξε τόσο μεγάλο διάλειμμα αυτών»).

⁴⁴⁵ Cic. Att. 12.13.1: *te unum desidero; sed litteris non difficilium utor quam si domi essem* («μόνο εσύ μου λείπεις; αλλά δεν μεταχειρίζομαι με τόση δυσκολία τα γράμματα από ό,τι εάν βρισκόμουν στο σπίτι μου»).

⁴⁴⁶ Cic. Att. 13.2b.1: *valde enim hominem desidero* («διότι μου λείπει πολύ αυτός ο άνθρωπος»).

⁴⁴⁷ Cic. Att. 14.1.1: *O prudentem Oppium! Qui nihilo minus illum desiderat, sed loquitur nihil quod quemquam bonum offendant* («Τι σοφός που είναι ο Όπιο! Ο οποίος στενοχωριέται περισσότερο για εκείνον, αλλά δεν αναφέρει τίποτα που θα προσέβαλε κάποιον ευγενή»).

⁴⁴⁸ Cic. Att. 14.15.1: *sustulisse mihi videtur simulationem desiderii, adhuc quae serpebat in dies et inveterata verebar ne periculosa nostris tyrannoctonis esset* («Μου φαίνεται ότι σταμάτησε την προσποίηση πένθους, η οποία μέχρι τώρα ελίσσόταν με τις μέρες και φοβόμουν μήπως, αν ριζώσει, γίνει επικίνδυνη για τους τυραννοκτόνους μας»).

⁴⁴⁹ Cic. Att. 15.1.1: *amorem erga me, humanitatem suavitatemque desidero* («μου λείπει λοιπόν η αγάπη του για εμένα, η ανθρωπιά και η γλυκύτητά του»).

προσπαθήσει ώστε να μην του στερήσει τη φροντίδα και την προσοχή του.⁴⁵⁰ Στη συνέχεια ο Κικέρων, ευρισκόμενος στο σπίτι του φίλου του Βαλέριου, γράφει στον Αττικό ότι πληροφορήθηκε τυχαία από κάποιους επιφανείς άνδρες του βασιλιά, ότι στη Ρώμη είναι αισθητή η απουσία του ίδιου και μάλιστα ότι κατηγορείται για αυτήν την απόσταση.⁴⁵¹ Στο τελευταίο γράμμα, ο Κικέρων απευθύνει τρεις ερωτήσεις στον Αττικό με πολυσύνδετο σχήμα, ζητώντας την άποψή του για το πού θα ήταν σωστό και επωφελές να βρίσκεται. Ο ίδιος θεωρεί ότι ίσως δεν θα έπρεπε να απουσιάζει από τη Ρώμη σε περίπτωση που προκύψει κάποιος κίνδυνος, αλλά, όπως αναφέρει, βρίσκεται σε *άπορία* και επιθυμεί να αποσαφηνιστεί η κατάσταση.⁴⁵²

Τα γράμματα προς τον Κόιντο θα απασχολήσουν και αυτήν την ενότητα (*Epistulae ad Quintum Fratrem*). Έτσι λοιπόν στο πρώτο γράμμα που του στέλνει αναφέρει ότι έχουν περάσει σχεδόν τρία χρόνια από την απουσία του και ότι θα επιθυμούσε να του γράψει ο ίδιος ώστε να τον ενημερώσει για την κατάσταση την οποία έχει βιώσει και συνεχίζει να βιώνει στο παρόν.⁴⁵³ Παρακάτω τον συμβουλεύει να συνεχίσει τον σκοπό του, που τόσο καιρό υπηρετούσε, προκειμένου να παραταθεί η σωτηρία της Ασίας, καθώς αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα να καταλαγιάσει τη θλίψη του, επειδή βρίσκεται μακριά από αυτά.⁴⁵⁴ Στη συνέχεια τονίζει με πικρία ότι ποτέ δεν έχει εισπράξει αρνητικά συναισθήματα από τον αδελφό του, σε αντίθεση με τον ίδιο που τον έχει κατακλύσει πολλές φορές με πόνο, θλίψη, φόβο και μοναξιά,⁴⁵⁵ συμπληρώνοντας αμέσως μετά, με έντονα φορτισμένο πνεύμα και ύφος, το οποίο αναδεικνύεται μέσα από τις συνεχείς ρητορικές ερωτήσεις, πόσο του λείπει ο αδελφός του, αλλά και η κόρη του.⁴⁵⁶ Σε ένα άλλο γράμμα, ο Κικέρων καλεί τον αδελφό του

⁴⁵⁰ Cic. Att. 15.13.3: *enitar igitur ne desideres aut industriam meam aut diligentiam* («θα προσπαθήσω λοιπόν ώστε να μην σου λείπει είτε η επιμέλεια είτε η προσοχή μου»).

⁴⁵¹ Cic. Att. 16.7.1: (*erat enim villa Valeri nostri, ut familiariter essem et libenter*), *Regini quidam illustres homines eo venerunt Roma sane recentes, (...) Addebant etiam me desiderari, subaccusari* («[διότι] βρισκόμουν στη βίλα του φίλου μας του Βαλέριου, δηλαδή σε οικείο και ελεύθερο μέρος, κάποιος επιφανείς βασιλικός άνδρας έφτασαν εκεί, αφού αναχώρησαν πρόσφατα από τη Ρώμη, (...) Πρόσθεσαν ακόμη ότι έλειπα και ότι κατηγορήθηκα κρυφά»).

⁴⁵² Cic. Att. 16.8.2: *Romamne venio an hic maneo an Aprinum (ἀσφάλειαν habet is locus) fug<i>am? Romam, ne desideremur si quid actum videbitur. Hoc igitur explica. Numquam in maiore άπορία fui* («Μήπως να έρθω στη Ρώμη ή να παραμείνω εδώ ή να φύγω για το Απρίνο (αυτός ο τόπος παρέχει *ασφάλειαν*); Μήπως στη Ρώμη, προκειμένου να μην λείπω εάν συμβεί κάτι; Αυτό λοιπόν πρέπει να λυθεί. Ποτέ δεν περιήλθα σε μεγαλύτερη *άπορία*»).

⁴⁵³ Cic. QFr. 1.1.1: *tuque ante ab aliis auditurus esses annum tertium accessisse desiderio nostro et labori tuo, tamen existimavi a me quoque tibi huius molestiae nuntium perferri oportere* («και εσύ θα είχες ακούσει πρωύτερα από άλλους ότι έχει ζυγώσει το τρίτο έτος της απουσίας μας και του κόπου σου, ωστόσο θεώρησα ότι πρέπει να πληροφορηθείς από εμένα τα νέα αυτών των δυσχερών καταστάσεων»).

⁴⁵⁴ Cic. QFr. 1.1.30: *Quare cura, ut hic annus, qui ad laborem tuum accessit, idem ad salutem Asiae prorogatus esse videatur. Quoniam in te retinendo fuit Asia felicior, quam nos in deducendo, perfice, ut laetitia provinciae desiderium nostrum leniatur* («Γι' αυτό πρόσεξε ώστε αυτός ο χρόνος, ο οποίος προστέθηκε στον κόπο σου, να φανεί ότι θα παρατείνει τη σωτηρία της Ασίας. Επειδή η Ασία ήταν πιο τυχερή που σε είχε, παρά εμείς που σε αποπέμψαμε, φρόντισε ώστε ο πόνος μας να κατευναστεί από την αγαλλίαση της επαρχίας»).

⁴⁵⁵ Cic. QFr. 1.3.1: *Sed certe a te mihi omnia semper honesta et iucunda ceciderunt, a me tibi luctus meae calamitatis, metus tuae, desiderium, maeror, solitudo* («Αλλά σίγουρα από εμένα μου συμβαίνουν πάντα όλα τα αξιοσέβαστα και ευχάριστα, από εμένα σου συμβαίνει πένθος για τη συμφορά μου, φόβο για τον εαυτό σου, θλίψη, θρήνο, μοναξιά»).

⁴⁵⁶ Cic. QFr. 1.3.3: *Cum enim te desidero, fratrem solum desidero? Ego vero suavitate prope aequalem, obsequio filium, consilio parentem; (...) Quid quod eodem tempore desidero filiam?* («Διότι όταν μου λείπεις, μου λείπει μόνο ο αδελφός μου; Στην πραγματικότητα είναι από την ευχαρίστηση της ισότητάς μας, από τη χάρη του γιου και από τις συμβουλές του γονιού (...) Τι γίνεται όταν αυτή τη στιγμή μου λείπει και η κόρη;»).

να τον επισκεφθεί, εάν οι συνθήκες είναι ευνοϊκές για εκείνον, διότι του έχει λείψει πολύ.⁴⁵⁷ Κάπου αλλού αναφέρει το γράμμα που έλαβε από τον Καίσαρα ταυτόχρονα με το γράμμα του αδελφού του, στο οποίο ο Καίσαρας τού εκφράζει την ευχαρίστησή του που έχει κοντά του τον Κόιντο και τον διαβεβαιώνει ότι θα μετριάσει τον πόνο και τη θλίψη του συγγραφέα που βρίσκεται μακριά από τους αγαπημένους του ανθρώπους.⁴⁵⁸ Στην αρχή του τρίτου βιβλίου, ο Κικέρων γράφει στον αδελφό του ότι αν και είναι κατά κάποιον τρόπο χαρούμενος που εκείνος βρίσκεται κοντά στον Καίσαρα, στενοχωριέται παρ' όλα αυτά που τους χωρίζει η απόσταση,⁴⁵⁹ ενώ παρακάτω γράφει ευρισκόμενος σε μια αποκαρδιωτική κατάσταση, καθώς δεν μπορεί να ανιχνεύσει κάποια ελπίδα παρηγοριάς μακριά από τον αδελφό του και για αυτόν τον λόγο αισθάνεται μεγάλη θλίψη.⁴⁶⁰ Στο τελευταίο απόσπασμα, στο οποίο απαντά ο όρος *desiderium*, ο Κικέρων ζητά από τον αδελφό του να ανακαλέσει στη μνήμη του πόση θλίψη προκάλεσε η κοινή τους απόφαση να απομακρυνθούν και εκείνος να παραμείνει με τον Καίσαρα.⁴⁶¹ Φτάνοντας και στο τελευταίο απόσπασμα αυτής της ενότητας παρουσιάζεται το έργο *Rhetorica ad Herennium* (αποδίδεται στον Κικέρωνα), στο οποίο ο Κικέρων προσπαθεί να τονώσει το ηθικό του Ερρένιου, λέγοντάς του ότι θα συνεχίσουν να ασκούνται στη ρητορική χωρίς αναστολές, ότι υπάρχουν καλύτερα πράγματα που αναζητούν στη ζωή και, τέλος, ότι ακόμα και αν στις δημόσιες ομιλίες δεν φτάσουν στο σημείο που επιδιώκουν, τότε θα χαθεί μόνο ένα μικρό μέρος της τέλει ζωής.⁴⁶²

Η ενότητα αυτή συμπεριέλαβε τους όρους *desidero/desiderium* με κάποιες διαφορετικές, αλλά ταυτόχρονα και παρεμφερείς έννοιες. Ενδεικτικά, διακρίθηκε η θλίψη για τον θάνατο κάποιου αγαπημένου προσώπου, η θλίψη για τη σήψη της δημοκρατίας και για τον αναγκαστικό χωρισμό μιας οικογένειας ή δύο φίλων. Επίσης

⁴⁵⁷ Cic. *QFr.* 2.2.4: *Tu, si ista expedisti, velim quam primum bona et certe tempestate conscendas ad meque venias; innumerabiles enim res sunt in quibus te quotidie in omni genere desiderem* («Εάν τα πράγματα σε ωφελήσουν, θα ήθελα όταν κυρίως ο καιρός είναι πρόσφορος και σίγουρος να επιβιβαστείς και να έρθεις σε εμένα: διότι υπάρχουν αμέτρητα πράγματα, στα οποία μου λείπεις καθημερινά σε κάθε είδος»).

⁴⁵⁸ Cic. *QFr.* 2.13.1: *Litterae vero eius una datae cum tuis, quarum initium est quam suavis ei tuus adventus fuerit et recordatio veteris amoris, deinde se effecturum ut ego in medio dolore ac desiderio tui te, cum a me abesses, potissimum secum esse laetarer, incredibiliter delectarunt* («Πράγματι, τα γράμματά του, που στάλθηκαν ταυτόχρονα με τα δικά σου, των οποίων η αρχή είναι το πόσο ευχάριστη ήταν η άφιξή σου για εκείνον και η ανάμνηση της παλιάς μας αγάπης, έπειτα ότι ο ίδιος θα ενεργήσει ώστε να βρίσκομαι στο μέσον του πόνου και της θλίψης για εσένα, όταν είσαι μακριά μου, να μπορώ να χαίρομαι που είσαι μαζί του, (τα γράμματά του) με ευχαριστούν παραδόξως»).

⁴⁵⁹ Cic. *QFr.* 3.1.9: *Quod tibi mea permissio mansionis tuae grata est, id ego summo meo dolore et desiderio tamen ex parte gaudeo* («Ότι η άδειά μου για την παραμονή σου είναι αποδεκτή, νιώθω μέγιστη θλίψη και πόνο γι' αυτό, αλλά εν μέρει με κάνει χαρούμενο»).

⁴⁶⁰ Cic. *QFr.* 3.5.4: *quorum tamen nihil est eiusmodi, ut ego me non multa consolatione quotidie leniam; sed illa erit consolatio maxima, si una erimus: nunc ad illa vel gravissimum accedit desiderium tui* («όμως από αυτά δεν υπάρχει τίποτα τέτοιο, ώστε εγώ να απαλύνω τον εαυτό μου καθημερινά με κάποια παρηγοριά: αλλά εκείνη θα ήταν η μεγαλύτερη παρηγοριά, δηλαδή εάν βρισκόμασταν μαζί: τώρα σε εκείνη την κατάσταση προστέθηκε και η βαρύτερη θλίψη για την απουσία σου»).

⁴⁶¹ Cic. *QFr.* 3.8.1: *Tantum te et moneo et rogo ut in istis molestiis et laboribus et desideriiis recordere consilium nostrum quod fuerit projectionis tuae* («Σου υπενθυμίζω μόνο και σου ζητώ να αναλογιστείς την απόφασή μας σε αυτές τις δυσκολίες και τους κόπους και τις λύπες, η οποία (απόφαση) σχετιζόταν με τη διαφυγή σου»).

⁴⁶² Cic. *Rhet. Her.* 4.69: *et nobis non diffidimus, propterea quod et aliquantum processimus, et alia sunt meliora, quae multo intentius petimus in vita, ut, etiamsi non pervenerimus in dicendo quo volumus, parva pars vitae perfectissimae desideretur* («και δεν δυσπιστούμε, καθώς προχωρούμε κοντά σε αυτά και υπάρχουν και άλλα καλύτερα, τα οποία ζητούμε πολύ πιο έντονα στη ζωή, ώστε, ακόμα και αν δεν φτάσουμε στο σημείο που θέλουμε στους λόγους μας, χάνεται μόνο ένα μικρό μέρος της τέλει ζωής»).

εξετάστηκε η θλίψη που μετριάζεται με την ανταλλαγή γραμμάτων, με την συγγραφική ή την αγροτική ενασχόληση και με την ελπίδα να πάνε όλα καλά και οι αγαπημένοι να ξανασιμίζουν. Τέλος, ερευνήθηκε η απώλεια στρατιωτών σε ανίερη μάχη, η στέρηση του αγαπημένου τόπου εξαιτίας της εξορίας, η μη απώλεια της δύναμης παρά την έλευση των γηρατειών και πολλά άλλα παρόμοιας προσέγγισης.

5: Οι όροι *desidero* & *desiderium* με διαφορετικά νοήματα

Μετά τις θεματικές ενότητες που διακρίθηκαν και αναλύθηκαν με βάση τις ερμηνείες που φέρουν οι όροι *desidero* και *desiderium*, τώρα θα δοθεί έμφαση στα αποσπάσματα στα οποία οι όροι αυτοί εκφράζουν ένα διαφορετικό περιεχόμενο σε σχέση με τα προηγούμενα. Έτσι λοιπόν στον λόγο *In Verrem*, ο Κικέρων αναφέρει ενώπιον του δικαστηρίου ότι θα χρησιμοποιήσει έναν εναλλακτικό τρόπο έκθεσης της κατηγορίας χρησιμοποιώντας εξ αρχής τους μάρτυρές του, χωρίς να παρουσιάσει τον συνήθη μονόλογο που προηγείται. Μάλιστα, επισημαίνει πως όποιος προτιμά τον παραδοσιακό τρόπο της αδιάλειπτης ομιλίας, αυτό θα το βρει σε κάποια άλλη δίκη. Ο όρος *desidero* εδώ μεταφράζεται ως «προτιμώ» και δεν έχει μεγάλη απόκλιση από την επιθυμία, επιδίωξη.⁴⁶³ Στον ίδιο λόγο υπάρχει ένα απόσπασμα, στο οποίο ο Κικέρων μιλά για τον Βέρρη και αναφέρει πως εκείνος αρνείται ότι έχει απαιτήσει να του επιστραφούν τα χρήματα που του έχουν αφαιρεθεί άδικα και ότι μάλιστα δεν τον ενδιαφέρει να τα ανακτήσει, καθώς αυτά που ζητά είναι τα ιερά αντικείμενα των προγόνων του. Το ενδιαφέρον και η προτίμηση μεταφράζουν τον όρο *desidero* και σε αυτό το σημείο.⁴⁶⁴ Σε άλλα δύο σημεία αυτού του λόγου εντοπίζονται επίσης διαφορετικές ερμηνείες. Συγκεκριμένα σε κάποιο απόσπασμα, αναφέρεται η γνώμη του Κόιντου Κάτουλου αναφορικά με την εξουσία των δικαστηρίων, ο οποίος τονίζει πως εάν οι δικαστές ευνοούσαν με τις αποφάσεις τους τους Ρωμαίους πολίτες και δεν ήταν πονηροί και κακόβουλοι, όπως και είναι, τότε εκείνοι δεν θα δυσανασχετούσαν με αυτούς. Το νόημα του όρου αποδίδει σε αυτό το σημείο την απελπισία και τη δυσανασχέτηση για κάποιον προσεγγίζοντας και το συναίσθημα της λύπης, θλίψης.⁴⁶⁵ Τέλος, απαντά ένα ακόμη χωρίο αυτού του λόγου, στο οποίο ο όρος *desidero* εμφανίζεται δύο φορές και μεταφράζεται ως «μετανιώνω», «μετανοώ», με αποτέλεσμα να δημιουργούνται τύψεις και δυσάρεστα συναισθήματα. Συγκεκριμένα αναφέρεται στην παραίτηση ορισμένων καλλιεργητών λόγω της κακής μεταχείρισής τους από τον Βέρρη, όπως αποδεικνύει ο Κικέρων μέσα από τα δημόσια έγγραφα.⁴⁶⁶ Στη συνέχεια, ένα απόσπασμα του λόγου *Pro Murena* αναδεικνύει μια διαφορετική οπτική του όρου με την έννοια της προσφοράς. Πιο συγκεκριμένα, το σημείο αυτό

⁴⁶³ Cic. *Verr.* 1.1.55: *illud a me novum, iudices, cognoscetis, quod ita testis constituam ut crimen totum explicem, ubi id interrogando argumentis atque oratione firmavero, tum testis ad crimen adcommodem (...) si quis erit qui perpetuam orationem accusationemque desideret, altera actione audiet* («εκείνο το καινούριο θα γνωρίσετε από εμένα, δικαστές, στο οποίο θα διαθέσω τους μάρτυρες έτσι ώστε να αναπτύξω ολόκληρη την κατηγορία, όπου θα βεβαιώσω αυτό εξετάζοντάς το με τα στοιχεία και τον λόγο, τότε θα προσθέσω και τους μάρτυρες στην κατηγορία (...) εάν υπάρχει κάποιος που προτιμά μια συνεχή ομιλία και κατηγορία, θα την ακούσει σε κάποια άλλη δίκη»).

⁴⁶⁴ Cic. *Verr.* 2.4.17: *Tametsi lex est de pecuniis repetundis, ille se negat pecuniam repetere, quam ereptam non tanto opere desiderat: sacra se maiorum suorum repetere abs te dicit, deos penatis te patrios reposcit* («Αν και υπάρχει νόμος για την απαίτηση χρημάτων, εκείνος αρνείται ότι τα απαίτησε, αν και του αφαιρέθηκαν αυτά δεν τον ενδιαφέρει τόσο πολύ· αλλά λέει ότι απαιτεί από εμένα τις ιερές εικόνες των προγόνων του και τους οικείους θεούς του σπιτιού του»).

⁴⁶⁵ Cic. *Verr.* 1.1.44: *patres conscriptos iudicia male et flagitiose tueri; quodsi in rebus iudicandis populi Romani existimationi satis facere voluissent, non tanto opere homines fuisse tribuniciam potestatem desideraturos* («ότι οι πατέρες συγκλητικοί διατηρούσαν τα δικαστήρια άσχημα και κακόβουλα· εάν στις δικαστικές αποφάσεις ήθελαν να ικανοποιούν τις υποθέσεις των Ρωμαίων, οι πολίτες δεν θα απογοητεύονταν τόσο πολύ από την εξουσία των δικαστηρίων»).

⁴⁶⁶ Cic. *Verr.* 2.3.120: *Centum et unum aratores unus ager istius iniuria desiderat, atque adeo nostra res publica, quoniam illa populi Romani vectigalia sunt, hunc tot patrum familias numerum desiderat et reposcit* («Ένας αγρός δυσανασχετεί για την αδικία σε 101 αγρότες του και σε αυτόν τον βαθμό η δημοκρατία μας μετανιώνει για την απώλεια τόσο πολλών οικογενειάρχων και τους ζητά πίσω, διότι εκείνοι είναι τα έσοδα του ρωμαϊκού λαού»).

αναφέρει το πρόσφορο έδαφος για την ανάληψη του αξιώματος του υπάτου από τον Μουρήνα, καθώς η παρόρμηση και η επιθυμία του να γίνει ύπατος ήταν καθοριστικά και του προσέφεραν την αποκατάστασή του.⁴⁶⁷ Αναφερόμενος στον Λέντουλο και στην ασταθή φήμη που απέκτησε για την ευγλωττία του, παρά τις περιορισμένες δυνατότητές του, ο Κικέρων στο έργο *Brutus*, τονίζει ότι με τις ξαφνικές εκρήξεις του καταφέρνει να καθηλώσει το ακροατήριό του χωρίς να γίνει αντιληπτή η μειονεκτική του θέση. Το *desidero* εδώ αποδίδει την αντίληψη, την κατανόηση και συγκεκριμένα την απόσπαση προσοχής, αφού το ρήμα τίθεται σε άρνηση.⁴⁶⁸ Σε άλλο σημείο του έργου έχει τον λόγο ο Αττικός, ο οποίος προσπαθεί να διατηρήσει τη συζήτηση στο αρχικό θέμα και για αυτό επισημαίνει πως εάν οι συνομιλητές επιθυμούν να εκφράσουν τα παράπονά τους για τη δημοκρατία, τότε η κουβέντα τους θα λάβει άλλες διαστάσεις και θα είναι ατελείωτη.⁴⁶⁹ Εδώ, η επιθυμία αποτυπώνεται με το ρήμα *volo*, ενώ το *desidero* έχει λάβει τη σημασία του «εκφράζω, διατυπώνω». Στη συνέχεια, στον λόγο *Pro Ligario*, ο Κικέρων απευθύνεται στον κατηγορο Τυβέρωνα και του λέει πως δυσκολεύεται να διακρίνει τη σύνεσή του, αλλά πολύ περισσότερο τη σοφία του πατέρα του, ο οποίος, αν και διακρινόταν για την παιδεία και τη διορατικότητά του, ωστόσο δεν είχε αντιληφθεί την απρεπή συμπεριφορά του γιου του. Σε αυτήν την περίπτωση, ο όρος αποδίδει το νόημα ότι κάποιος δυσκολεύεται να διακρίνει, να ξεχωρίσει κάτι.⁴⁷⁰ Στο έργο *Orator* εντοπίζονται δύο αποσπάσματα, τα οποία παρουσιάζουν τον εξεταζόμενο όρο σε διαφορετικό περιεχόμενο. Συγκεκριμένα στο πρώτο από αυτά, ο Κικέρων αναφέρεται στην οξυδερκή ιδιοφυΐα του Μ. Αντώνιου και τονίζει πως ακόμα και εκείνος παρατηρεί πολλά ελαττώματα τόσο στους άλλους, όσο και στον ίδιο του τον εαυτό, με αποτέλεσμα να μην είναι σε θέση να διακρίνει κάποιον, ο οποίος θα αξίζει να φέρει τον τίτλο του εύγλωττου ανθρώπου. Το *desidero*, σε αυτήν την περίπτωση ερμηνεύει τη φράση «παρατηρώ πολλά ελαττώματα».⁴⁷¹ Παρόμοιο νόημα εκφέρεται και στο δεύτερο σημείο του

⁴⁶⁷ Cic. Mur. 37: *Horum utrumque ei fortuna ad consulatus petitionem reservavit. Nam et L. Luculli exercitus qui ad triumphum convenerat idem comitiis L. Murenæ praesto fuit, et munus amplissimum quod petitio praeturae desiderarat praetura restituit* («Και η τύχη τού διαφύλαξε το αίτημα για το καθένα από αυτά για την υπατεία. Διότι και ο στρατός του Λ. Λούκουλλου, που ήρθε εδώ για τον θρίαμβό του και επίσης ήταν παρών στην επιτροπή για την εξουσία του Λ. Μουρήνα, και η πραιτωρία αποκατέστησε το μεγαλοπρεπέστατο δώρο/καθήκον, το οποίο το προσέφερε η ώθηση της πραιτωρίας»).

⁴⁶⁸ Cic. Brut. 234: *Cn. autem Lentulus multo maiorem opinionem dicendi actione faciebat quam quanta in eo facultas erat; qui cum esset nec peracutus, quamquam et ex facie et ex voltu videbatur, nec abundans verbis, etsi fallebat in eo ipso, sic intervallis, exclamationibus, voce suavi et canora, admirando inridebat, calebat in agendo, ut ea quae derant non desiderarentur* («Ωστόσο ο Γν. Λέντουλος απέκτησε πολύ μεγαλύτερη φήμη για τη δράση του στον λόγο παρά την όση (πραγματική) δυνατότητα είχε σε αυτό· αυτός δεν ήταν ιδιαίτερα οξυδερκής, παρόλο που φαινόταν από την όψη και το πρόσωπό του και ούτε ξεχειλίζει από λόγια, αν και είχε αυτήν την ψευδαίσθηση, έτσι στις συνεχόμενες εκφωνήσεις του με φωνή γλυκιά και αρμονική, ειρωνευόταν προκαλώντας θαυμασμό, φλεγόταν κατά τη διάρκεια της δράσης του, ώστε αυτά που έλειπαν (από μια σωστή ομιλία) να μην γίνονται αντιληπτά»).

⁴⁶⁹ Cic. Brut. 157: *nam si isto modo volumus singulas res desiderare, non modo querendi sed ne lugendi quidem finem reperiemus* («διότι εάν με αυτό το μέτρο θέλουμε να εκφράσουμε καθένα από τα παράπονά μας, δεν θα βρούμε κανένα τέλος ούτε στους οδυρμούς ούτε βέβαια στους θρήνους μας»).

⁴⁷⁰ Cic. Lig. 10: *Atque in hac causa non nihil equidem, Tubero, etiam tuam, sed multo magis patris tui prudentiam desidero, quod homo cum ingenio tum etiam doctrina excellens genus hoc causae quod esset non viderit* («Και σε αυτήν την περίπτωση, πράγματι, Τυβέρωνα, δυσκολεύομαι να διακρίνω όχι μόνο τη σφωροσύνη σου, αλλά πολύ περισσότερο την οξυδερκεία του πατέρα σου, καθώς ο άνθρωπος, ο οποίος εξέχει τόσο με πνεύμα όσο επιπλέον με παιδεία, δεν έβλεπε ποιο ήταν αυτό το είδος της αιτίας»).

⁴⁷¹ Cic. Orat. 18: *Vir autem acerrimo ingenio – sic enim fuit – multa et in se et in aliis desiderans neminem plane qui recte appellari eloquens posset videbat* («Ομως ο άνδρας (αυτός) με την οξύτατη ιδιοσυγκρασία (διότι έτσι

έργου, όπου ο Κικέρων αναφέρει ότι επαινεί και θεωρεί άξιους αυτούς τους ανθρώπους, τους οποίους κάποιιο υποστηρίζουν ότι μιμούνται, αν και ο συγγραφέας παρατηρεί κάποια ελαττώματα σε αυτούς.⁴⁷² Στη συνέχεια, στο έργο *Tusculanae Disputationes* υπάρχει ένα απόσπασμα, στο οποίο γίνεται λόγος για τη διαφορά των διατροφικών συνηθειών μεταξύ των ανθρώπων συμπεραίνοντας, εν κατακλείδι, ότι η ευχαρίστηση του φαγητού έγκειται στη φυσική επιθυμία όλων των ζωντανών οργανισμών για τροφή και δεν θα έπρεπε να αποβλέπει στον κορεσμό. Η σημασία του όρου βρίσκεται στην επιθυμία μιας φυσικής ανάγκης του ανθρώπινου οργανισμού, αναπόφευκτη και αναγκαία, η οποία, ωστόσο, δεν θα πρέπει να υπερβαίνει τα όρια.⁴⁷³ Τέλος, το έργο *Epistulae ad Familiares* περιέχει ένα απόσπασμα, όπου ο όρος *desidero* μεταφράζεται ως «προτιμώ», «διακρίνω»,⁴⁷⁴ ενώ λίγο παρακάτω, ο Κικέρων επισημαίνει πως εάν κάποιος σοφός άνθρωπος λείπει από την πατρίδα του και ως εκ τούτου στερεί από τους συμπολίτες του το πνεύμα και τις ιδέες του και παρ' όλα αυτά δεν μετανιώνει για αυτό, τότε ο ίδιος αποδεικνύεται σκληρός, αμείλικτος και ιδιοτελής. Και πάλι η έννοια του «μετανιώνω» και «δυσανασχετώ» δεσπόζει σε αυτό το σημείο.⁴⁷⁵

ήταν) παρατηρώντας πολλά ελαττώματα τόσο στον εαυτό του, όσο και στους άλλους, δεν έβλεπε πάντως κάποιον, ο οποίος θα μπορούσε επάξια να ονομάζεται εύγλωττος»).

⁴⁷² Cic. *Orat.* 171: *Ego autem illos ipsos laudo idque merito quorum se isti imitatores esse dicunt, etsi in iis aliquid desidero* («Εγώ όμως επαινώ εκείνους τους ανθρώπους και δικαίως, των οποίων λένε οι ίδιοι ότι είναι μιμητές, αν και παρατηρώ κάτι αρνητικό σε αυτούς»).

⁴⁷³ Cic. *Tusc.* 5.99-100: *Adde siccitatem, quae consequitur hanc continentiam in victu, adde integritatem valetudinis; confer sudantis ructantis refertos epulis tamquam opimos boves: tum intelleges, qui voluptatem maxime sequantur, eos minime consequi, iucunditatemque victus esse in desiderio, non in satietate* («Πρόσθεσε την ξηρότητα του σώματος, η οποία ακολουθεί αυτήν την εγκράτεια στη διατροφή, πρόσθεσε την ακεραιότητα του σώματος: σύγκρινε τώρα αυτούς που περιφέρονται στα φαγητά και ιδρώνουν και ρεύονται σαν τα παχιά βόδια: τότε θα καταλάβεις ότι αυτοί που ακολουθούν πάρα πολύ την ηδονή, την πετυχαίνουν στο ελάχιστο και ότι η ευχαρίστηση του φαγητού βρίσκεται στην επιθυμία και όχι στον κορεσμό»).

⁴⁷⁴ Cic. *Fam.* 4.9.2: *nostras sententias desideraturum censes fuisse?* («προτείνεις να προτιμώνται οι δικές μας απόψεις;»).

⁴⁷⁵ Cic. *Fam.* 4.9.4: *et, <si> sapientis est carere patria, duri non desiderare (...)* *Caput illud est, ut, si ista vita tibi commodior esse videatur, cogitandum tamen sit, ne tutior non sit* («και εάν είναι (γνώρισμα) του σοφού ανθρώπου να λείπει από την πατρίδα του, τότε είναι (γνώρισμα) του αναισθητού/σκληρού ανθρώπου το να μην το μετανιώνει (...). Το κυρίως ζήτημα είναι εκείνο ότι δηλαδή εάν αυτός ο τρόπος ζωής σου φαίνεται ότι είναι πιο πρόσφορος, ωστόσο πρέπει να εξεταστεί μήπως δεν είναι πιο ασφαλής»).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο Κικέρων χρησιμοποίησε τους όρους *desidero/desiderium* ανάμεσα σε 420 περίπου αποσπάσματα έχοντας στο μυαλό του διαφορετικές ερμηνείες, στις οποίες αρμόζουν και αντιστοιχούν κάθε φορά οι όροι αυτοί. Πρόκειται για λέξεις αμφιλεγόμενης σημασιολογικής κλίμακας και αυτό καθίσταται σαφές από το γεγονός ότι έχουν αποτυπωθεί πολλές φορές από τον συγγραφέα, αλλά προσεγγίζουν, ενίοτε, εντελώς διαφορετικά νοήματα. Συμπερασματικά, διαπιστώνεται ότι ο Κικέρων απέδωσε στους όρους *desidero/desiderium* ένα απόλυτο και αυστηρό περιεχόμενο, με την απαίτηση, την επιτακτική ανάγκη και την επιθυμία που πηγάζει από την υποχρέωση, να δεσπόζουν σε 110 αποσπάσματα της ενότητας 1. Στην ενότητα 2 εξετάστηκαν οι δύο όροι σε 117 σημεία υπό τη σημασία της απλής επιθυμίας, επιδίωξης, αναζήτησης, θέλησης, μέσα σε λογικά πλαίσια, τα οποία δεν υπερβαίνουν το μέτρο και τη λογική, ενώ στην ενότητα 3 ο Κικέρων απέδωσε σε 44 εξ αυτών των αποσπασμάτων τη σημασία της λαχτάρας, του διακαούς πόθου, της σφοδρής επιθυμίας και της απέραντης αγάπης. Στην πλειονότητά τους τα αποσπάσματα απέδωσαν τη σημασία της θλίψης για την απουσία ή για την απώλεια κάποιου, τον πόνο, το πένθος, τον θρήνο εξαιτίας του χωρισμού από κάποιον αγαπημένο άνθρωπο, τόπο ή γενικότερα την απώλεια κάποιου αντικειμένου ή κάποιου γράμματος ή και κάποιας συνηθισμένης κατάστασης. Πρόκειται για την ενότητα 4, στην οποία καταγράφηκαν 140 αποσπάσματα με τους όρους *desidero/desiderium* να ερμηνεύουν το παραπάνω νόημα. Απομένουν 13 χωρία ανάμεσα σε όλα αυτά τα έργα, στα οποία δόθηκαν διαφορετικά νοήματα από αυτά που εξετάστηκαν και κατηγοριοποιήθηκαν. Τα χωρία αυτά εντάχθηκαν στην ενότητα 5. Έτσι εντοπίζονται τα εξής νοήματα: η προτίμηση και η προαίρεση, η αδιαφορία, το πρόσφορο και ευνοϊκό κλίμα, προκειμένου να συμβεί κάτι, η παρατήρηση ή η ανακάλυψη, κάτι που γίνεται αντιληπτό και φανερό, η αλλαγή γνώμης και η μεταμέλεια.

Έτσι λοιπόν, στην πρώτη ενότητα ο Κικέρων συμπεριφέρεται ως Στωικός φιλόσοφος. Είναι σταθερός στις απόψεις του και δεν παρεκκλίνει από τη λογική σκέψη και τα πάθη. Φαίνεται ότι είναι επιτακτική ανάγκη να επιλυθούν αρκετά πολιτικά θέματα και ο κάθε αρμόδιος φορέας υποχρεούται να επιληφθεί των προβληματικών αυτών ζητημάτων. Ο Κικέρων δεν προτίθεται να συγχωρήσει αυτά τα λάθη και δεν θα παραβλέψει καμία παρατυπία. Στη δεύτερη ενότητα ίσως να διατηρεί ακόμη την ιδιότητα του Στωικού φιλοσόφου. Μπορεί οι όροι *desidero/desiderium* να μεταφράζονται ως επιθυμώ/επιθυμία, αλλά κυριαρχεί η λογική και δεν παρεκτρέπεται η κατάσταση, όπως προβλέπουν οι Στωικοί. Αντίθετα, στην τρίτη ενότητα μεταβάλλεται η μέχρι τώρα σταθερότητα και εισβάλλουν στο παρασκήνιο τα πάθη και η σφοδρή επιθυμία. Ο Κικέρων φλέγεται από την επιθυμία να συναντήσει τους αγαπημένους του όντας εξόριστος. Η ψυχική του κατάσταση επηρεάζεται από τις υπάρχουσες συνθήκες και δεν μπορεί να διατηρήσει την εγκράτειά του. Το ίδιο συμβαίνει και στην τέταρτη ενότητα, όπου κυριαρχεί το συναίσθημα της λύπης και γενικότερα αιωρείται μια δυσάρεστη και αρνητικά φορτισμένη κατάσταση. Ούτε και εδώ δεσπόζει η λογική και ο Κικέρων παρασύρεται για άλλη μια φορά

χρησιμοποιώντας τους όρους *desidero/desiderium* μέσα σε ένα δυσάρεστο πλαίσιο. Όλες οι μεμονωμένες ερμηνείες της πέμπτης ενότητας περιορίζουν τα πάθη και περισσότερο ακολουθούν τη λογική και τη σταθερότητα. Ακόμη και η φυσική επιθυμία για φαγητό προτείνεται από τον φιλόσοφο να γίνεται με μέτρο και όχι σε υπερβολικό βαθμό. Όπως γίνεται αντιληπτό, το ερμηνευτικό εύρος αυτών των δύο όρων στον Κικέρωνα εκτείνεται σε διάφορα πεδία και προκαλεί ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Με την ολοκλήρωση αυτής της προσέγγισης και την ερμηνευτική εξέταση όλων των αποσπασμάτων, θα μπορούσε να ειπωθεί πως ο Κικέρων είναι ένας συγγραφέας με αρκετές συναισθηματικές επιρροές, ψυχικά ευάλωτος στις εκάστοτε ατυχίες της ζωής και ένας ευαίσθητος στοχαστής. Ερευνά την ευρεία ελληνική φιλοσοφία με ζήλο και θέλει να τη μεταδώσει στη Ρώμη, λειτουργώντας επιλεκτικά και αξιοποιώντας τα στοιχεία που ο ίδιος θεωρεί αξιοσημείωτα. Κάπως έτσι παρατηρείται το γεγονός ότι άλλοτε επηρεάζεται από τους Στωικούς και πιστεύει ότι η αρετή αρκεί για την ευδαιμονία είτε υπάρχουν είτε όχι εξωτερικά αγαθά και άλλοτε παρασύρεται από τους Περιπατητικούς και πιστεύει ότι χρειάζεται έστω και ένα από αυτά τα εξωτερικά αγαθά για να εξασφαλιστεί η ευδαιμονία. Πάντα όμως θα θεωρεί τον εαυτό του Ακαδημεικό και πάντα θα συνεχίζει να αναζητά.⁴⁷⁶

⁴⁷⁶ IEP: Cicero: Academic Scepticism: 4.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αρχοντογεώργη, Α. (2020). *Επιθυμία και συναίσθημα στις Ηρωίδες του Οβιδίου*, Διδ. Διατρ., Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, ανακτημένο στις 20-1-2022 από τον διαδικτυακό τόπο <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/47740>.
- Γρόλλιου Κ. (2014). *ΟΡΑΤΙΟΣ ΟΙ ΩΔΕΣ*, ΒΙΒΛΙΟ 1, ΕΚΔΟΣΗ Γ', ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ <ΕΣΤΙΑΣ>.
- Δραγώνα-Μονάχου Μ. «*Το δικαίωμα της αντίστασης (;) και οι στωικοί*», ανακτημένο στις 21-1-2022 από τον διαδικτυακό τόπο <http://www.kostasbeys.gr/articles.php?s=3&mid=1096&mnu=1&id=24168>.
- Δραγώνα-Μονάχου Μ. (2004). «*Ο Παναίτιος και το σωκρατικό πρόβλημα*», ανακτημένο στις 20-1-2022 από τον διαδικτυακό τόπο <http://www.kostasbeys.gr/articles.php?s=5&mid=&mnu=3&id=20108>.
- Fasce, S. (1987-1988). «*Nostalgia e rimpianto nel lessico psicologico latino*», *Sandalion*, 10-11, σσ. 67-81.
- Liddell, H. G. Scott, R. (2007). *Επιτομή του Μεγάλου Λεξικού της Ελληνικής Γλώσσας*, ψηφιακή έκδοση από τις Εκδ. «Πελεκάνος».
- Καρλαύτη Σ. (2011). «*Ο στωικός σοφός*», ανακτημένο στις 23-1-2022 από τον διαδικτυακό τόπο https://amitos.library.uop.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/227/189_000004.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Καραμανώλης Γ.- Μητούση Ε. (2021). *Κικέρων, Τα Όρια του αγαθού και του κακού (De Finibus bonorum et malorum)*, ανακτημένο στις 27-1-2022 από τον διαδικτυακό τόπο <https://www.academia.edu/>.
- Κουμανούδης, Σ. (2011). *ΛΕΞΙΚΟΝ ΛΑΤΙΝΟΕΛΛΗΝΙΚΟΝ*, Αθήνα, Εκδ. ΓΡΗΓΟΡΗ.
- Κούρφαλη Χ. (2010). «*Η άσκηση ως τέχνη του βίου στη στωική φιλοσοφία*», ανακτημένο στις 2-2-2022 από τον διαδικτυακό τόπο <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/29403>.
- Logeion (Λεξικό): <https://logeion.uchicago.edu/lexidium>.
- Ντεληγιάννης Ι. (2015). *Μ. ΤΥΛΛΙΟΥ ΚΙΚΕΡΩΝΑ ΠΕΡΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΒΙΒΛΙΑ ΕΞΙ*, Αθήνα, ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ- Α. ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ.
- Stem, R. (2006). «*Cicero as Orator and Philosopher: The Value of the “Pro Murena” for Ciceronian Political Thought*», *The Review of Politics*, No. 2, σσ. 206-231.
- Striker G. (1995). «*Cicero and Greek Philosophy*», *Harvard Studies in Classical Philology*, σσ. 53-61.
- Swain, S. (1990). «*Plutarch’s Lives of Cicero, Cato, and Brutus*», *Hermes* 118, σσ. 192-203.
- Τσιρμπινίδου Β. (2018). «*Η στωική ιδέα περί αρετής – ευδαιμονίας και κοσμικής πόλης*», ανακτημένο στις 30-1-2022 από τον διαδικτυακό τόπο https://www.academia.edu/38302980/%CE%97_%CE%A3%CE%A4%CE%

[A9%CE%99%CE%9A%CE%97_%CE%99%CE%94%CE%95%CE%91_%CE%A0%CE%95%CE%A1%CE%99_%CE%91%CE%A1%CE%95%CE%A4%CE%97%CE%A3_%CE%95%CE%A5%CE%94%CE%91%CE%99%CE%9C%CE%9F%CE%9D%CE%99%CE%91%CE%A3_%CE%9A%CE%91%CE%99_%CE%9A%CE%9F%CE%A3%CE%9C%CE%99%CE%9A%CE%97%CE%A3_%CE%A0%CE%9F%CE%9B%CE%97%CE%A3_doc.](https://iep.utm.edu/cicero-academic-skepticism/)

- Internet Encyclopedia of Philosophy (IEP): <https://iep.utm.edu/cicero-academic-skepticism/>.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ:

Αβίλλιος: 54	Γναίος Αυφίδιος: 62
Αθήνα: 37, 51	Γναίος Καίσαρας: 34
Αήτης: 62	Δημοσθένης: 36, 47
Αλεξίων: 45, 70	Δίας: 53
Αλεξάνδρεια Αιγύπτου: 68	Διογένης: 39
Αντίοχος: 14, 40	Διονύσιος: 49, 51, 69, 70
Άππιος Πούλχερ: 27, 41, 64	Δολαβέλλας: 32, 41, 52, 66, 70
Αριστοτέλης: 23	Δομίτιος: 66
Αρίστων: 38	Έννιος: 16, 62
Ασία: 71	Επίκουρος: 14, 24, 25
Αττικός: 28, 29, 43, 44, 51, 52, 68, 69, 70, 71, 75	
Αυλος Ίρτιος: 60	Ερρένιος: 72
Αφρική: 43	Εύξεινος Πόντος: 53
Βάλβος: 26	Ζήνων: 14
Βαλέριος: 71	Θουκυδίδης: 61
Βάρρων: 29, 44	Ιούλιος Καίσαρας: 30,33,44,45, 52,58,69,70,72
Βατίνιος: 58	Ιρτουλήμιος: 33
Βέρρης: 19, 32, 53, 74	Ιταλία: 47, 55, 60
Βρούτος: 23, 24, 30, 31, 35, 38, 44, 47, 51, 59, 60	Καικίνας: 65
Γαβίνιος: 56	Καίλιος: 21, 50
Γάιος Αντώνιος: 27	Καίλιος λόφος: 33
Γάιος Νέρων: 32	Κάμιλλος: 43
Γάιος Ραβίριος: 20	Καρνεάδης: 25, 62
Γάλλος: 42	Κάσσιος: 28
	Κατιλίνας: 33, 54

Κάτουλλος: 16
 Κάτων: 35, 37, 40, 45, 51, 63
 Κίλιξ: 64
 Κλόυέντιος: 20, 54
 Κόντος Κάτουλος: 74

 Κόντος: 30, 36, 45, 48, 52, 55, 71, 72
 Κόττας: 26, 40, 47
 Κούριος: 42
 Κουρίων: 59, 64
 Κράσσο: 34, 35, 47, 61, 64
 Κυρήνη: 47
 Κυρίνος: 44
 Λαβηνός: 54
 Λαέρτης: 63
 Λαοδίκεια: 69
 Λεντουλος: 75
 Λέπιδος: 44
 Λεύκιος Λαμίας: 51
 Λιγάριος: 59
 Λούκουλλος: 23
 Λύσων: 28
 Μάριος: 27, 42
 Μάρκος: 35
 Μάρκος Αντώνιος: 21, 22, 35, 41, 44, 59, 60, 75
 Μίλων: 30, 34, 59
 Μουρήνας: 54, 75

 Οβίδιος: 16
 Οδυσσεάς: 63
 Όμηρος: 63
 Όππιος: 70, Οράτιος: 16
 Ορτήνσιος: 61
 Παναίτιος: 14, 15, 17
 Πίσων: 33, 40, 56, 58
 Πλάγκιος: 33, 47, 58, 67
 Πλάγκος: 28, 42
 Πλάτων: 36, 69
 Πομπήιος: 30, 34, 56, 64, 69, 70
 Πόπλιος Κλώδιος: 56, 59
 Ποσειδώνιος: 14, 15

 Προπέρτιος: 16
 Ρούφιος: 66
 Ρούφος: 27, 64, 65
 Ρώμη: 17, 30, 51, 54, 55, 65, 66,
 68, 69, 71, 79
 Ρωμύλος: 16, 17, 48, 62
 Ρώσκιος Κωμωδός: 32
 Ρώσκιος: 32
 Σαπφώ: 53
 Σέρβιος Σουλπίκιος: 28, 60
 Σήστιος: 41, 57
 Σίκκας: 52
 Σίττιος: 65

Σκαιόλας: 47, 69
Σκιπίων Αφρικανός: 23, 36, 48, 63
Σουλπίκιος: 34, 35, 64
Στωικοί φιλόσοφοι: 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18. 35, 38, 39, 40, 52, 77, 79
Σύννασα: 29
Συρακούσες: 33
Σωκράτης: 39
Ταρκύνιος: 62
Τερεντία: 43
Τίρων: 51, 67, 68
Τίτιος: 64
Τοράνιος: 65
Τορκουάτος: 65
Τρεβάτιος: 27, 42, 66
Τρηβώνιος: 67
Τυβέρων: 36, 75
Τυλλία: 13
Φανίας: 64
Φειδίας: 61
Φιλομήλιον Φρυγίας: 29
Φίλος: 36
Φοντήιος: 33
Χρύσης: 53
Χρύσιππος: 36, 37

EYPETHPIO EPΓΩN:

<i>Academica:</i>	23
<i>Brutus:</i>	22, 35, 61, 75
<i>Cato Maior de Senectute:</i>	9, 40, 49, 63
<i>De Divinatione:</i>	41
<i>De Domo sua:</i>	55
<i>De Finibus bonorum et malorum:</i>	10, 14, 15, 17, 24, 37, 48, 62
<i>De Haruspicum Responso:</i>	33, 56
<i>De Inventione:</i>	21, 34, 61
<i>De Legibus:</i>	9, 10, 15, 23, 36, 48
<i>De Natura Deorum:</i>	15, 25, 39
<i>De Officiis:</i>	9, 11, 15, 26, 41
<i>De Oratore:</i>	21, 34, 47, 61
<i>De Partitione Oratoria:</i>	35
<i>De Provinciis Consularibus:</i>	33, 58
<i>De Republica:</i>	9, 10, 15, 17, 23, 36, 48, 62
<i>Divinatio in Caecilium:</i>	19, 53
<i>Epistulae ad Atticum:</i>	28, 43, 51, 68
<i>Epistulae ad Brutum:</i>	30
<i>Epistulae ad Familiares:</i>	27, 41, 50, 64, 76
<i>Epistulae ad Quintum fratrem:</i>	30, 45, 52, 71
<i>In Catilinam:</i>	10, 33, 54
<i>In Pisonem:</i>	58
<i>In Vatinius:</i>	57
<i>In Verrem:</i>	19, 32, 53, 74
<i>Laelius de Amicitia:</i>	9, 15, 26, 40, 49, 63
<i>Lucullus:</i>	23, 37

<i>Orator:</i>	22, 35, 47, 61, 75
<i>Paradoxa Stoicorum:</i>	14, 37
<i>Philippicae:</i>	21, 34, 47, 59
<i>Post Reditum in Quirites:</i>	54
<i>Post Reditum in Senatu:</i>	47, 55
<i>Pro Archia:</i>	20, 33
<i>Pro Caecina:</i>	20
<i>Pro Caelio:</i>	20, 33
<i>Pro Cluentio:</i>	20, 54
<i>Pro Fonteio:</i>	20, 33
<i>Pro Lege Agraria:</i>	20
<i>Pro Lege Manilia:</i>	53
<i>Pro Ligario:</i>	59, 75
<i>Pro Milone:</i>	34, 58
<i>Pro Murena:</i>	20, 54, 74
<i>Pro Plancio:</i>	33, 47, 58
<i>Pro Quinctio:</i>	19
<i>Pro Rabirio Perduellionis reo:</i>	20, 54
<i>Pro Rege Deiotaro:</i>	34
<i>Pro Roscio Amerino:</i>	19, 32
<i>Pro Roscio Comoedo:</i>	32
<i>Pro Sestio:</i>	10, 20, 56
<i>Pro Sulla:</i>	20
<i>Rhetorica ad Herennium (αποδίδεται στον Κικέρωνα):</i>	46, 52, 72
<i>Timaeus:</i>	31, 45
<i>Topica:</i>	23, 36
<i>Tusculanae Disputationes:</i>	9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 24, 38, 49, 62, 76